

ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΚΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟ ΙΔΡΥΜΑ ΔΥΤΙΚΗΣ ΕΛΛΑΔΑΣ

ΣΧΟΛΗ ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ ΚΑΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ

ΤΜΗΜΑ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΩΝ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΩΝ

ΠΤΥΧΙΑΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ:

Οικονομική μεγέθυνση, υποδείγματα, μελέτη περίπτωσης (ο τουριστικός κλάδος).

ΟΝΟΜΑΤΕΠΩΝΥΜΟ ΣΠΟΥΔΑΣΤΡΙΑΣ: *Γεροντίδου Τατιάνα*

ΕΠΟΠΤΕΥΩΝ ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ: *Αναστάσιος Παναγόπουλος*

ΠΑΤΡΑ, 2018

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΛΙΣΤΑ ΔΙΑΓΡΑΜΜΑΤΩΝ.....	3
ΛΙΣΤΑ ΠΙΝΑΚΩΝ.....	4
ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ.....	6
ΠΕΡΙΛΗΨΗ.....	7
SUMMARY.....	8
1. Θεωρητικό Μέρος.....	9
1.1 Εννοιολογική προσέγγιση του τουρισμού.....	9
1.2 Η πολυμορφία του τουριστικού φαινομένου.....	12
1.2.1 Τα είδη του τουρισμού.....	13
1.2.2 Η σύγχρονη εκδοχή του τουριστικού φαινομένου.....	15
1.3 Η οικονομική διάσταση του τουρισμού.....	16
1.3.1 Οικονομία και τουρισμός.....	16
1.3.2 Ο ρόλος του τουρισμού στην παγκόσμια οικονομία.....	18
1.3.3 Ο ρόλος του τουρισμού στην ελληνική οικονομία	21
2. Μοντέλα οικονομικής ανάπτυξης.....	25
2.1 Ορισμός και γενικές πληροφορίες.....	25
2.2 Αίτια οικονομικής ανάπτυξης.....	26
2.2.1 Γενικά αίτια οικονομικής ανάπτυξης.....	26
2.2.2 Ειδικά αίτια οικονομικής ανάπτυξης.....	29
2.3 Θεωρίες οικονομικής ανάπτυξης.....	34
2.3.1 Εισαγωγή.....	34
2.3.2 Κλασικό μοντέλο ανάπτυξης.....	34
2.3.2.1 Ορισμός και γενικές πληροφορίες.....	34
2.3.2.2 Θεωρία του Adam Smith.....	35
2.3.3 Νεοκλαστικό μοντέλο ανάπτυξης.....	39
2.3.3.1 Ορισμός.....	39
2.3.3.2 Θεωρία Solow-Swan.....	39
2.3.4 Μοντέρνο Μοντέλο Ανάπτυξης.....	44
2.3.4.1 Ορισμός	44
2.3.4.2 Θεωρία Schumpeter.....	45
3. Θεωρίες οικονομικής ανάπτυξης στον Τουρισμό.....	50
3.1 Εισαγωγή	50
3.2 Σύντομη παρουσίαση θεωριών.....	50

3.2.1 Θεωρία του εκσυγχρονισμού	51
3.2.2 Θεωρία της εξάρτησης.....	52
3.2.3 Θεωρία του οικονομικού φιλελευθερισμού.....	58
3.2.4 Θεωρία της εναλλακτικής ανάπτυξης.....	58
3.3 Θεωρίες ανάπτυξης στον τουρισμό.....	59
3.3.1 Εισαγωγή.....	60
3.3.2 Θεωρία του εκσυγχρονισμού στον τουρισμό.....	61
3.3.3 Θεωρία της εξάρτησης και τουρισμός.....	63
3.3.4 Θεωρία του οικονομικού φιλελευθερισμού και τουρισμός.....	64
3.3.5 Θεωρία της εναλλακτικής ανάπτυξης και τουρισμός.....	67
4.Ερευνητικό Μέρος.....	71
4.1 Ερευνητική διαδικασία.....	73
4.1.1 Διερευνητικό ερώτημα 1 ^ο	73
4.1.2 Διερευνητικό ερώτημα 2 ^ο	74
4.1.3 Διερευνητικό ερώτημα 3 ^ο	75
4.1.4 Διερευνητικό ερώτημα 4 ^ο	76
4.1.5 Διερευνητικό ερώτημα 5 ^ο	77
4.1.6 Διερευνητικό ερώτημα 6 ^ο	78
4.1.7 Διερευνητικό ερώτημα 7 ^ο	79
4.1.8 Διερευνητικό ερώτημα 8 ^ο	80
4.1.9 Διερευνητικό ερώτημα 9 ^ο	81
4.1.10 Διερευνητικό ερώτημα 10 ^ο	82
4.1.11 Διερευνητικό ερώτημα 11ο.....	83
4.2 Γενικά Συμπεράσματα.....	84
 ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.....	 86

ΛΙΣΤΑ ΔΙΑΓΡΑΜΜΑΤΩΝ

1.3.2.....	14
• Διάγραμμα 1(Η παγκόσμια ανάπτυξη της βιομηχανίας).....	14
• Διάγραμμα2(Η συνεισφορά του τουρισμού στο παγκόσμιο ΑΕΠ).....	15
• Διάγραμμα3 (Η συνεισφορά του τουρισμού στη παγκόσμια απασχοληση.....	16
2.2.2.....	25
• Διάγραμμα 4(Ο μέσος χρόνος εκπαίδευσης για τα έτη 1970 και 1998 για 20 χώρες).....	26
• Διάγραμμα5 (Ποσοστό του ΑΕΠ σε επενδύσεις έρευνας και ανάπτυξης δημόσιας και ιδιώτικης προέλευσης).....	26
2.3.4.2.....	41
• Διάγραμμα6(Υιοθέτηση της καινοτομίας σε συνάρτηση με τον χρόνο).....	45

ΛΙΣΤΑ ΠΙΝΑΚΩΝ

1.3.3	17
• Πίνακας 1(Άμεση και έμμεση συνεισφορά του τουρισμού στο ελληνικό ΑΕΠ).....	17
• Πίνακας 2(Οι επιπτώσεις του τουρισμού στη μεταβολή του ΑΕΠ).....	18
• Πίνακας 3(Η συμβολή του τουρισμού στην απασχόληση).....	19
• Πίνακας 4 (Απασχόληση στους βασικούς τομείς του τουρισμού στον ιδιωτικό τομέα με βάση την απογραφή του Συστήματος ΕΡΓΑΝΗ.....	19
2.3.2.2.....	35
• Εικόνα 1(Η συνάρτης παραγωγής Adam Smith).....	32
3.3.4.....	60
□ Πίνακας 5(Γεωγραφική κατανομή των παγκοσμίων επενδύσεων στον τουρισμό από τον όμιλο της Τράπεζας).....	6

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Για αρχή θα ήθελα να ευχαριστήσω τον Κ.Αναστάσιο Παναγόπουλο,τον καθηγητή που με βοήθησε και καθοδήγησε με τον τρόπο του στην δημιουργία της πτυχιακής μου εργασίας. Επίσης,οφείλω να ευχαριστήσω την οικογενειά μου και τους φίλους μου για την ψυχολογική υποστήριξη που μου πρόσφεραν.

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η παρούσα μελέτη που διεξήχθη μέσα στα πλαίσια της πτυχιακής εργασίας με θέμα «Οικονομική μεγέθυνση,Υποδείγματα,Μελέτη περίπτωσης (ο τουριστικός κλάδος)», περιλαμβάνει την έννοια του τουρισμού και τους πιο διαδεδομένους ορισμούς του όπως και τα είδη του.Στη συνέχεια αναλύεται ο όρος οικονομία και το πώς συνδέεται με τον τουρισμό και επηρεάζεται από αυτόν.Γίνεται αναφορά για τον παγκόσμιο τουρισμό χρησιμοποιώντας και διαγράμματα που αναδεικνύουν την συνεισφορά του τουρισμού στο παγκόσμιο ΑΕΠ μέσα από την σύγκρισή του με άλλους παράγοντες που την επηρεάζουν.Βέβαια,δεν παραβλέπουμε και τον ρόλο του τουρισμού στην ελληνική οικονομία.

Εν συνέχεια,αναφέρονται τα μοντέλα της οικονομικής ανάπτυξης ,οι ορισμοί τους ,τα αίτιά της,όπως οι φυσικοί πόροι και τα πιο ειδικά όπως το ανθρώπινο κεφάλαιο ή ο πληθωρισμός.Επίσης,κατάγραφονται τρία συγκεκριμένα μοντέλα οικονομικής ανάπτυξης και οι θεωρίες που έχουν βασιστεί σε αυτά:το κλασικό μοντέλο(θεωρία Adam Smith),το νεοκλασικό μοντέλο(θεωρία Solow-Swan) και το μοντέρνο (θεωρία Schumpeter).Επιπροσθέτως,στην εργασία περιλαμβάνονται οι θεωρίες της οικονομικής ανάπτυξης,ειδικότερα η θεωρία εκσυγχρονισμού,η θεωρία εξάρτησης,η θεωρία οικονομικού φιλελευθερισμού και η θεωρία της εναλλακτικής ανάπτυξης.Η καθεμία από αυτές τις θεωρίες,στη συνέχεια,εξετάζεται στην χρήση της στον τουρισμό.

Τέλος,παρουσιάζεται το ερευνητικό κομμάτι της εργασίας σε μορφή συνέντευξης,κατά την οποία γίνονται 11 ερωτήσεις στον ερωτώμενο που είναι η διευθύντρια της ξενοδοχειακής μονάδας «Radisson Blu Park Hotel Of Athens»,το ξενοδοχείο που επιλέχθηκε να ερευνηθεί.Σκοπός της συνέντευξης είναι η συσχέτιση του τουριστικού φαινομένου τα 5 έτη από το 2012-2016.Η κάθε ερώτηση συνοδεύεται με το σκοπό που εξυπηρετεί ,την απάντηση και το συμπέρασμα που προκύπτει.Εν κατακλείδι,αναγράφονται τα γενικά συμπεράσματα της έρευνας όπως και της υπόλοιπης εργασίας.

SUMMARY

The following research was conducted from a study with the topic "Economic growth, Designs, Case study (the tourism industry)", includes the meaning of tourism and the most spread definitions and the types of tourism. Afterwards, the meaning of the economy is being analyzed and how the economy connects with the tourism. Also, there is a report about global economy and there are charts that shows us the contribution of tourism in world industry growth (GDP-GROSS DOMESTIC PRODUCT) comparing it with other influential factors. Additionally, the paperwork includes the importance of the tourism in Greek economy.

Furth more, there are mentioned three models of the economic development and some theories which connects with this models: the classical growth theory (Adam Smith theory), the neoclassical theory (Solow-Swan model) and the modern model (Schumpeter theory). Also, this study includes the theories of economy growth such as the modernization theory, the dependence theory, the economy neoliberalism theory and the alternative growth theory. All the above theories are being analyzed, in how they improve and affect the tourism.

In conclusion, there is the searching part which is an interview with the general manager of "Radisson Blu Park Hotel of Athens". In this interview there are 11 questions and the purpose of this interview is the correlation of the tourism appearance the last 5 years (2012-2016). After every question there is the purpose of the question, the answer and the resulting conclusion. To sum up , there are the conclusion of the research and of the rest paperwork.

1. Θεωρητικό Μέρος

1.1 Η εννοιολογική προσέγγιση του τουρισμού

Στην ακόλουθη ενελεότητα θα παρατεθούν ορισμοί, οι οποίοι επεξηγούν την έννοια του τουριστικού φαινομένου. Η εννοιολογική επεξήγηση του όρου αυτού κρίνεται απαραίτητη, καθώς ο τουρισμός αποτελεί το βασικό σκέλος της εργασίας αυτής κι ως εκ τούτου πρέπει να αποσαφηνιστεί. Επιπλέον, οι ορισμοί συνοδεύονται κι από μία σύντομη αναδρομή στην εξέλιξη του τουριστικού φαινομένου στο πέρασμα των χρόνων.

Το φαινόμενο του τουρισμού δεν αποτελεί εύρημα του σύγχρονου ανθρώπου, καθώς φαίνεται πως έχει τις ρίζες του στην αρχαιότητα. Κατά τα αρχαία χρόνια ο τουρισμός βασιζόταν στην ανάγκη του ανθρώπου για μετακίνηση, αλλά και στην ύπαρξη αρκετού ελεύθερου χρόνου. Εντούτοις, με το πέρασμα του χρόνου εξελίχθηκε μορφολογικά και διευρύνθηκε χωρικά (Βαρβαρέσος, 2000).

Στην αρχαία Ελλάδα οι περισσότεροι άνθρωποι που διέθεταν ελεύθερο χρόνο ανήκαν στα ανώτερα κοινωνικά στρώματα και συνέδεαν το χρόνο αυτό με δημιουργικές ενασχολήσεις, οι οποίες προήγαγαν το πνεύμα. Οι άνθρωποι αυτής της τάξης είχαν τη δυνατότητα να παίρνουν μέρος και σε ταξίδια είτε εντός Ελλάδος είτε και εκτός ελληνικού εδάφους. Οι αρχαίοι Έλληνες ήταν συχνοί επισκέπτες της Αιγύπτου όχι μόνο για εμπορικούς λόγους, αλλά και για λόγους αναψυχής. Επιπλέον, πολλές φορές ταξίδευαν και σε διάφορα ελληνικά μέρη προκειμένου να γίνουν θεατές των αθλητικών αγώνων, των δραματικών αγώνων και των θρησκευτικών εορτών προς τιμήν των θεοτήτων.

Αρκετά είναι τα παραδείγματα αρχαίων φιλοσόφων και ιστορικών που κατέγραψαν τις εντυπώσεις και τις γνώσεις που αποκόμισαν μέσα από αυτές τις μετακινήσεις. Ο Ηρόδοτος αποτελεί ένα αντιπροσωπευτικό παράδειγμα, καθώς σε έργα του φαίνεται πως περιγράφει με γλαφυρότητα τόσο τα γεωμορφολογικά χαρακτηριστικά όσο και τα πολιτισμικά στοιχεία των τόπων που επισκέφτηκε στο πλαίσιο των περιηγήσεών του. Άλλο ένα στοιχείο που αποδεικνύει ότι η έννοια του τουρισμού αναδύθηκε εκείνα τα χρόνια είναι η ύπαρξη κρατικών πανδοχείων, τα οποία παρείχαν τις υπηρεσίες τους στους ταξιδιώτες χωρίς κάποια οικονομική επιβάρυνση, αλλά και πανδοχείων επί πληρωμή.

Κατά τη διάρκεια του Μεσαίωνα η έννοια του τουρισμού ενισχύθηκε από την εμφάνιση του εκπαιδευτικού τουρισμού, ο οποίος είχε την έδρα του στα πανεπιστημιακά κέντρα της Ευρώπης, όπως το Κέμπριτζ, το Μονπελιέ και άλλα. Σαφώς, η εξελικτική πορεία του τουρισμού σηματοδοτείται από τη σύνδεση της επίσκεψης με τη ψυχαγωγία. Σε αυτό συνέβαλε σημαντικά η ανάπτυξη της γαστρονομίας, η οποία εξειδίκευσε κι αναβάθμισε τις ξενοδοχειακές παροχές.

Η εξέλιξη του τουρισμού συνεχίστηκε και κατά την περίοδο της Αναγέννησης και μετέπειτα αποδεικνύοντας με τον τρόπο αυτό ότι η έννοια αυτή εσωκλείει μία δυναμική, η οποία αναπτύσσεται ανάλογα με τις αλλαγές των ανθρωπίνων αναγκών και τις τεχνολογικές ανακαλύψεις. Κάπως έτσι διαμορφώθηκε η έννοια του τουρισμού, όπως είναι γνωστή στη σημερινή εποχή.

Ο τουρισμός αποτελεί την περιστασιακή μετακίνηση ατόμων από τον τόπο μόνιμης διαμονής σε έναν άλλο με κίνητρο την αναψυχή. Επομένως, το τουριστικό φαινόμενο προσδιορίζεται από δύο σημεία αναφοράς. Το ένα είναι ο τόπος μόνιμης διαμονής, ενώ το άλλο είναι ο τουριστικός προορισμός. Ο προορισμός αυτός θα πρέπει να είναι γνωστός από υπάρχουσες πηγές προκειμένου να χαρακτηριστεί τουριστικός, διότι διαφορετικά ο τουρισμός ανάγεται σε εξερεύνηση (Σιταράς και Τζένος, 2007).

Αυτόματα, θα μπορούσε κανείς εύλογα να σκεφτεί ότι δεν λαμβάνονται υπόψη ως τουριστικά ταξίδια η συνεχής μετάβαση στον τόπο της κύριας απασχόλησης, τα ταξίδια που γίνονται για καθαρά επαγγελματικούς λόγους κι η προσωρινή ή μόνιμη μετανάστευση. Επίσης, εκτός του τουριστικού φάσματος, όπως αυτό ορίζεται από τον προαναφερθέντα ορισμό, τοποθετούνται ο νομαδικός τρόπος ζωής και οι αναγκαστικές μετακινήσεις πληθυσμών με την επιβολή της βίας.

Ο παραπάνω ορισμός σαφέστατα επιδεικνύει την κοινωνική διάσταση που έχει ο τουρισμός. Άλλωστε, σε αυτή του τη διάσταση οφείλεται το γεγονός ότι κατοχυρώθηκαν ορισμένα θεμελιώδη κοινωνικά δικαιώματα, όπως είναι για παράδειγμα η κατάκτηση του δικαιώματος για διακοπές, οι άδειες για τους εργαζομένους, οι καθορισμένες ώρες εργασίας και τα ελεύθερα σαββατοκύριακα και άλλα πολλά. Επιπλέον, εξαιτίας του τουριστικού φαινομένου οι λαοί ήρθαν πιο κοντά, καθώς γνώρισαν και συνεχίζουν να γνωρίζουν τα πολιτιστικά, κοινωνικά, ιστορικά, κλιματολογικά και γεωγραφικά στοιχεία των έτερων λαών ανά τον κόσμο.

Ωστόσο, ο τουρισμός δεν εξυπηρετεί μόνο την κοινωνικότητα. Ειδικότερα, τα τελευταία χρόνια φαίνεται πως αποτελεί ένα σύνθετο και πολυδιάστατο φαινόμενο που συνδέεται άμεσα με την οικονομική δραστηριότητα μίας χώρας. Έτσι, λοιπόν, ο τουρισμός είναι ένα κοινωνικό – οικονομικό φαινόμενο που λαμβάνεται υπόψη ως μία ιδιωτική κατανάλωση.

Επομένως, ο τουρισμός αποτελεί ένα παραγόμενο προϊόν προς ιδιωτική κατανάλωση, κατά τη διάρκεια του οποίου δραστηριοποιούνται όλοι οι τομείς της παραγωγικής διαδικασίας, του κράτους και της κοινωνίας διαμορφώνοντας με τον τρόπο αυτό μία εθνική οικονομία υποδοχής (Zacharatos, 1984).

Επιπλέον, ο τουρισμός δευτερογενώς ορίζεται ως το αντικείμενο κατανάλωσης των ατόμων, τα οποία ταξιδεύουν από τον τόπο μόνιμης παραμονής τους προς έναν άλλο με κύριο σκοπό την κάλυψη των ψυχικών τους αναγκών πραγματοποιώντας ορισμένες δραστηριότητες κατά τη διάρκεια του ταξιδιού τους. Η κατανάλωση λαμβάνει χώρα σε τρεις τόπους. Ο πρώτος είναι ο τόπος μόνιμης παραμονής, ο δεύτερος είναι ο προορισμός, ενώ ο τρίτος οι ενδιάμεσοι σταθμοί προς και από τον τόπο προορισμού (Κούτουλας, 2005).

Αυτή η εννοιολογική προσέγγιση του τουριστικού φαινομένου δίνει μεγαλύτερη έμφαση στην οικονομική διάσταση αυτού. Οι ανωτέρω ορισμοί δείχνουν ότι ο τουρισμός ανάγεται σε έναν παράγοντα της οικονομικής δραστηριότητας μίας χώρας, ενώ ταυτόχρονα επηρεάζει τους κλάδους παραγωγής της. Επιπροσθέτως, από τους ορισμούς αυτούς αναδύεται κι η ανάγκη θέσπισης μίας συγκεκριμένης πολιτικής διαχείρισής του, διότι για την υλοποίησή του είναι απαραίτητη η συνεργασία των τομέων του κράτους, της κοινωνίας και της παραγωγής.

Ο τουρισμός είναι ένα κομμάτι των αναπτυσσόμενων τομέων στο πλαίσιο της παγκόσμιας οικονομίας. Τα τελευταία χρόνια έχει συμβάλει σημαντικά στην ανάπτυξη του βιοτικού επιπέδου των τουριστικά αναπτυγμένων περιοχών, οι οποίες μέσω των υποδομών και των παροχών που προσφέρουν στους επισκέπτες τους ενισχύουν την οικονομία τους. Επομένως, σταδιακά το φαινόμενο αυτό μεταμορφώνεται σε έναν βασικό κρίκο της αλυσίδας του τριτογενούς τομέα παραγωγής. Με βάση τα παραπάνω φαίνεται πως ο τουρισμός επιτελεί έναν βασικό ρόλο στην ανάπτυξη της παγκόσμιας οικονομικής βιομηχανίας.

1.2 Η πολυμορφία του τουριστικού φαινομένου

Ο τουρισμός ως φαινόμενο παρουσιάζει μία ιδιαίτερη ποικιλομορφία. Ειδικότερα, στη σημερινή εποχή καταγράφονται πολλά και διαφορετικά είδη τουρισμού, τα οποία θα αναλυθούν πιο διεξοδικά στη συνέχεια της παρούσας ενότητας.

Η ύπαρξη όλων αυτών των ειδών τουρισμού οφείλεται στο γεγονός ότι ο τουρισμός δεν είναι στάσιμος. Αντιθέτως, φαίνεται πως εσωκλείει μία εξελίξιμη δυναμική, η οποία επηρεάζεται άμεσα από την αλλαγή των αναγκών των ανθρώπων κατά το πέρασμα των χρόνων. Ως επί το πλείστον τουρισμός υφίσταται, όταν οι άνθρωποι μεταβαίνουν σε έναν διαφορετικό τόπο από αυτόν της μόνιμης κατοικίας τους προκειμένου να ικανοποιήσουν τις ψυχικές τους ανάγκες. Η ανάγκη για ξεκούραση και ηρεμία ή για μία διαφυγή από τη ρουτίνα της καθημερινής ζωής ωθεί τους ανθρώπους να ταξιδέψουν σε άλλους τόπους αλλάζοντας με αυτό τον τρόπο παραστάσεις. Επίσης, στο σημείο αυτό μπορεί να προστεθεί και η αρχέγονη ανάγκη του ανθρώπου να εξερευνεί τον κόσμο γύρω του. Όλες αυτές οι ανάγκες εξελίσσονται ως προς τον τρόπο εκδήλωσής τους, καθώς κι ως προς τον τρόπο που μπορούν να ικανοποιηθούν, επηρεάζοντας αυτομάτως και τον ίδιο τον τουρισμό.

Σε αρκετές περιπτώσεις ο τουρισμός, όπως αυτός ορίζεται πρωτογενώς ως η μετακίνηση για λόγους αναψυχής, φαίνεται πως συνδυάζεται και με άλλους λόγους για τους οποίους οι άνθρωποι μπορεί να ταξιδέψουν. Αντίστοιχα παραδείγματα αυτών των περιπτώσεων είναι τα επαγγελματικά ταξίδια και οι σπουδές σε μία άλλη χώρα. Εάν ο διαθέσιμος χρόνος επαρκεί, το άτομο που ταξιδεύει σε έναν τόπο γι' αυτούς τους λόγους είναι δυνατό να λειτουργήσει κι ως επισκέπτης – τουρίστας κάνοντας δραστηριότητες που παραπέμπουν σε αυτή την ιδιότητα.

Τέλος, μία ακόμη μορφή του τουρισμού διαμορφώνεται από το γεγονός ότι ο τουρισμός στη σημερινή εποχή αναδεικνύεται ως ένας δυνατός αναπτυσσόμενος τομέας παραγωγής. Μία ισχυρή βιομηχανία, στην οποία ολοένα και περισσότερο οι χώρες σε παγκόσμιο επίπεδο επενδύουν. Η επένδυση αυτή έχει ως αποτέλεσμα να

αναπτύσσεται περαιτέρω το παραγόμενο τουριστικό προϊόν που διατίθεται στους υποψήφιους καταναλωτές.

1.2.1 Τα είδη του τουρισμού

Ο τουρισμός, όπως έχει ήδη αναφερθεί, περιλαμβάνει πολλά και διαφορετικά είδη, ορισμένα από τα οποία θα αναφερθούν στη συνέχεια. Αυτό προκύπτει από την ιδιαίτερη φύση αυτού του φαινομένου, καθώς αφορά σε μία ανθρώπινη δραστηριότητα. Ως τέτοια είναι αναμενόμενο να παρουσιάζει μία ποικιλομορφία, διότι οι ανθρώπινες ανάγκες είναι πολλές και σταδιακά διαφοροποιούνται.

Στη συνέχεια παρατίθενται ορισμένα είδη τουρισμού ως ενδεικτικά παραδείγματα (Σταθόπουλος, 2006) :

- Ένα πρώτο είδος είναι ο γενικός τουρισμός. Αυτό το είδος ορίζεται ως εκείνος ο τουρισμός που αποσκοπεί στις διακοπές αναψυχής. Ο γενικός τουρισμός προκύπτει ως απόρροια του ελεύθερου χρόνου που διαθέτουν οι άνθρωποι κι από αυτόν τον διαθέσιμο χρόνο εξαρτάται κι η διάρκειά του. Σαφώς, αυτό το είδος συνδέεται απευθείας με την ανάγκη του ανθρώπου για στιγμές χαλάρωσης, ηρεμίας, ανάπαυσης και φυγής από την καθημερινότητα.
- Ένα ακόμη είδος είναι ο τουρισμός υγείας. Το είδος αυτό είναι αποτέλεσμα του γεγονότος ότι ορισμένοι άνθρωποι που αντιμετωπίζουν προβλήματα υγείας μεταβαίνουν σε άλλους τόπους προκειμένου να θεραπευθούν. Επομένως, το κύριο κίνητρο σε αυτή την περίπτωση είναι η θεραπεία, η ανάρρωση και η αποκατάσταση της υγείας.
- Ο μορφωτικός τουρισμός αναφέρεται βιβλιογραφικά ως ένα ακόμη είδος. Στο πλαίσιο του μορφωτικού τουρισμού τα άτομα επισκέπτονται για ένα ορισμένο χρονικό διάστημα έναν τόπο με κύριο στόχο να συμμετάσχουν σε κάποιο πρόγραμμα σπουδών, αλλά και να λάβουν μέρος σε διάφορες πολιτιστικές εκδηλώσεις ή δρώμενα που συμβάλλουν στη διεύρυνση των πνευματικών τους οριζώντων.
- Ένα ακόμη είδος τουρισμού που αξίζει να αναφερθεί είναι ο τουρισμός εκθέσεων. Ουσιαστικά, πρόκειται για κάθε μορφή έκθεσης που

πραγματοποιείται σε μεγάλα αστικά κέντρα. Με τον τρόπο αυτό οι επισκέπτες είναι σε θέση να συνδυάσουν τον τουρισμό με την επαγγελματική τους ενημέρωση.

- Επιπλέον, ως είδος τουρισμού αναφέρεται κι ο τουρισμός άθλησης. Η μορφή αυτή έχει ως κίνητρο την άσκηση κάποιου αθλήματος και προκύπτει από τη συμμετοχή σε διεθνείς αγώνες ή στην επιλογή ενασχόλησης με αθλήματα που παρουσιάζουν μεγαλύτερη εξέλιξη σε συγκεκριμένες χώρες.
- Ο συνεδριακός τουρισμός αποτελεί μία ακόμη μορφή. Αυτή η μορφή περιλαμβάνει όλα τα συνέδρια ή άλλες οργανωμένες εκδηλώσεις, η διάρκεια των οποίων είναι σύντομη.
- Ο τουρισμός περιπέτειας αποτελεί μία μορφή, η οποία συνδέεται με το στοιχείο της αναζήτησης και της εξερεύνησης. Εδώ εντάσσονται τα φωτογραφικά σαφάρι και οι περιπλανήσεις σε ανεξερεύνητες περιοχές.
- Τέλος, ιδιαίτερο ενδιαφέρον προκαλεί η περίπτωση του κοινωνικού τουρισμού. Αυτό το είδος εμπεριέχει όλες εκείνες τις συνθήκες τουριστικού χαρακτήρα που επιτρέπουν στις οικονομικά ασθενέστερες κοινωνικές τάξεις να συμμετέχουν στον τουρισμό.

Πέρα από τα αναφερθέντα είδη υπάρχουν κάποια ακόμη, τα οποία έχουν ως κριτήριο τον τόπο, όπου λαμβάνει χώρα το τουριστικό φαινόμενο. Έτσι, διαρθρώνονται ορισμένα επιπλέον είδη (Σταθόπουλος, 2006) :

- Το πρώτο από αυτά είναι ο ορεινός τουρισμός. Το είδος αυτό περιλαμβάνει όλες τις υπαίθριες δραστηριότητες τουρισμού, οι οποίες λαμβάνουν χώρα αποκλειστικά σε ορεινές περιοχές που υποδέχονται τουρίστες.
- Κοντά στον ορεινό τουρισμό βρίσκεται κι ο αγροτικός. Πρόκειται για τον τουρισμό που εντοπίζεται σε αγροτικές περιοχές. Στο πλαίσιο αυτού του είδους τουρισμού εντοπίζονται δραστηριότητες, οι οποίες είναι δομημένες με βάση την αγροτική ζωή και το αγροτικό περιβάλλον.
- Τέλος, αξίζει να αναφερθεί κι ο θαλάσσιος τουρισμός. Ουσιαστικά, το είδος αυτό αναφέρεται σε δραστηριότητες που ασκούνται στον θαλάσσιο χώρο μίας χώρας υποδοχής τουριστών.

Συνοψίζοντας, φαίνεται πως το τουριστικό φαινόμενο μερίζεται σε επιμέρους μορφές ανάλογα με τις ανάγκες που καλύπτει και με τον τόπο, στον οποίο εκδηλώνεται. Επιπλέον, γίνεται σαφές ότι σε αρκετές περιπτώσεις προκύπτει ως αποτέλεσμα ενός αρχικού στόχου, όπως συμβαίνει στην περίπτωση του εκθεσιακού τουρισμού ή του μορφωτικού. Σε κάθε περίπτωση, όμως, καλύπτει ψυχικές ανάγκες.

1.2.2 Η σύγχρονη εκδοχή του τουριστικού φαινομένου

Η σύγχρονη μορφή του τουρισμού έγκειται στο γεγονός ότι πλέον έχει αναπτύξει μία διττή φύση, την κοινωνική και την οικονομική. Η διαδικασία αυτή έχει ως αφετηρία της την περίοδο μετά τα γεγονότα του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου. Η αντιμετώπιση των οικονομικών και κοινωνικών προβλημάτων που είχαν προκύψει από τις εχθροπραξίες αυτού του πολέμου σε παγκόσμια κλίμακα έστρεψαν την προσοχή τόσο των αναπτυγμένων όσο και των αναπτυσσόμενων χωρών στον τουρισμό εξαιτίας των ωφελειών που παρέχει αυτός ο τομέας σε κοινωνικό, αλλά και οικονομικό επίπεδο.

Πρακτικά, έχει αποδειχθεί ότι ο τουρισμός είναι δυνατό να προκαλέσει οικονομική άνθιση σε ένα κράτος με την προϋπόθεση, βεβαίως, ότι έχουν διαμορφωθεί κι οι κατάλληλες συνθήκες και υποδομές, ώστε να ευδοκιμήσει το τουριστικό φαινόμενο. Η θετική συμβολή του τουρισμού στην οικονομία των χωρών είναι κι ο λόγος που επιδιώκεται ολοένα και περισσότερο η ανάπτυξη του από τις αναπτυσσόμενες χώρες. Άλλωστε, δεν είναι τυχαίο το γεγονός ότι η αναπτυξιακή πορεία αυτού του κλάδου ακολουθεί ταχείς ρυθμούς, ώστε να χαρακτηρίζεται ως μία από τις ισχυρότερες οικονομικές βιομηχανίες του κόσμου.

Στο να μετατραπεί ο τουρισμός σε μεγάλη πηγή εσόδων συνηγόρησαν πολλοί παράγοντες. Ένας από αυτούς είναι η μισθολογική αύξηση των εργαζομένων. Επίσης, η ύπαρξη διαθέσιμου ελεύθερου χρόνου, ο οποίος κατοχυρώνεται ως ένα από τα εργασιακά δικαιώματα και τον οποίο οι άνθρωποι αφιερώνουν σε διακοπές και ξεκούραση. Φυσικά, θα ήταν μεγάλη παράλειψη να μην αναφερθεί η ραγδαία τεχνολογική ανάπτυξη στα μέσα μαζικής μεταφοράς, μέσω των οποίων επιτυγχάνεται η μετακίνηση του τουριστικού πληθυσμού από και προς τον οποιοδήποτε τουριστικό

προορισμό διαμορφώνοντας ταυτόχρονα με τον τρόπο αυτό τις κατάλληλες συνθήκες για την ανάπτυξη του διεθνούς τουρισμού.

Ωστόσο, ο τουρισμός δεν μπορεί να αντιμετωπίζεται ως η σωτήρια λύση για την αντιμετώπιση των οικονομικών δυσκολιών μίας χώρας. Ουσιαστικά, θα πρέπει να αντιμετωπίζεται ως μία αναδυόμενη βιομηχανία συνδυαστικά με την υπάρχουσα οικονομική του φύση στο πλαίσιο της συμβολής του στον τριτογενή τομέα της παραγωγής, δηλαδή εκείνου του τομέα που περιλαμβάνει όλες τις υπηρεσίες της οικονομικής δραστηριότητας μίας χώρας (Ηγουμενάκης και Κραβαρίτης, 2004).

1.3 Η οικονομική διάσταση του τουρισμού

Μετά την ανάλυση του τουριστικού φαινομένου, των ειδών του και της σύγχρονης εκδοχής του παρουσιάζεται η συσχέτισή του με την οικονομία. Η συσχέτιση αυτή θα πραγματοποιηθεί σε δύο στάδια. Το πρώτο είναι η μελέτη του τουρισμού μέσα από την επίδραση που αυτός ασκεί στην παγκόσμια οικονομία, ενώ το δεύτερο στάδιο αφορά στην αντίστοιχη επιρροή στην ελληνική οικονομία.

1.3.1 Οικονομία και τουρισμός

Η βιομηχανία των ταξιδιών και του τουρισμού φαίνεται πως είναι από τις μεγαλύτερες σε παγκόσμια κλίμακα. Ειδικότερα, οι χώρες που δε διαθέτουν ισχυρή βιομηχανία σε άλλους τομείς στηρίζουν σε ένα μεγάλο ποσοστό την οικονομία τους στον τουρισμό ανάγοντάς τον με τον τρόπο αυτό σε μία από τις βασικές πηγές των εσόδων τους. Η επένδυση σε αυτόν τον τομέα οδηγεί στην οικονομική άνθιση, στη δημιουργία θέσεων εργασίας, στην ανάπτυξη του ιδιωτικού τομέα και των υποδομών.

Στο πλαίσιο της τουριστικής βιομηχανίας ο ιδιωτικός τομέας αλληλεπιδρά με τον δημόσιο. Κοινός τους στόχος θα πρέπει να είναι η προσέλκυση και η ικανοποίηση ακόμα και του πιο απαιτητικού ταξιδιώτη μέσα από τη σωστή διαχείριση των παραγόμενων πόρων και τη διαμόρφωση κατάλληλων υποδομών διατηρώντας τον σεβασμό απέναντι στις εθνικές παραδόσεις, την κουλτούρα και τον πολιτισμό.

Παράλληλα, αμφότεροι πρέπει να είναι σε θέση να αναλαμβάνουν από κοινού την ευθύνη για τις αρνητικές επιπτώσεις που μπορεί να επιφέρει ο τουρισμός.

Όπως γίνεται σαφές από τα παραπάνω, το κράτος δε μένει αμέτοχο κατά την τουριστική διαδικασία. Ο μακροοικονομικός του ρόλος έγκειται στο να ελέγχει και να ρυθμίζει την τουριστική προσφορά και ζήτηση, στο να οργανώνει το τουριστικό φαινόμενο μέσω κρατικών οργανισμών τουρισμού, στο να ενισχύει τον τουρισμό με χρηματοδοτήσεις και κατάλληλα φορολογικά μέτρα, καθώς και στο να δομεί και να υλοποιεί αποτελεσματικά προγράμματα τουριστικής ανάπτυξης.

Ο τουρισμός ως οικονομική δραστηριότητα προσφέρει στις χώρες που τον αξιοποιούν τόσο άμεσα οικονομικά οφέλη όσο κι έμμεσες οικονομικές επιπτώσεις και εισροές. Ο Παγκόσμιος Οργανισμός Τουρισμού, ο οποίος έχει ως στόχο του την προώθηση του οικουμενικού τουρισμού και την ανάπτυξη της οικονομίας συνεργαζόμενος με όλους τους αρμόδιους φορείς και τις κυβερνήσεις των χωρών τηρώντας συλλήβδην τα ανθρώπινα δικαιώματα και διαμορφώνοντας ένα τουριστικό μοντέλο προσβάσιμο σε όλους, εκδηλώνει μεγάλο ενδιαφέρον και για την ανάλυση του τουριστικού φαινομένου. Σύμφωνα με αυτόν τον οργανισμό, το τμήμα στατιστικής των Ηνωμένων Εθνών (UNStatisticsDivision) υποδεικνύει τη μέθοδο TSA (Tourism Satellite Accounting) ως την πιο αποτελεσματική μέθοδο για την ποσοτική ανάλυση των άμεσων οικονομικών οφελών του τουρισμού. Εντούτοις, ο Π.Ο.Τ. υποστηρίζει ότι η οικονομική ενίσχυση που υφίστανται οι χώρες εξαιτίας του τουρισμού υφίσταται μία διαρκή μεγέθυνση. Για το λόγο αυτό επιδιώκει να ερευνά και να μελετά τη συνολική συνεισφορά του τουριστικού φαινομένου στον κλάδο της οικονομίας μέσα από μελέτες που διεξάγονται ετησίως.

Τα αποτελέσματα που προκαλεί η εφαρμογή του τουριστικού μοντέλου στην οικονομία μερίζονται σε τρεις κατηγορίες. Αυτές οι κατηγορίες είναι τα άμεσα οικονομικά οφέλη, τα έμμεσα, καθώς κι η συνολική οικονομική συνεισφορά. Η άμεση οικονομική συνδρομή του τουρισμού στην οικονομία προέρχεται από την αξιοποίηση των τουριστικών προϊόντων και υπηρεσιών εντός μίας συγκεκριμένης χώρας από τους ίδιους τους κατοίκους της ή ξένους επισκέπτες. Ουσιαστικά, πρόκειται για την εσωτερική διακίνηση χρήματος, στην οποία πρέπει να συνυπολογιστούν και τα έξοδα της χώρας υποδοχής εξαιτίας των υποδομών που πρέπει να διαμορφώσει για τους επισκέπτες της.

Η έμμεση οικονομική συνεισφορά στηρίζεται σε ορισμένες πρακτικές που κρίνονται απαραίτητες για την ενίσχυση της τουριστικής βιομηχανίας. Μία από αυτές τις πρακτικές αποτελούν οι επενδύσεις στον τουρισμό που οδηγούν στην απόκτηση προϊόντων για χρήση στο παρόν, αλλά και στο μέλλον, όπως για παράδειγμα η αγορά ενός επιβατηγού πλοίου. Επιπλέον, τα χρήματα που διατίθενται από τις κυβερνήσεις για τη διαφήμιση του τουριστικού τους προϊόντος και άλλα προκειμένου να ενισχύσουν την τουριστική βιομηχανία. Τέλος, μία ακόμη πρακτική είναι οι αγορές προϊόντων και υπηρεσιών από τους εμπλεκόμενους με τον τουρισμό που θα προσφερθούν στους επισκέπτες.

Η άμεση και η έμμεση οικονομική συνδρομή του τουρισμού συνθέτουν τη συνολική οικονομική συνεισφορά που αφορά σε μία πιο σφαιρική αντιμετώπιση των οικονομικών επιπτώσεων του τουρισμού.

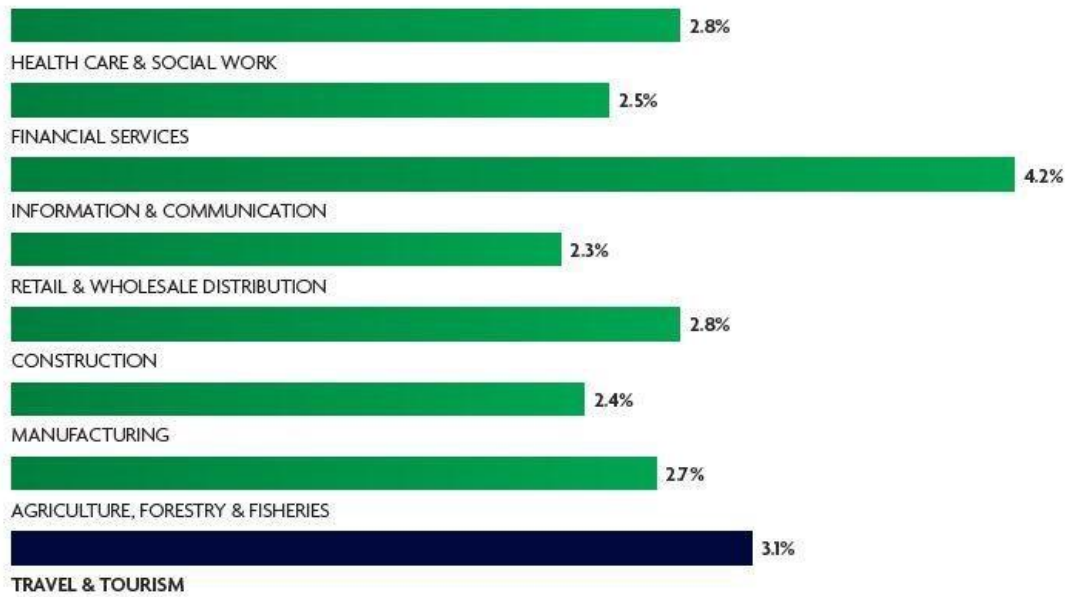
1.3.2 Ο ρόλος του τουρισμού στην παγκόσμια οικονομία

Τα ταξίδια κι ο τουρισμός αδιαμφισβήτητα αποτελούν βασικούς παράγοντες για την ανάπτυξη της οικονομίας, αλλά και της απασχόλησης σε όλο τον κόσμο. Η τουριστική βιομηχανία αποδεικνύεται πως συνδράμει κατά ένα μεγάλο ποσοστό στην ενδυνάμωση του παγκόσμιου ΑΕΠ, καθώς και στη συνολική αύξηση των θέσεων εργασίας. Για το λόγο αυτό η μελέτη της εμπλοκής του τουρισμού στην παγκόσμια οικονομία και απασχόληση παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον.

Ειδικότερα, κατά το διάστημα του 2016 η οικονομική συνεισφορά του τουρισμού στην παγκόσμια οικονομία έφτασε στα 7,6 τρισεκατομμύρια δολάρια. Η συνεισφορά του τουρισμού στην οικονομία αναδεικνύεται μέσα από τη σύγκρισή του με άλλους παράγοντες που την επηρεάζουν σε παγκόσμια κλίμακα.

Διάγραμμα 1: Η Παγκόσμια ανάπτυξη της βιομηχανίας του ΑΕΠ

WORLD INDUSTRY GDP GROWTH

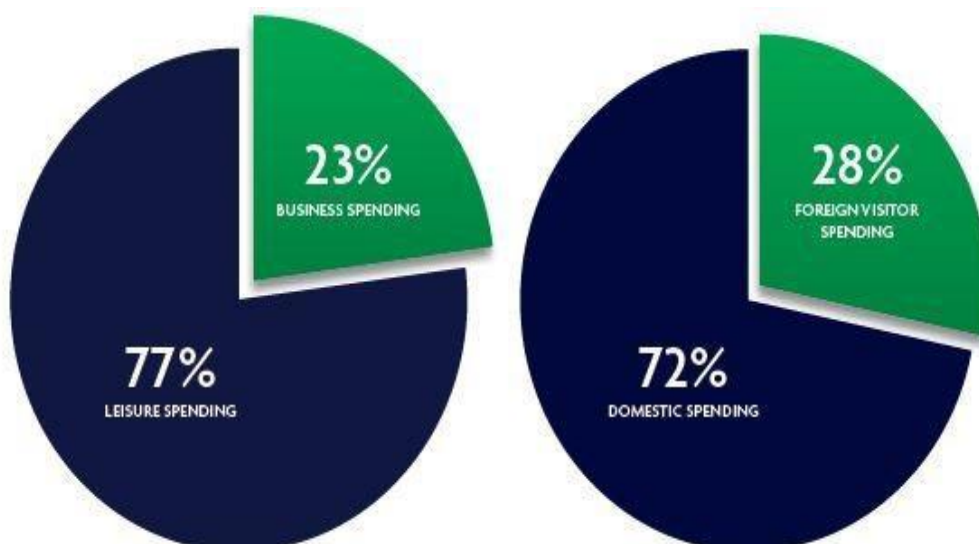
Πηγή: <https://www.wttc.org/-/media/files/reports/economic-impactresearch/2017-documents/global-economic-impact-and-issues-2017.pdf>

Το διάγραμμα συγκρίνει την συνεισφορά των πιο ισχυρών τομέων ανάπτυξης του παγκόσμιου ΑΕΠ. Η συνδρομή των ταξιδιών και του τουρισμού, όπως φαίνεται από τα ανωτέρω στοιχεία, ανέρχεται στο 3,1% αφήνοντας πίσω τις επενδύσεις και τη βιομηχανία. Ωστόσο, σημαντικό προβάδισμα στη μεγέθυνση του παγκόσμιου ΑΕΠ έχει ο τομέας της πληροφορίας και της επικοινωνίας με ποσοστό 4,2%.

Η ανάλυση της συμμετοχής του τουριστικού κλάδου στην ανάπτυξη του παγκόσμιου ΑΕΠ οδηγεί στην επισκόπηση εκείνου του είδους τουρισμού που συνδράμει περισσότερο το ΑΕΠ. Έτσι, γίνεται η σύγκριση των ταξιδιών αναψυχής με τα επαγγελματικά ταξίδια και του εγχώριου τουρισμού με τον εξωτερικό τουρισμό.

Διάγραμμα 2: Η συνεισφορά του τουρισμού στο παγκόσμιο ΑΕΠ 2016

Σύγκριση ταξιδιού αναψυχής – επαγγελματικού, εγχώριου
– εξωτερικού τουρισμού

Πηγή: <https://www.wttc.org/-/media/files/reports/economic-impactresearch/2017-documents/global-economic-impact-and-issues-2017.pdf>

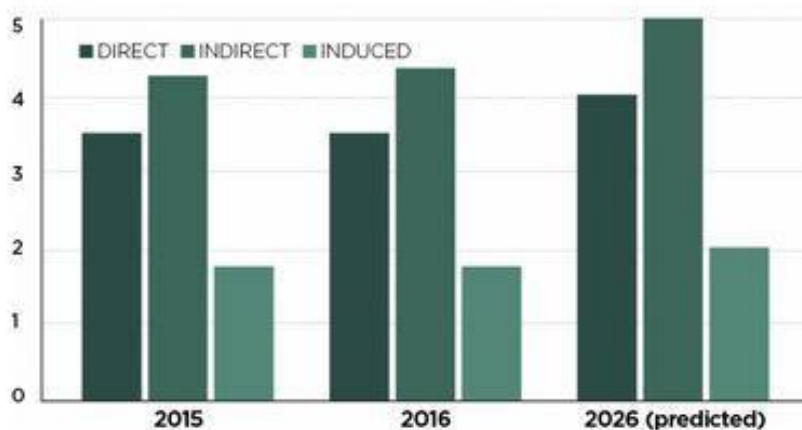
Τα ποσοστά των ανωτέρω διαγραμμάτων ποσοτικοποιούν την οικονομική συνεισφορά στο παγκόσμιο ΑΕΠ των συγκρινόμενων μεταξύ τους τουριστικών ειδών. Τα ταξίδια αναψυχής συγκεντρώνοντας το 77% υπερτερούνστη διαμόρφωση του παγκόσμιου ΑΕΠ συγκριτικά με τα επαγγελματικά ταξίδια, τα οποία συγκεντρώνουν το ποσοστό της τάξης του 23%. Την ίδια στιγμή ο εγχώριος τουρισμός φαίνεται πως συνδράμει θετικά στην ανάπτυξη του παγκόσμιου ΑΕΠ κατά 72%, ενώ η αντίστοιχη συνεισφορά του εξωτερικού τουρισμού αγγίζει το 28%. Οι ποσοτικές διαφορές μεταξύ των υπό διερεύνηση ειδών τουρισμού είναι εμφανείς, καθώς το χάσμα που αναπτύσσεται ανάμεσά τους είναι πολύ μεγάλο.

Η επιρροή που ασκεί ο τουρισμός δεν περιορίζεται μόνο στο παγκόσμιο ΑΕΠ. Αντιθέτως, επεκτείνεται και σε άλλους τομείς. Ένας από αυτούς είναι η απασχόληση. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει η μελέτη της επίδρασης του τουρισμού στον τομέα της απασχόλησης σε παγκόσμια κλίμακα.

Διάγραμμα 3: Η συνεισφορά του τουρισμού στην παγκόσμια απασχόληση

Travel and tourism's contribution to global employment

PERCENTAGE OF JOBS

Πηγή: <https://www.worldfinance.com/markets/why-the-world-depends-onour-need-to-travel>

Τα ταξίδια κι ο τουρισμός δημιουργούν το 10,7% των διαθέσιμων θέσεων εργασίας παγκοσμίως. Ο άμεσος κι ο έμμεσος τουρισμός διαμόρφωσαν 292 εκατομμύρια θέσεις εργασίας σε όλο τον κόσμο για το έτος 2016. Οι θέσεις εργασίας του άμεσου τουρισμού αφορούν στην απασχόληση σε καταλύματα, σε υπηρεσίες εστίασης, στη διασκέδαση, στο εμπόριο. Οι θέσεις εργασίας στο πλαίσιο του έμμεσου τουρισμού σχετίζονται με τη βιομηχανική παραγωγή αεροπλάνων, πλοίων κι άλλων μέσων μεταφοράς, καθώς και με τη διαμόρφωση των κατάλληλων εγκαταστάσεων που συνοδεύουν την προαναφερθείσα παραγωγή, όπως τα αεροδρόμια, τα λιμάνια και άλλα.

Η μελέτη της συνεισφοράς της τουριστικής βιομηχανίας τόσο στο παγκόσμιο ΑΕΠ όσο και στην απασχόληση αποδεικνύει την άποψη που θέλει τον τουρισμό να αποτελεί έναν βασικό παράγοντα οικονομικής ανάκαμψης για τις χώρες ανά τον κόσμο. Επιπλέον, όπως φαίνεται κι από όλα τα ανωτέρω στοιχεία, το τουριστικό φαινόμενο φαίνεται να διατηρεί την υπεροχή του ακόμα και στο μέλλον.

1.3.3 Ο ρόλος του τουρισμού στην ελληνική οικονομία

Η Ελλάδα ως χώρα αποτελεί εδώ και πολλά χρόνια πόλο έλξης τουριστών με αποτέλεσμα να βασίζεται σε μεγάλο βαθμό τις οικονομικές της εισροές σε αυτή τη

βιομηχανία. Αυτό αντανακλάται από τα στατιστικά στοιχεία που φανερώνουν την άμεση κι έμμεση οικονομική συνεισφορά του τουρισμού στο ΑΕΠ της χώρας. Στον παρακάτω πίνακα παρατίθενται στοιχεία για την οικονομική συνδρομή του τουρισμού στην ελληνική οικονομία.

Πίνακας 1: Άμεση κι έμμεση συνεισφορά του τουρισμού στο ελληνικό ΑΕΠ

Άμεση και έμμεση συμβολή του τουρισμού στο ΑΕΠ της χώρας				
Κατηγορία Δαπάνης	2013 € Εκατ.	2014 € Εκατ.	2015 € Εκατ.	2021 € Εκατ.
Δαπάνη Εισερχόμενων Τουριστών	11,707.0	13,005.1	13,679.2	18,500.0
Δαπάνη Τουριστών Κρουαζιέρας	445.2	388.0	446.6	650.0
Δαπάνη Εταιρειών Κρουαζιέρας	216.0	191.0	210.0	350.0
Αερομεταφορές	1,077.0	1,177.0	1,250.0	2,100.0
Θαλάσσιες μεταφορές	148.0	151.0	145.0	350.0
Εγχώριος τουρισμός: Καταλύματα - Εστίαση	1,195.0	1,315.0	1,312.0	2,500.0
Επενδύσεις	200.0	200.0	200.0	1,000.0
Σύνολική Εγχώρια δαπάνη	14,988.2	16,427.1	17,242.8	25,450.0
ΑΕΠ Τρέχουσες Τιμές	180,389.0	177,559.4	176,022.7	207,490.0
Άμεση % Συμβολή	8.3%	9.3%	9.8%	12.3%
Πολλαπλασιαστής 2,2	2.2	2.2	2.2	1.9
Πολλαπλασιαστής 2,65	2.7	2.7	2.7	2.0
Συνολική Επίπτωση (με πολλαπλασιαστή 2,2)	32,974	36,140	37,934	48,355
Συνολική Επίπτωση (με πολλαπλασιαστή 2,65)	39,719	43,532	45,693	50,900
Συνολική % Συμβολή στο ΑΕΠ (Πολ.: 2,2)	18.3%	20.4%	21.6%	23.3%
Συνολική % Συμβολή στο ΑΕΠ (Πολ.: 2,65)	22.0%	24.5%	26.0%	24.5%

Πηγή: https://sete.gr/media/5444/periodiki-meleti-ellinikos-tourismos_teyhos1.pdf

Η άμεση οικονομική συνεισφορά του τουρισμού για το έτος 2015 υπολογίζεται στο 9,8% του ΑΕΠ της χώρας. Ο πολλαπλασιαστής ως δείκτης της συνολικής επίπτωσης του τουρισμού στο ΑΕΠ της χώρας κυμαίνεται μεταξύ 2,2 έως 2,6, όπως αυτό έχει εκτιμηθεί από το IOBE.

Παρά το γεγονός ότι ο εσωτερικός τουρισμός και οι αντίστοιχες επενδύσεις παραμένουν σε χαμηλά επίπεδα εξαιτίας της μακράς ύφεσης κατά το διάστημα 2010 – 2015, παρατηρείται ότι η αυξανόμενη ζήτηση που προκύπτει από τον εξωτερικό τουρισμό έχει καταφέρει να διατηρήσει τον πολλαπλασιαστή αυτό σε υψηλά σχετικά επίπεδα. Με τον τρόπο αυτό καλύπτεται ένα σημαντικό κενό της ελληνικής οικονομίας. Βάσει των αναφερθέντων πολλαπλασιαστών η επίδραση του τουρισμού

στο ΑΕΠ της Ελλάδας ξεπερνά το 21% κατά το έτος 2015 σε μία περίοδο, όπου η εγχώρια ζήτηση και το ΑΕΠ σημειώνουν φθίνουσα πορεία.

Πίνακας 2: Οι επιπτώσεις του τουρισμού στη μεταβολή του ΑΕΠ

Επίπτωση του τουρισμού στη μεταβολή του ΑΕΠ				
		2013	2014	2015
Συνολική άμεση και έμμεση δαπάνη από τον Τουρισμό		32,974.0	36,140	37,934
%Δ			9.6%	5.0%
ΑΕΠ Τρέχουσες τιμές	191,204	180,389.0	177,559.4	176,022.7
Επίπτωση στην αύξηση του ΑΕΠ (Π.μ.)			1.75	1.01
Εισπράξεις από τον εξωτερικό τουρισμό	10,442.5	12,152.2	13,393.1	14,125.8
% Δ		16.4%	10.2%	5.5%
ΑΕΠ Τρέχουσες τιμές	191,204	180,389.0	177,559.4	176,022.7
		-5.7%	-1.6%	-0.9%
Επίπτωση στην αύξηση του ΑΕΠ (Π.μ.)		0.89	0.69	0.41
Προστ. Αξία Χ&Λ Εμπόριο Καταλύματα και Εστίαση	36,994.8	37,049.0	39,725.0	40,297.1
%Δ		0.1%	7.2%	1.4%
ΑΕΠ Σταθ. Τιμές 2010	190,394.7	184,305.4	185,510.8	185,081.2
%Δ		-3.2%	0.7%	-0.2%
Επίπτωση στην αύξηση του ΑΕΠ (Π.μ.)		0.03	1.45	0.31

Πηγή: https://sete.gr/media/5444/periodiki-meleti-ellinikos-tourismos_teyhos1.pdf

Η ανοδική πορεία των οικονομικών εισροών εξαιτίας του εξωτερικού τουρισμού είχε ως αποτέλεσμα την αύξηση του ΑΕΠ κατά 0,41 ποσοστιαίες μονάδες για το έτος 2015. Επίσης, η αύξηση της προστιθέμενης αξίας στο Χονδρικό και Λιανικό εμπόριο, στις μεταφορές και στα καταλύματα – εστιάσεις προκάλεσε την αύξηση του ΑΕΠ κατά πολύ μεγαλύτερο ποσό από τις 0,31 ποσοστιαίες μονάδες για το έτος 2015, ενώ τα αντίστοιχα ποσά για το έτος 2014 και 2013 ανήλθαν στις 1,45 και 0,03 ποσοστιαίες μονάδες αντιστοίχως. Σαφώς, η επίδραση του τουρισμού στο ΑΕΠ είναι πολύ μεγαλύτερη συγκριτικά με αυτή που προκαλείται από την αύξηση της προστιθέμενης αξίας του συγκεκριμένου κλάδου, καθώς αυτή η αύξηση οφείλεται στον τουρισμό.

Εκτός, όμως, από τη σημαντική επίδραση του τουριστικού φαινομένου στο ΑΕΠ της Ελλάδας, εξίσου ιδιαίτερης σημασίας επίδραση ασκεί και στον τομέα της απασχόλησης.

Πίνακας 3: Η συμβολή του τουρισμού στην απασχόληση

Συμβολή του τουρισμού στην απασχόληση							
	Συνολική Απασχόληση	Καταλύματα και εστίαση		Συμβολή στην απασχόληση σε άλλους κλάδους		Συνολική Συμβολή (Άμεση και έμμεση)	
		Χιλ.	Σύνολο	% Συμβολή	Σύνολο	% Συμβολή	Σύνολο
2008	4,610.5	322.2	7.0%	357.2	7.7%	679.4	14.7%
2009	4,556.0	321.0	7.0%	355.1	7.8%	676.1	14.8%
2010	4,389.8	308.5	7.0%	344.0	7.8%	652.5	14.9%
2011	4,054.4	295.7	7.3%	334.6	8.3%	630.3	15.5%
2012	3,695.0	272.1	7.4%	320.1	8.7%	592.3	16.0%
2013	3,513.2	259.2	7.4%	317.4	9.0%	576.6	16.4%
2014	3,536.3	297.1	8.4%	335.7	9.5%	632.9	17.9%
2015	3,610.7	325.6	9.0%	357.2	9.9%	682.8	18.9%

Πηγή: https://sete.gr/media/5444/periodiki-meleti-ellinikos-tourismos_teyhos1.pdf

Πίνακας 4: Απασχόληση στους βασικούς τομείς του τουρισμού στον ιδιωτικό τομέα με βάση την απογραφή του Συστήματος ΕΡΓΑΝΗ

Απασχόληση στους βασικούς τομείς του τουρισμού στον ιδιωτικό τομέα με βάση την απογραφή του Συστήματος ΕΡΓΑΝΗ στην περίοδο Ιαν. - Οκτ. 2015		
	Επιχειρήσεις	Εργαζόμενοι
Εστίαση	29,486	171,402
Καταλύματα	6,401	66,667
Ταξιδιωτικά Πρακτορεία	1,672	10,479
Χερσαίες μεταφορές	9,342	38,701
Πλωτές μεταφορές	747	8,338
Αεροπορικές μεταφορές	65	3,777
Σύνολο κλάδων τουρισμού	47,713	299,364
% Συμβολή	21.5%	18.1%
Σύνολο	222,281	1,651,176

Πηγή: https://sete.gr/media/5444/periodiki-meleti-ellinikos-tourismos_teyhos1.pdf

Από τα στοιχεία των παραπάνω πινάκων γίνεται σαφές ότι ο τουρισμός ασκεί μία ουσιαστική και θετική μεταβολή στον τομέα της απασχόλησης. Οι θέσεις εργασίας στους τουριστικούς κλάδους παροχής υπηρεσιών και εστίασης σημείωσαν σημαντική αύξηση κατά τα έτη 2014 και 2015. Ειδικότερα, η συνολική απασχόληση το 2014 σημείωσε αύξηση της τάξης του 8,4%, ενώ το 2015 η αντίστοιχη αύξηση

άγγιξε το 9,0%. Στο σημείο αυτό αξίζει να σημειωθεί ότι η αύξηση της συνολικής απασχόλησης για το 2012 και το 2013 ήταν 7,4% , ενώ για το 2010 ήταν 7,0%.

Επιπλέον, ο τουρισμός ενισχύει την απασχόληση και σε άλλους τομείς της οικονομίας. Ενδεικτικά, τέτοιοι τομείς είναι οι μεταφορές, το χονδρικό και λιανικό εμπόριο, η ενημέρωση, οι επικοινωνίες, η υγεία, η εκπαίδευση και άλλοι πολλοί. Όλοι αυτοί οι τομείς ακολούθησαν μία αυξητική τάση κατά το χρονικό διάστημα 2010 – 2015. Αυτή η συνολική συμβολή του τουρισμού στον τομέα της απασχόλησης για την Ελλάδα υπολογίζεται στο 18,9% για τη χρονική περίοδο 2011 – 2015 ξεπερνώντας κατά πολύ το έτος 2010, κατά τη διάρκεια του οποίου η αντίστοιχη συμβολή άγγιξε το 14,9%.

Σύμφωνα με τα στοιχεία του ανωτέρω πίνακα, η μισθωτή απασχόληση του ιδιωτικού τομέα υπέστη μία οικονομική μεγέθυνση της τάξης του 18,9% στο πλαίσιο της συνολικής απασχόλησης του 2015. Η μισθωτή αυτή ιδιωτική απασχόληση αφορά σε θέσεις εργασίας που σχετίζονται με την παροχή υπηρεσιών σε εγχώριους και εισερχόμενους τουρίστες.

Τα στοιχεία από το δελτίο του πληροφοριακού συστήματος ΕΡΓΑΝΗ για το έτος 2015 επισημαίνουν ότι η απασχόληση στην Ελλάδα αυξήθηκε στον χώρο των καταλυμάτων κατά 46,1 χιλ. άτομα, στον κλάδο της εστίασης κατά 18,9 χιλ. άτομα, στο λιανικό εμπόριο κατά 8,5 χιλ. άτομα, στο χονδρικό εμπόριο κατά 2,5 χιλ. άτομα και στα ταξιδιωτικά πρακτορεία κατά 2,28 χιλ. άτομα. Η συνολική αύξηση της απασχόλησης για το έτος 2016 άγγιξε τα 90,6 χιλ. άτομα. Τα ανωτέρω δεδομένα αποδεικνύουν τη δυναμική του τουριστικού φαινομένου και την μεγάλη ποσοτικά επιρροή που είναι σε θέση να ασκήσει και στον κλάδο της απασχόλησης.

Συνοψίζοντας, η τουριστική βιομηχανία εντός ελληνικού εδάφους ενισχύει θετικά την ελληνική οικονομία συμβάλλοντας στην αύξηση του ΑΕΠ της. Επιπλέον, φαίνεται πως μπορεί να ενισχύσει σε μεγάλο βαθμό και τον τομέα της απασχόλησης, ο οποίος τα τελευταία χρόνια πλήττεται διαρκώς εξαιτίας της μακράς ύφεσης. Όπως φαίνεται, για την Ελλάδα ο τουρισμός μπορεί να χαρακτηριστεί ως μία σημαντική πηγή οικονομικών εισροών, ειδικά εν μέσω της οικονομικής κρίσης.

2.Μοντέλα οικονομικής ανάπτυξης

2.1 Ορισμός και γενικές πληροφορίες

Ένας βασικός ορισμός για τον όρο οικονομική ανάπτυξη θα μπορούσε να είναι:

"Ως οικονομική ανάπτυξη ορίζεται η αύξηση σε αγαθά και υπηρεσίες που παράγονται από μια οικονομία για ένα συγκεκριμένο χρονικό διάστημα. Η αύξηση αυτή υπολογίζεται σαν ποσοστό στο Ακαθάριστο Εθνικό Προϊόν (Α.Ε.Π.-GNP), που ουσιαστικά είναι το Α.Ε.Π. προσαρμοσμένο στον πληθωρισμό. Το Α.Ε.Π. είναι η συνολική αξία για όλα τα τελικά αγαθά και υπηρεσίες που παράγονται σε μια οικονομία."

Ένας πιο αναλυτικός και συγκεκριμένος ορισμός του όρου οικονομική ανάπτυξη θα μπορούσε να είναι ο εξής:

"Η αύξηση της παραγωγικής ικανότητας μιας χώρας, που υπολογίζεται συγκρίνοντας το Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν(Α.Ε.Π.- GDP) ενός έτους με το Α.Ε.Π. του προηγούμενου έτους. Η αύξηση στα κεφαλαιακά αποθέματα, η πρόοδος στην τεχνολογία, οι βελτιώσεις στην ποιότητα και στο μορφωτικό επίπεδο είναι οι κυριότερες αιτίες οικονομικής ανάπτυξης."

Μια αναπτυσσόμενη ή πιο παραγωγική οικονομία μπορεί να παράγει περισσότερα αγαθά και υπηρεσίες απ' ότι μπορούσε πριν. Ωστόσο, κάποια αγαθά είναι πιο πολύτιμα από άλλα. Για παράδειγμα ένα έξυπνο τηλέφωνο (smartphone) θεωρείται πιο πολύτιμο(οικονομικά) από ένα ζευγάρι κάλτσες ή ένα ποτήρι νερό. Συνεπώς, γίνεται αντιληπτό ότι η ανάπτυξη δεν υπολογίζεται μόνο σε ποσότητες αλλά σημαντικό ρόλο διαδραματίζει και η αξία των αγαθών ή υπηρεσιών.

Ένα άλλο πρόβλημα είναι ότι όλοι οι άνθρωποι δεν δίνουν την ίδια σημασία στα ίδια αγαθά και υπηρεσίες. Για παράδειγμα μια συσκευή θέρμανσης είναι πιο σημαντική σε έναν κάτοικο της Αλάσκας, ενώ ένα κλιματιστικό έχει μεγαλύτερη αξία για έναν κάτοικο της Φλόριδας των Η.Π.Α.. Αντίστοιχα, υπάρχουν άνθρωποι που εκτιμούν το κρέας περισσότερο από το ψάρι και το αντίστροφο. Επειδή ακριβώς η αξία κάθε προϊόντος ή υπηρεσίας είναι υποκειμενική, γίνεται αρκετά δύσκολο να μετρηθεί για ένα σύνολο ατόμων.

Θεωρητικά η καλύτερη προσέγγιση για το παραπάνω είναι να χρησιμοποιηθεί η τρέχουσα εμπορική αξία. Στις Η.Π.Α. υπολογίζεται σε δολάρια, στην Ευρώπη σε ευρώ και στις υπόλοιπες χώρες αντίστοιχα στο νόμισμα που διαθέτουν. Από τη στιγμή που μια υψηλότερη συνολική εμπορική αξία θεωρείται πιο πολύτιμη, η υψηλότερη οικονομική ανάπτυξη είναι συνδεδεμένη με υψηλότερη ποιότητα ζωής ή καλύτερο βιοτικό επίπεδο.

2.2 Αίτια οικονομικής ανάπτυξης

2.2.1 Γενικά αίτια οικονομικής ανάπτυξης κρατών

Τα αίτια της οικονομικής ανάπτυξης είναι σίγουρα πολλά σε αριθμό και διαφορετικά από χώρα σε χώρα ή ακόμα κι από περιοχή σε περιοχή. Υπάρχουν κάποιοι πρωτεύοντες παράγοντες που οφείλουν τα κράτη την οικονομική τους ανάπτυξη και είναι οι εξής:

- *Το ανθρώπινο δυναμικό:* Το ανθρώπινο δυναμικό είναι ένας από τους πιο σημαντικούς λόγους οικονομικής ανάπτυξης μιας χώρας. Τόσο η ποιότητα όσο και η ποσότητα του διαθέσιμου ανθρώπινου δυναμικού μπορούν να επηρεάσουν άμεσα την ανάπτυξη της οικονομίας ενός κράτους. Η ποιότητα του ανθρώπινου δυναμικού οφείλεται στις δεξιότητες, στις δημιουργικές ικανότητες, στην εξάσκηση και στο εκπαιδευτικό σύστημα. Εάν το δυναμικό αυτό είναι καλά εκπαιδευμένο τότε και το αποτέλεσμα εργασίας του θα είναι επίσης υψηλής ποιότητας.
- *Οι φυσικοί πόροι:* Οι φυσικοί πόροι επηρεάζουν την οικονομική ανάπτυξη μιας χώρας σε μεγάλο βαθμό. Οι φυσικοί πόροι περιλαμβάνουν πόρους που παράγονται από τη φύση είτε πάνω στο έδαφος είτε κάτω από αυτό. Οι πόροι

πάνω από το έδαφος περιλαμβάνουν τα φυτά, υδάτινους πόρους και το φυσικό ανάγλυφο.

Οι πόροι κάτω από το έδαφος ή στο υπέδαφος όπως λέγεται περιλαμβάνουν το πετρέλαιο, το φυσικό αέριο, τα μέταλλα, τα μη μέταλλα και τα ορυκτά. Οι φυσικοί πόροι μιας χώρας εξαρτώνται από τις κλιματικές και περιβαλλοντολογικές συνθήκες. Χώρες οι οποίες έχουν πληθώρα φυσικών πόρων απολαμβάνουν καλούς ρυθμούς ανάπτυξης σε σχέση με άλλες που έχουν μικρά αποθέματα.

Η βέλτιστη εκμετάλλευση των πόρων αυτών εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από τις δεξιότητες και ικανότητες του ανθρώπινου δυναμικού που αναφέρθηκε παραπάνω, της τεχνολογίας και της διαθεσιμότητας κονδυλίων που απαιτούνται για την αξιοποίησή τους. Μια χώρα που έχει εργατικό δυναμικό με δεξιότητες και υψηλό δείκτη εκπαίδευσης σε συνδυασμό με μεγάλο αποθέματα πόρων οδηγεί μαθηματικά την οικονομία στον δρόμο της ανάπτυξης.

Τα καλύτερα παραδείγματα τέτοιων οικονομιών είναι πολλές από τις ανεπτυγμένες χώρες όπως οι Η.Π.Α., το Ηνωμένο Βασίλειο, η Γερμανία και η Γαλλία. Ωστόσο, υπάρχουν χώρες που έχουν λίγους φυσικούς πόρους αλλά υψηλό κατά κεφαλή εισόδημα όπως η Σαουδική Αραβία και ως εκ τούτου έχουν υψηλό ρυθμό οικονομικής ανάπτυξης. Παρόμοια, η Ιαπωνία έχει μικρή γεωγραφική έκταση και λιγοστούς φυσικούς πόρους αλλά επιτυγχάνει υψηλούς ρυθμούς ανάπτυξης λόγω του βελτιστοποιημένου εργατικού δυναμικού της και των εξελιγμένων τεχνολογικών μεθόδων στην παραγωγή.

- *Η δημιουργία κεφαλαίου:* Αυτή η κατηγορία περιλαμβάνει την γη, την οικοδόμηση, την μηχανική, την ενέργεια, τις μεταφορές και τα μέσα επικοινωνίας. Η παραγωγή και η απόκτηση όλων αυτών των προϊόντων ονομάζεται δημιουργία ή σχηματισμός κεφαλαίου. Η δημιουργία κεφαλαίου αυξάνει την διαθεσιμότητα του κεφαλαίου ανά εργαζόμενο, γεγονός που αυξάνει την αναλογία κεφαλαίου/εργασίας. Αυτό έχει σαν συνέπεια η παραγωγικότητα της εργασίας να αυξάνεται, πράγμα που μεταφράζεται στην αύξηση των εσόδων και κατ' επέκταση στην ανάπτυξη της οικονομίας.

- *Η τεχνολογική εξέλιξη:* Η κατηγορία αυτή είναι ένας από τους σημαντικότερους παράγοντες που επηρεάζουν την ανάπτυξη μιας οικονομίας. Ο όρος που χρησιμοποιείται συμπεριλαμβάνει και την εφαρμογή επιστημονικών μεθόδων και τεχνικών στην παραγωγή. Με άλλα λόγια η τεχνολογία μπορεί να οριστεί σαν φύση και τύπο τεχνικών εργαλείων που χρησιμοποιούνται από συγκεκριμένο εργατικό δυναμικό.
- *Κοινωνικοί και πολιτικοί παράγοντες:* Οι πολιτικοί και κοινωνικοί παράγοντες διαδραματίζουν σημαντικό ρόλο στην οικονομία μιας χώρας. Οι κοινωνικοί παράγοντες περιλαμβάνουν και έθιμα, παραδόσεις, αξίες, πίστη και επηρεάζουν στην ανάπτυξη μιας οικονομίας με σημαντική βαρύτητα. Για παράδειγμα μια κοινωνία με συμβατικά πιστεύω και προκαταλήψεις αντιστέκεται στην υιοθέτηση μοντέρνων και σύγχρονων τρόπων ζωής. Σε τέτοιες περιπτώσεις η επιτυχία γίνεται δυσκολότερη. Εκτός από αυτό, πολιτικοί παράγοντες όπως η συμμετοχή της κυβέρνησης στον μετασχηματισμό ή την υλοποίηση διάφορων πολιτικών μπορεί να επηρεάσουν σημαντικά την οικονομική ανάπτυξη.

2.2.2 Ειδικά αίτια οικονομικής ανάπτυξης

Εκτός από τα γενικότερα οικονομικά αίτια που επηρεάζουν άλλοτε σημαντικά και άλλοτε όχι την οικονομική ανάπτυξη υπάρχουν και ειδικότερα αίτια τα οποία εμπίπτουν ευρύτερα στην οικονομική επιστήμη. Σε αυτήν την παράγραφο θα παρουσιαστούν τα αίτια αυτά:

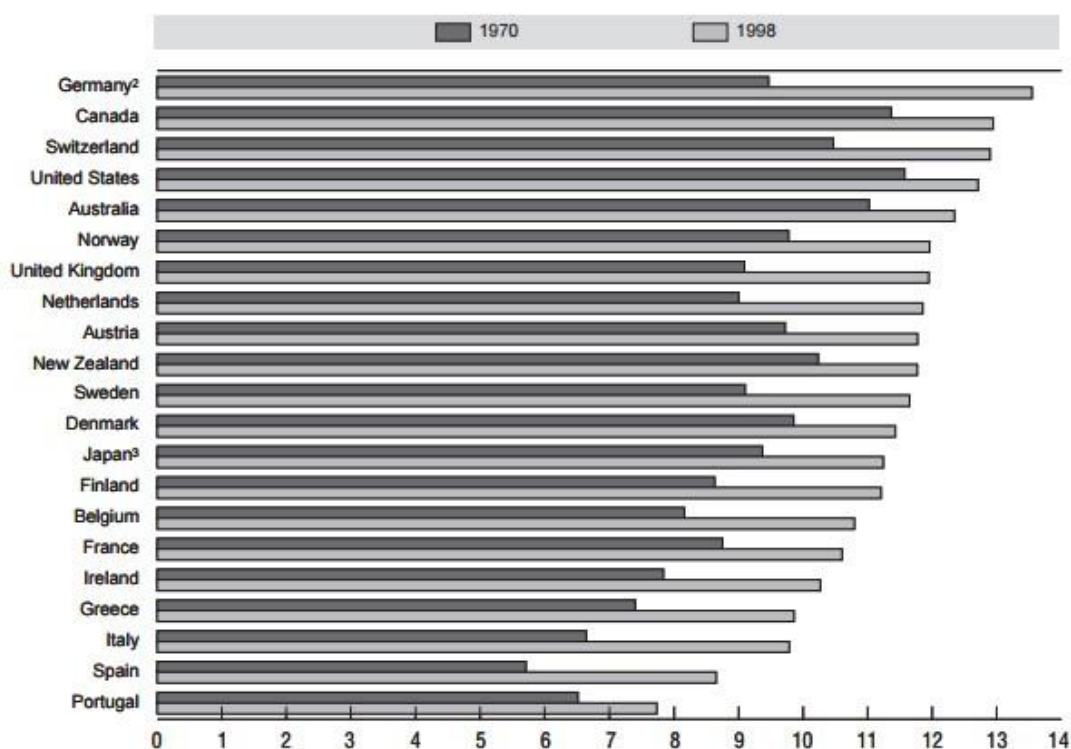
- *Η συσσώρευση φυσικού κεφαλαίου:* Ο ρυθμός συσσώρευσης φυσικού κεφαλαίου είναι ένας από τους κυριότερους παράγοντες που επηρεάζουν το επίπεδο του κατά κεφαλή εισοδήματος. Ωστόσο, οι επιδράσεις του μπορεί να είναι και μόνιμες ή όχι πράγμα που εξαρτάται από τον βαθμό ενσωμάτωσης των τεχνολογικών καινοτομιών. Όποιος κι αν είναι ο μηχανισμός μετάβασης από την συσσώρευση κεφαλαίου στην ανάπτυξη, οι σημαντικές διαφορές στα

επενδυτικά επιτόκια στις χώρες είναι πιθανόν μια πηγή διαφορών στο κατά κεφαλή εισόδημα.

- *Το ανθρώπινο κεφάλαιο:* Οι πιο πρόσφατες έρευνες στην ανάπτυξη υποστηρίζουν ότι όταν τυπικά προσόντα και εμπειρία ενσωματώνεται στο εργατικό δυναμικό, τότε αυτό αντιπροσωπεύει το ανθρώπινο κεφάλαιο. Αφενός, θα μπορούσε κάποιος να ισχυριστεί ότι ένα εκπαιδευμένο ανθρώπινο δυναμικό θα είχε μειωμένα κέρδη αφού μακροπρόθεσμα θα είχε μεγαλύτερο εισόδημα χωρίς να έχει προσφέρει υψηλότερους ρυθμούς ανάπτυξης. Αφετέρου, η επένδυση στο ανθρώπινο δυναμικό (σε τομείς όπως η εξάσκηση και η εκπαίδευση) μπορούν να έχουν μια πιο μόνιμη επίδραση στην διαδικασία της ανάπτυξης εάν αυτή η εκπαίδευση γίνεται παράλληλα με πιο εντατική έρευνα και ανάπτυξη και μεγαλύτερο ρυθμό τεχνολογικής εξέλιξης. Όσο αναφορά το ανθρώπινο δυναμικό μόνο πρακτικά δεδομένα μπορούν να φωτίσουν τα κοινωνικά οφέλη που πηγάζουν από την επένδυση σε ανθρώπινο δυναμικό.

Σύμφωνα με μελέτη του Οργανισμού Οικονομικής Συνεργασίας και Ανάπτυξης OECD (Organization for Economic Co-operation and Development), το ανθρώπινο κεφάλαιο μπορεί να μετρηθεί σε δείκτες που εξαρτώνται από τον μέσο όρο ετών κανονικής εκπαίδευσης του πληθυσμού που είναι σε ηλικία εργασίας. Αυτός ο δείκτης δίνει μικρή σημασία στην ποιότητα της εκπαίδευσης ή σε άλλες σημαντικές διαστάσεις του ανθρώπινου κεφαλαίου. Οι υπολογισμοί (του εργαζόμενου πληθυσμού) των μέσων ετών φοίτησης σε σχολεία δείχνουν ότι παρά τις όποιες συγκλίσεις συμβαίνουν σε μια συγκεκριμένη χρονική στιγμή, υπάρχουν σημαντικές διαφορές μεταξύ των χωρών όσο αφορά την εκπαίδευση και την μόρφωση. Το 1970 ο μέσος όρος ετών κανονικής εκπαίδευσης ήταν από 5,7 έτη στην Ισπανία έως και 11,6 έτη στις Η.Π.Α., ενώ οι πιο πρόσφατες έρευνες δείχνουν ένα εύρος από 7,7 σε 13,6 έτη σε Πορτογαλία και Γερμανία αντίστοιχα.

Διάγραμμα 4: Ο μέσος χρόνος εκπαίδευσης για τα έτη 1970 και 1998 για 20 επιλεγμένες χώρες

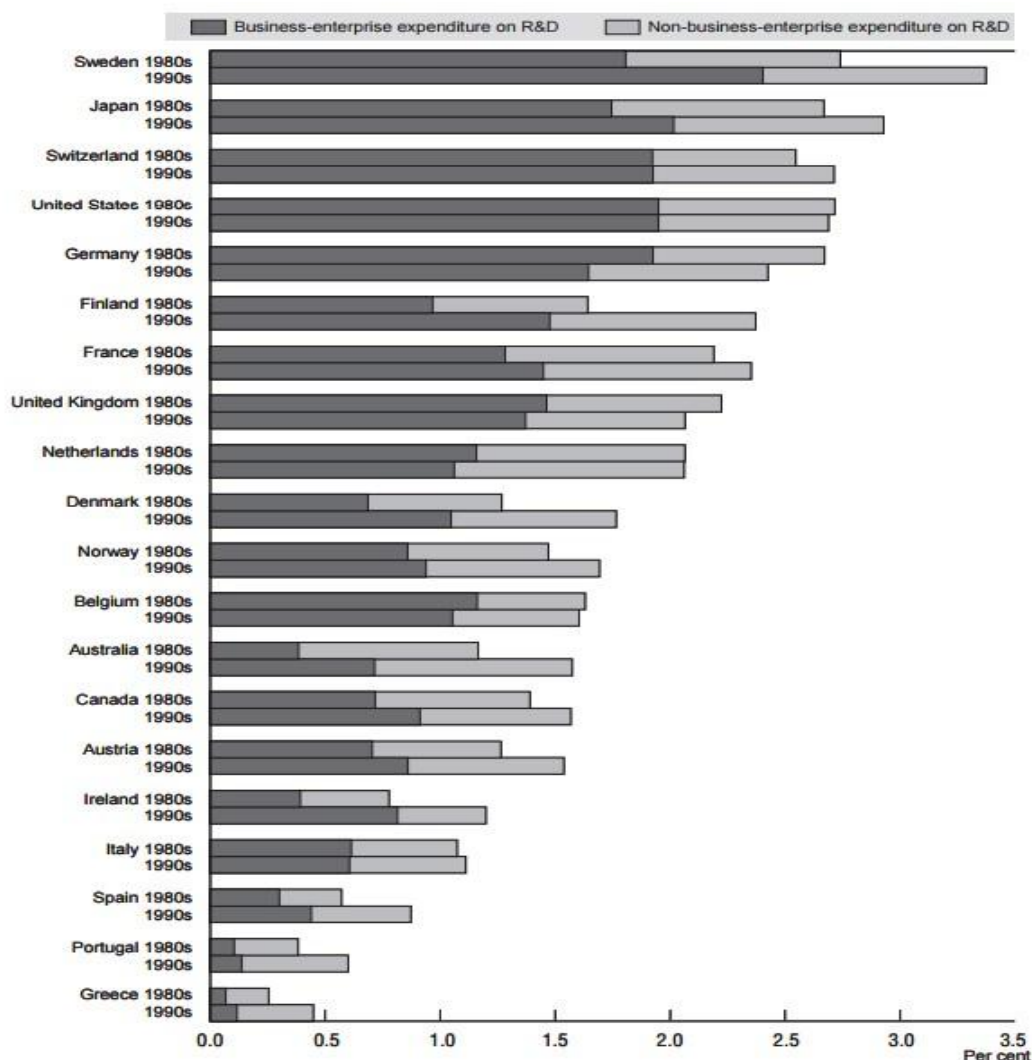

Πηγή: www.oecd.org

- *Η έρευνα και ανάπτυξη (R&D):* Τα έξοδα στην έρευνα και ανάπτυξη μπορούν να θεωρηθούν σαν μια επένδυση στη γνώση που μεταφράζεται σε νέες τεχνολογίες και σε τρόπους βέλτιστης χρήσης των υπαρχόντων πόρων φυσικού ή ανθρωπίνου κεφαλαίου. Πράγματι, στην περίπτωση του R&D υπάρχει μια ισχυρότερη αντίληψη ότι μπορεί να έχει μια μόνιμη συνεισφορά στην ανάπτυξη. Δηλαδή υπάρχει η αντίληψη ότι όσο μεγαλύτερα είναι τα ποσά που θα επενδυθούν σε αυτόν τον τομέα τόσο μεγαλύτεροι ρυθμοί ανάπτυξης θα επιτευχθούν.

Τα ποσά που ξοδεύονται για έρευνα και ανάπτυξη σαν μερίδιο του Ακαθάριστου Εγχώριου Προϊόντος έχουν αυξηθεί από την δεκαετία του 1980 στις περισσότερες χώρες. Αυτή η αύξηση οφείλεται κυρίως στον τομέα των επιχειρήσεων και όχι από το κράτος.

Διάγραμμα 5: Ποσοστό του Α.Ε.Π. σε επενδύσεις έρευνας και ανάπτυξης δημοσίας και ιδιωτικής προέλευσης

Πηγή: www.oecd.org

- *Η ρύθμιση της μακροοικονομικής πολιτικής:* Στο πλαίσιο των μελετών σχετικά με την ανάπτυξη τρία ζητήματα συνδέονται σημαντικά με την μακροοικονομική πολιτική: ο χαμηλός πληθωρισμός, η επίδραση των κρατικών ελλειμμάτων σε ιδιωτικές επενδύσεις και η πιθανότητα αρνητικών συνεπειών στην ανάπτυξη που προέρχεται από έναν μεγάλο δημόσιο τομέα και οδηγεί σε μεγάλη φορολογική πίεση ώστε να χρηματοδοτηθούν τα υψηλά δημόσια έξοδα.

- *Ο πληθωρισμός:* Τα κλασσικά επιχειρήματα σχετικά με χαμηλότερα και πιο σταθερά επίπεδα πληθωρισμού συμπεριλαμβάνουν μειωμένη αβεβαιότητα στην οικονομία και ενισχυμένη αποτελεσματικότητα στον μηχανισμό των τιμών. Μια μείωση στο επίπεδο του πληθωρισμού μπορεί να έχει μια συνολική επίδραση στο επίπεδο της συσσώρευσης κεφαλαίων σε περιπτώσεις φορολογικών στρεβλώσεων ή σε περιπτώσεις που οι αποφάσεις επενδύσεων λαμβάνονται με μακροπρόθεσμη προοπτική.
- *Η δημοσιονομική πολιτική:* Η ρύθμιση της δημοσιονομικής πολιτικής μπορεί να επηρεάσει τα έξοδα και την ανάπτυξη όπως και τον επιχειρηματικό κύκλο. Πιο συγκεκριμένα, εκεί που τα δημόσια ελλείματα χρηματοδοτούν την κατανάλωση ή τις μεταφορές, ένα παραδοσιακό επιχείρημα για συνετή πολιτική είναι η μείωση των επιπτώσεων των επενδύσεων του ιδιωτικού τομέα.
- *Η χρηματοοικονομική ανάπτυξη:* Τα χρηματοοικονομικά συστήματα συνεισφέρουν επίσης στην οικονομική ανάπτυξη παρέχοντας χρηματοδότηση για συσσώρευση κεφαλαίων και βοηθώντας στην εξάπλωση των νέων τεχνολογιών. Ένα καλά ανεπτυγμένο χρηματοοικονομικό σύστημα είναι πιθανό να κινητοποιήσει αποθέματα κατευθύνοντας μικρά αποθέματα ατόμων σε επικερδής και μεγάλου εύρους επενδύσεις, προσφέροντας στους καταθέτες μεγάλο βαθμό ρευστότητας. Επίσης παρέχει ασφάλεια σε αποταμιευτές και μειώνει το κόστος απόκτησης και αξιολόγησης πληροφορίας σε πιθανά έργα, για παράδειγμα μέσω υπηρεσιών χρηματοοικονομικής συμβουλευτικής. Όλες αυτές οι υπηρεσίες είναι πολύ πιθανόν να συνεισφέρουν στην οικονομική ανάπτυξη αλλά θεωρητικά θα μπορούσαν να έχουν το αντίθετο αποτέλεσμα. Για παράδειγμα, το μικρότερο ρίσκο και μεγαλύτερη ανταμοιβή μπορεί να ωθήσουν τα νοικοκυριά να αποταμιεύουν λιγότερα.
- *Το διεθνές εμπόριο:* Πέρα από τα οφέλη εκμετάλλευσης συγκριτικών πλεονεκτημάτων, οι θεωρίες προτείνουν επιπλέον οφέλη από το εμπόριο που προκύπτουν από τις οικονομίες κλίμακας, την έκθεση στον ανταγωνισμό και

την διάχυση της γνώσης. Αυτό μπορεί να έχει σαν αποτέλεσμα τόσο σε μεγαλύτερη συνολικά αποτελεσματικότητα όσο και σε μεγαλύτερο βαθμό επενδύσεων (για παράδειγμα η υιοθέτηση ξένων τεχνολογιών απαιτεί επενδύσεις σε νέο τύπο κεφαλαίου). Τα κράτη τα οποία μειώνουν τους δασμολογικούς φραγμούς και αποσυναρμολογούν τους μη δασμολογικούς φραγμούς συνήθως έχουν οφέλη από το εμπόριο. Ωστόσο, το εμπόριο μπορεί να είναι ενδογενές στην διαδικασία της ανάπτυξης. Η σχετικά ανοιχτή στάση απέναντι στο εμπόριο δείχνει ότι η ποσότητα του εμπορίου που επιτυγχάνεται αντικατοπτρίζει μοτίβα ανάπτυξης τόσο όσο αντικατοπτρίζει περιορισμούς στους δασμολογικούς και μη δασμολογικούς φραγμούς.

2.3 Θεωρίες οικονομικής ανάπτυξης

2.3.1 Εισαγωγή

Υπάρχουν αρκετοί διαχωρισμοί στις οικονομικές θεωρίες που κατά καιρούς διατυπώνονται. Αυτό αντικατοπτρίζεται και στα μοντέλα οικονομικής ανάπτυξης όπου οι απόψεις για τον διαχωρισμό τους πολλές φορές δίστανται. Ωστόσο, κάποια από αυτά τα μοντέλα είναι αποδεκτά από μεγάλο εύρος οικονομολόγων και έχουν διαχρονική απήχηση. Τα μοντέλα οικονομικής ανάπτυξης ακολουθούν στις επόμενες παραγράφους όπου κάθε μοντέλο αναλύεται σε κάθε παράγραφο ξεχωριστά.

2.3.2 Το κλασσικό μοντέλο ανάπτυξης

2.3.2.1 Ορισμός και γενικές πληροφορίες

"Η θεωρία της κλασσικής ανάπτυξης είναι η θεωρία της οικονομικής ανάπτυξης που υποστηρίζει ότι η οικονομική ανάπτυξη θα τερματιστεί λόγω του αυξανόμενου

πληθυσμού και των περιορισμένων πόρων. Οι οικονομολόγοι της Κλασικής Θεωρίας της Ανάπτυξης πιστεύουν ότι οι προσωρινές αυξήσεις του πραγματικού ΑΕΠ ανά άτομο θα προκαλέσουν πληθυσμιακή έκρηξη που θα μειώσει συνεπώς το πραγματικό ΑΕΠ."

Η κλασική οικονομία αναφέρεται στην εργασία που πραγματοποίησε μια ομάδα οικονομολόγων κατά τον 18ο και 19ο αιώνα. Οι θεωρίες αναπτύχθηκαν κυρίως με γνώμονα τον τρόπο λειτουργίας των οικονομιών της αγοράς. Η μελέτη Κλασικής Οικονομίας επικεντρώνεται κυρίως στη δυναμική της οικονομικής ανάπτυξης.

Η γενικευμένη κλασική θεωρία για την ανάπτυξη και τη στασιμότητα είναι ο συνδυασμός των συμβολών του AdamSmith, του DavidRicardo και του RobertMalthus. Η θεωρία συντάχθηκε συνδυάζοντας τα κοινά σκέλη σκέψης, μέσα στις ατομικές θεωρίες ανάπτυξης, αυτών των διάσημων κλασσικών οικονομολόγων. Για να κατανοήσουμε τη γενικευμένη κλασική θεωρία της ανάπτυξης και της στασιμότητας, θα παρουσιαστούν πρώτα οι ατομικές θεωρίες που αναπαράγονται λεπτομερώς από τους τρεις οικονομολόγους.

2.3.2.2 Η θεωρία του AdamSmith

Ο AdamSmith (1723-1790) ήταν ένας Σκοτσέζος οικονομολόγος, ο οποίος είναι γνωστός ως συγγραφέας του βιβλίου *The Wealth of Nations* (1776), ένα από τα σημαντικότερα βιβλία για την οικονομία της αγοράς που γράφτηκε ποτέ. Ο AdamSmith γεννήθηκε το 1723 και σπούδασε ηθική φιλοσοφία στο Πανεπιστήμιο της Γλασκόβης και το κολέγιο Balliol. Αργότερα έγινε καθηγητής λογικής, ηθικής, ρητορικής, νομολογίας και πολιτικής οικονομίας.

Ο AdamSmith δεν έχει λάβει τόσο μεγάλη αναγνώριση για τη θεωρία της ανάπτυξης, όπως έχει για τη θεωρία του για την αξία και το ενοίκιο, αλλά η αλήθεια είναι ότι παρέχει ένα σταθερό δυναμικό μοντέλο. Ο AdamSmith αναγνώρισε τρεις κύριες πηγές ανάπτυξης:

- Την αύξηση του εργατικού δυναμικού και του κεφαλαίου.
- Τη βελτίωση της αποτελεσματικότητας με την οποία το κεφάλαιο χρησιμοποιείται στην εργασία μέσω του μεγαλύτερου καταμερισμού της εργασίας και της τεχνολογικής προόδου.
- Την προώθηση του εξωτερικού εμπορίου που διευρύνει την αγορά και ενισχύει τις άλλες δύο πηγές ανάπτυξης.

Για να γίνει μια ευρύτερη ανάλυση της θεωρίας του θα πρέπει να παρουσιαστούν αναλυτικά τα συστατικά της. Αυτά είναι η συνάρτηση παραγωγής του AdamSmith, οι απόψεις του για τη διαδικασία ανάπτυξης του εργατικού δυναμικού και η συσσώρευση κεφαλαίου στην οικονομία και έχουν ως εξής:

- *Συνάρτηση παραγωγής:* Ο AdamSmith αναγνώρισε μόνο τρεις παράγοντες παραγωγής: γη, εργασία και κεφάλαιο. Λαμβάνοντας υπόψη αυτούς τους τρεις παράγοντες, η συνάρτηση του έχει τον παρακάτω μαθηματικό τύπο όπου K είναι το κεφάλαιο, L το εργατικό δυναμικό και N είναι η γη.

Εικόνα 1: Η συνάρτηση παραγωγής του Adam Smith

$$Y=f(K,L,N)$$

Πηγή: www.wikipedia.org

Ο Adam Smith, στη θεωρία του, δεν έχει λάβει σαν δεδομένο ότι η λειτουργία παραγωγής του έχει μειωμένη οριακή παραγωγικότητα. Σύμφωνα με τη θεωρία του, με το πέρασμα του χρόνου, το μέγεθος της αγοράς θα αυξηθεί, γεγονός που θα οδηγήσει σε εσωτερικές και εξωτερικές οικονομίες κλίμακας, οι οποίες θα μειώσουν τελικά το κόστος παραγωγής. Αυτή η διαδικασία θα ξεκινήσει με τη βελτίωση των τεχνικών παραγωγής και με μεγαλύτερο βαθμό καταμερισμού της εργασίας. Ο Adam

Smith υποστήριξε ότι ο καταμερισμός της εργασίας δεν εξαρτιόταν απλώς μόνο από την τεχνολογική βελτίωση αλλά επίσης σε μεγάλο βαθμό από το μέγεθος της αγοράς που εξαρτάται με τη σειρά του από τη διαθεσιμότητα κεφαλαίου και τους περιορισμούς τόσο στο εγχώριο όσο και στο διεθνές εμπόριο . Έτσι, κατέληξε στο συμπέρασμα ότι η συσσώρευση κεφαλαίου είναι απαραίτητη προϋπόθεση για τον καταμερισμό της εργασίας.

- *Διαδικασία ανάπτυξης του εργατικού δυναμικού:* Η ανάπτυξη του εργατικού δυναμικού εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από το ποσοστό αύξησης του πληθυσμού σε μια χώρα. Σύμφωνα με τον Adam Smith, ο ρυθμός αύξησης του πληθυσμού εξαρτάται από τα διαθέσιμα κεφάλαια για την ανθρώπινη διατροφή.

Η προσφορά εργασίας κανονικά αναμένεται να βρίσκεται σε ισορροπία με τη ζήτηση εργασίας. Εάν η ζήτηση εργασίας αυξάνεται συνεχώς, προκαλώντας αύξηση του μισθού πάνω από το επίπεδο διαβίωσης, αυτό θα ωθήσει τον εργαζόμενο πληθυσμό να πολλαπλασιαστεί γρηγορότερα, με αποτέλεσμα να αυξηθεί και η προσφορά εργασίας, ωθώντας τους μισθούς να μειωθούν. Σε περίπτωση που ο μισθός μειωθεί κάτω από το επίπεδο διαβίωσης, με την πάροδο του χρόνου η ζήτηση εργασίας θα το αποκαταστήσει ξανά στο επίπεδο διαβίωσης.

Ο Smith εξηγεί την απαίτηση της εργασίας στο πλαίσιο της θεωρίας του αμοιβαίου κεφαλαίου θέλοντας να δείξει ότι οι μισθοί εξαρτώνται από τη σχέση που υπάρχει μεταξύ της προσφοράς πληθυσμού και του διαθέσιμου κεφαλαίου για την πρόσληψη εργαζομένων.

Δεδομένου ότι η προσφορά εργασίας έχει την τάση να ανταποκρίνεται στη ζήτηση, η δήλωση Smith υποδηλώνει ότι σε μια αναπτυσσόμενη οικονομία ο πληθυσμός θα αυξανόταν, σε μια φθίνουσα οικονομία, θα μειωνόταν και ότι σε μια στάσιμη οικονομία, ο πληθυσμός θα παραμείνει σταθερός. Ο Smith επίσης ρίχνει φως στην πορεία των μισθών της οικονομίας. Λέει ότι οι υψηλοί μισθοί είναι σύμφωνοι με τις αναπτυσσόμενες οικονομίες.

- *Η διαδικασία συσσώρευσης κεφαλαίου:* Η συσσώρευση κεφαλαίου έχει ιδιαίτερα σημαντικό ρόλο στην αναπτυξιακή διαδικασία στη θεωρία του Adam Smith. Σύμφωνα με τον ίδιο, η ανάπτυξη συνδέεται λειτουργικά με το ρυθμό επένδυσης. Αυτό σημαίνει ότι εάν μια χώρα υπόκειται σε πάγιο κεφάλαιο, είναι υποχρεωμένη να υποστεί στασιμότητα. Ο Adam Smith δηλώνει ότι οποιαδήποτε αύξηση του μετοχικού κεφαλαίου σε μια χώρα γενικά οδηγεί σε περισσότερη από μια αναλογική αύξηση της παραγωγής εξαιτίας του συνεχώς αυξανόμενου καταμερισμού της εργασίας.

Σύμφωνα με τον Adam Smith, ο ρυθμός των επενδύσεων που είναι ένας σημαντικός καθοριστικός παράγοντας της οικονομικής ανάπτυξης, καθορίζεται από το ρυθμό εξοικονόμησης σε μια οικονομία. Δεν πίστευε στη δυνατότητα οποιουδήποτε είδους διαρροής μεταξύ αποταμίευσης και επενδύσεων, ακόμη και αν οι δραστηριότητες εκτελούνται από διαφορετικά σύνολα ανθρώπων. Στο σύστημα του Adam Smith, οι αποταμιεύσεις και οι επενδύσεις έχουν ταυτιστεί μεταξύ τους και οι δύο καθορίζονται από την εξέταση του ιδιωτικού κέρδους. Ωστόσο, επισημαίνει επίσης ότι η ικανότητα εξοικονόμησης περιορίζεται από το εισόδημα.

- *Η διαδικασία ανάπτυξης:* Σύμφωνα με τον Smith, σε μια αναπτυσσόμενη οικονομία, τόσο το εισόδημα όσο και το μετοχικό κεφάλαιο αυξάνονται. Εκτός αυτού, ο ρυθμός συσσώρευσης κεφαλαίου παρουσιάζει επίσης τάση αύξησης. Αυτό οδηγεί σε αύξηση του μετοχικού κεφαλαίου σε διαδοχικές περιόδους καθώς η επένδυση συνεχίζει να αυξάνεται.

Αυτοί οι παράγοντες ενισχύουν ο ένας τον άλλον και επιταχύνουν τον ρυθμό ανάπτυξης της οικονομίας. Η εξέλιξη αυτή συνεχίζεται μέχρι το κεφάλαιο της οικονομίας αυξηθεί αρκετά ώστε να εξαιρεθεί κάθε πιθανότητα κέρδους. Σε αυτό το στάδιο η οικονομία έχει φτάσει σε στάση.

Στο σύστημα του Smith η στάσιμη κατάσταση είναι διαφορετική από την υπό ανάπτυξη κατάσταση. Σύμφωνα με τον Smith, μια οικονομία η οποία φτάνει σε μια στάσιμη κατάσταση στην αναπτυξιακή της διαδικασία έχει φτάσει στο υψηλότερο επίπεδο της.

2.3.3 Το νεοκλασικό μοντέλο ανάπτυξης

2.3.3.1 Ορισμός

"Η θεωρία της νεοκλασικής ανάπτυξης είναι μια οικονομική θεωρία που περιγράφει πώς μπορεί να επιτευχθεί σταθερός ρυθμός οικονομικής ανάπτυξης με τα σωστά ποσά των τριών κινητήριων δυνάμεων: εργασία, κεφάλαιο και τεχνολογία. Η θεωρία αναφέρει ότι μεταβάλλοντας τα ποσά της εργασίας και του κεφαλαίου στη λειτουργία παραγωγής, μπορεί να επιτευχθεί μια κατάσταση ισορροπίας. Η θεωρία υποστηρίζει επίσης ότι η τεχνολογική αλλαγή έχει μεγάλη επίδραση σε μια οικονομία και ότι η οικονομική ανάπτυξη δεν μπορεί να συνεχιστεί χωρίς την πρόοδο της τεχνολογίας."

Εναλλακτικά ένας άλλος ορισμός:

" Μια θεωρία που χρησιμοποιείται στα οικονομικά που προσδιορίζει τους παράγοντες που είναι απαραίτητοι για την ανάπτυξη μιας οικονομίας. Υπογραμμίζει τους τρεις παράγοντες που επηρεάζουν την ανάπτυξη μιας οικονομίας, η οποία περιλαμβάνει το κεφάλαιο, τη διαθεσιμότητα εργασίας και τεχνολογίας. Δηλώνει ότι μια προσωρινή ισορροπία μπορεί να επιτευχθεί όταν το μέγεθος του κεφαλαίου, το εργατικό δυναμικό και η τεχνολογία προσαρμόζονται κατάλληλα. Η θεωρία αναφέρει επίσης ότι η προσωρινή ισορροπία διαφέρει από μια μακροπρόθεσμη ισορροπία, η οποία δεν περιλαμβάνει κανέναν από τους τρεις παράγοντες."

2.3.3.2 Η θεωρία των Solow-Swan

Η θεωρία της νεοκλασικής ανάπτυξης αναπτύχθηκε στα τέλη της δεκαετίας του 1950 και του 1960 του 20ου αιώνα ως αποτέλεσμα της εντατικής έρευνας στον τομέα της οικονομίας της ανάπτυξης.

Ο Αμερικανός οικονομολόγος Robert Solow, ο οποίος κέρδισε βραβείο Nobel στα οικονομικά και ο Βρετανός οικονομολόγος, J. E. Meade είναι οι δύο γνωστοί που συνείσφεραν στη νεοκλασική θεωρία της ανάπτυξης. Αυτή η θεωρία της νεοκλασικής ανάπτυξης δίνει έμφαση στη συσσώρευση κεφαλαίου και στην αντίληψη της εξοικονόμησης ως σημαντικό καθοριστικό παράγοντα της οικονομικής ανάπτυξης. Το μοντέλο νεοκλασικής ανάπτυξης ορίζει το κεφάλαιο και την εργασία ως καθοριστικούς παράγοντες της παραγωγής. Εκτός αυτού, προστέθηκε στη λειτουργία παραγωγής ένας εξωγενής προσδιορισμένος συντελεστής, η τεχνολογία.

Η νεοκλασική προσέγγιση της οικονομικής ανάπτυξης χωρίστηκε σε δύο τμήματα:

- Το πρώτο τμήμα είναι το ανταγωνιστικό μοντέλο της Walrasian ισορροπίας όπου οι αγορές παίζουν πολύ σημαντικό ρόλο στην αποτελεσματική κατανομή των πόρων. Για να εξασφαλιστεί η βέλτιστη κατανομή των εισροών και των εκροών, χρησιμοποιούνται οι αγορές εργασίας, χρηματοδότησης και κεφαλαίου. Αυτός ο τύπος χρησιμοποιήθηκε από τον Solow για την ανάπτυξη ενός μοντέλου ανάπτυξης.
- Το δεύτερο τμήμα του νεοκλασικού μοντέλου υποθέτει ότι παρέχεται όλη η απαραίτητη τεχνολογία. Ο Solow χρησιμοποίησε την ερμηνεία ότι η τεχνολογία στη λειτουργία παραγωγής είναι επιφανειακή. Το θέμα είναι ότι οι επενδύσεις στην έρευνα και ανάπτυξη και στο ανθρώπινο δυναμικό μέσω της εκμάθησης δεν αναγνωρίστηκαν ρητά από την θεωρία του.

Το νεοκλασικό αναπτυξιακό μοντέλο που αναπτύχθηκε από τη Solow αδυνατεί να εξηγήσει το γεγονός της πραγματικής συμπεριφοράς ανάπτυξης. Αυτή η αποτυχία οφείλεται στην πρόβλεψη του μοντέλου ότι τα κατά κεφαλήν έξοδα προσεγγίζουν μια διαδρομή σταθερής κατάστασης κατά την οποία αναπτύσσεται με ρυθμό που δίδεται. Αυτό σημαίνει ότι ο μακροπρόθεσμος ρυθμός εθνικής ανάπτυξης

καθορίζεται εκτός του μοντέλου και είναι ανεξάρτητος από τις προτιμήσεις και τις περισσότερες πτυχές της λειτουργίας παραγωγής και των μέτρων πολιτικής. Αυτό έχει σαν αποτέλεσμα τα αποτελέσματα του μοντέλου να μην είναι ιδιαίτερα ρεαλιστικά.

Το μοντέλο Solow-Swan είναι ένα εξωγενές μοντέλο μακροχρόνιας οικονομικής ανάπτυξης, που έχει τεθεί στο πλαίσιο της νεοκλασικής οικονομίας. Προσπαθεί να εξηγήσει τη μακροπρόθεσμη οικονομική ανάπτυξη εξετάζοντας τη συσσώρευση κεφαλαίου, την αύξηση του εργατικού δυναμικού ή του πληθυσμού και την αύξηση της παραγωγικότητας, που συνήθως αναφέρεται ως τεχνολογική πρόοδος. Στον πυρήνα της είναι μια νεοκλασική συνθετική συνάρτηση παραγωγής, συνήθως τύπου Cobb-Douglas, η οποία επιτρέπει στο μοντέλο να «έλθει σε επαφή με τη μικροοικονομία». Το μοντέλο αναπτύχθηκε ανεξάρτητα από τους Robert Solow και Trevor Swan το 1956, και αντικατέστησε το μοντέλο Post-Keynesian Harrod-Domar. Λόγω των ιδιαίτερος ελκυστικών μαθηματικών χαρακτηριστικών του, το μοντέλο Solow-Swan αποδείχθηκε ένα βολικό σημείο εκκίνησης για διάφορες επεκτάσεις. Για παράδειγμα, το 1965, ο David Cass και ο Tjalling Koopmans ενσωμάτωσαν την ανάλυση της βελτιστοποίησης των καταναλωτών από τον Frank Ramsey, με αποτέλεσμα να τερματίσει το ποσοστό αποταμίευσης (μοντέλο Ramsey-Cass-Koopmans).

Το νεοκλασικό μοντέλο ήταν μια επέκταση στο μοντέλο Harrod-Domar του 1946 που περιελάμβανε έναν νέο όρο: την αύξηση της παραγωγικότητας. Σημαντικές συνεισφορές στο μοντέλο προήλθαν από το έργο του Solow και του Swan το 1956, οι οποίοι ανέπτυξαν ανεξάρτητα σχετικά απλά μοντέλα ανάπτυξης. Το μοντέλο της Solow έφερε διαθέσιμα στοιχεία σχετικά με την οικονομική ανάπτυξη των ΗΠΑ με κάποια επιτυχία. Το 1987, ο Solow απονεμήθηκε το βραβείο Νόμπελ στα Οικονομικά για το έργο του. Σήμερα, οι οικονομολόγοι χρησιμοποιούν τη λογιστική των πηγών ανάπτυξης του Solow για να εκτιμήσουν τις επιμέρους επιπτώσεις στην οικονομική ανάπτυξη των τεχνολογικών αλλαγών, του κεφαλαίου και της εργασίας.

Οι βασικές ιδέες γύρω από τις οποίες δημιουργήθηκε και διαμορφώθηκε το υπόβαθρο του μοντέλου Solow-Swan είναι οι εξής:

- Η επέκταση του μοντέλου Harrod-Domar: Ο Solow επέκτεινε το μοντέλο Harrod-Domar προσθέτοντας την εργασία ως συντελεστή παραγωγής και τον

λόγο κεφαλαίου-εξόδου που δεν είχαν καθοριστεί με τον ίδιο τρόπο όπως στο μοντέλο Harrod-Domar. Αυτές οι βελτιώσεις επιτρέπουν να διακρίνεται η αύξηση της έντασης κεφαλαίου από την τεχνολογική πρόοδο.

- Βραχυπρόθεσμες επιπτώσεις: Βραχυπρόθεσμα, η ανάπτυξη καθορίζεται με τη μετάβαση σε νέα σταθερή κατάσταση, η οποία δημιουργείται μόνο από την αλλαγή στις επενδύσεις κεφαλαίου, την αύξηση του εργατικού δυναμικού και το ποσοστό απόσβεσης. Η μεταβολή της επένδυσης κεφαλαίου προέρχεται από τη μεταβολή του ποσοστού αποταμίευσης.
- Μακροπρόθεσμες επιπτώσεις: Το πρότυπο μοντέλο Solow προβλέπει ότι μακροπρόθεσμα, η ανάπτυξη είναι εφικτή μόνο μέσω της τεχνολογικής πρόόδου. Για να επιτραπεί η συνεχιζόμενη κατάσταση ανάπτυξης μακροπρόθεσμα, χρησιμοποιείται το μοντέλο Solow Romer.
- Υποθέσεις: Εκτός από τους άλλους παράγοντες και τις επιπτώσεις που αναλύονται παραπάνω η θεωρία επηρεάστηκε και από υποθέσεις. Η βασική υπόθεση του νεοκλασικού μοντέλου ανάπτυξης είναι ότι το κεφάλαιο υπόκειται σε μειούμενες αποδόσεις σε μια κλειστή οικονομία. Οι υπόλοιπες υποθέσεις είναι οι εξής:
  - Ø Λαμβάνοντας υπόψη ένα σταθερό απόθεμα εργασίας, ο αντίκτυπος στην παραγωγή της τελευταίας μονάδας συσσωρευμένου κεφαλαίου θα είναι πάντοτε μικρότερος από τον προηγούμενο.
  - Ø Υποθέτοντας ότι για λόγους απλούστευσης δεν υπάρχει τεχνολογική πρόοδος ή αύξηση του εργατικού δυναμικού, η μείωση των αποδόσεων συνεπάγεται ότι σε κάποιο σημείο το ποσό των νέων κεφαλαίων που παράγονται είναι μόνο επαρκές για να αντισταθμιστεί το ποσό του υφιστάμενου κεφαλαίου που χάθηκε λόγω της απόσβεσης. Σε αυτό το σημείο, λόγω των υποθέσεων της μη τεχνολογικής πρόόδου

ή της αύξησης του εργατικού δυναμικού, μπορούμε να δούμε ότι η οικονομία παύει να αναπτύσσεται.

Ø Υποθέτοντας ότι τα μη μηδενικά ποσοστά αύξησης της εργασίας περιπλέκουν τα πράγματα κάπως, αλλά η βασική λογική εξακολουθεί να ισχύει βραχυπρόθεσμα, ο ρυθμός ανάπτυξης επιβραδύνεται καθώς οι μειούμενες αποδόσεις παράγουν αποτελέσματα και η οικονομία συγκλίνει σε σταθερό ρυθμό σταθερής κατάστασης της ανάπτυξης (δηλαδή δεν υπάρχει οικονομική ανάπτυξη ανά κάτοικο).

Ø Η επιλογή της σύμβασης της μη μηδενικής τεχνολογικής προόδου είναι πολύ παρόμοια με την υπόθεση της μη μηδενικής ανάπτυξης του εργατικού δυναμικού, από την άποψη της αποτελεσματικής και παραγωγικής εργασίας. Έτσι επιτυγχάνεται μια νέα σταθερή κατάσταση με σταθερή παραγωγή ανά εργάτη ώρα που απαιτείται για μια μονάδα παραγωγής. Ωστόσο, στην περίπτωση αυτή, η παραγωγή ανά κάτοικο αυξάνεται με το ρυθμό της τεχνολογικής προόδου στη "σταθερή κατάσταση" δηλαδή, ο ρυθμός αύξησης της παραγωγικότητας).

- Παραλλαγές των επιπτώσεων της παραγωγικότητας: Στο μοντέλο Solow-Swan η ανεξήγητη αλλαγή στην ανάπτυξη της παραγωγής μετά από την καταγραφή της επίδρασης της συσσώρευσης κεφαλαίου ονομάζεται υπολειμματικό (ή υπόλοιπο) Solow. Αυτό το υπόλοιπο μετρά την εξωγενή αύξηση της συνολικής παραγωγικότητας παράγοντα (TFP) κατά τη διάρκεια μιας συγκεκριμένης χρονικής περιόδου. Η αύξηση του TFP αποδίδεται συχνά αποκλειστικά στην τεχνολογική πρόοδο, αλλά περιλαμβάνει επίσης κάθε μόνιμη βελτίωση στην αποτελεσματικότητα με την οποία συνδυάζονται οι συντελεστές παραγωγής με την πάροδο του χρόνου. Ουσιαστικά, η ανάπτυξη του TFP περιλαμβάνει κάθε μόνιμη βελτίωση της παραγωγικότητας που προκύπτει από βελτιωμένες πρακτικές διαχείρισης στον ιδιωτικό ή δημόσιο τομέα της οικονομίας. Παραδόξως, παρόλο που η ανάπτυξη του TFP είναι

εξωγενής στο μοντέλο, δεν μπορεί να παρατηρηθεί, επομένως μπορεί να εκτιμηθεί μόνο σε συνδυασμό με την ταυτόχρονη εκτίμηση της επίδρασης της συσσώρευσης κεφαλαίου στην ανάπτυξη κατά τη διάρκεια μιας συγκεκριμένης χρονικής περιόδου.

Το μοντέλο μπορεί να αναδιατυπωθεί με ελαφρώς διαφορετικούς τρόπους χρησιμοποιώντας διαφορετικές παραδοχές παραγωγικότητας ή διαφορετικές μετρήσεις μέτρησης:

Ø Η Μέση Παραγωγικότητα Εργασίας (AverageLaborProductivity-ALP) είναι η οικονομική παραγωγή ανά ώρα εργασίας.

Ø Η Παραγωγικότητα Πολλαπλών Παραγόντων (MultiFactorproductivity-MFP) είναι η παραγωγή διαιρούμενη με σταθμισμένο μέσο όρο εισροών κεφαλαίου και εργασίας. Τα χρησιμοποιούμενα βάρη βασίζονται συνήθως είτε στις συγκεντρωτικές μετοχές εισροών είτε κερδίζουν συντελεστές.

Σε μια αναπτυσσόμενη οικονομία, το κεφάλαιο συσσωρεύεται ταχύτερα από ότι γεννιέται ο άνθρωπος, επομένως ο παρονομαστής στη λειτουργία ανάπτυξης κάτω από τον υπολογισμό MFP αυξάνεται ταχύτερα απ' ότι στον υπολογισμό ALP. Ως εκ τούτου, η ανάπτυξη MFP είναι σχεδόν πάντοτε χαμηλότερη από την αύξηση της ALP.

2.3.4 Το μοντέρνο μοντέλο ανάπτυξης

2.3.4.1 Ορισμός

Ο Kuznets πρώτος το 1966 όρισε τη λίστα με τα χαρακτηριστικά του μοντέρνου μοντέλου οικονομικής ανάπτυξης. Με βάση αυτά σχηματίζεται και ένας γενικός ορισμός για το μοντέλο αυτό.

"Μοντέρνο μοντέλο οικονομικής ανάπτυξης είναι αυτό που χαρακτηρίζεται από την συνολική ανάπτυξη σε όλους τους τομείς, τον διαρθρωτικό μετασχηματισμό και το διεθνές εύρος που σημαίνει ότι δεν περιορίζεται σε εθνικά σύνορα."

Συνοπτικά, η σύγχρονη προσέγγιση στην αγορά περιλαμβάνει πολλά χαρακτηριστικά. Η νέα οικονομία που αναδύεται σήμερα εξαπλώνεται σε όλο τον κόσμο. Είναι μια επανάσταση στο κεφάλαιο της γνώσης και στην έκρηξη πληροφοριών.

Τα παρακάτω είναι τα πιο σημαντικά χαρακτηριστικά:

- Η θεωρία της καινοτομίας από τον Schumpeter (ένας Αυστριακός υπουργός και οικονομολόγος) και η διάδοση της γνώσης στη βιομηχανία και μεταξύ επιχειρήσεων.
- Αύξηση της απόδοσης της βιομηχανίας τηλεπικοινωνιών και μικροϋπολογιστών.
- Παγκόσμια επέκταση του εμπορίου μέσω σύγχρονων εξωτερικών παραγόντων και δικτύων.

Η σύγχρονη θεωρία της οικονομικής ανάπτυξης επικεντρώνεται κυρίως σε δύο κανάλια για την προώθηση της ανάπτυξης μέσω των δαπανών που δαπανώνται για την έρευνα και την ανάπτυξη στο κύριο συστατικό των καινοτομιών της γνώσης. Το πρώτο κανάλι είναι ο αντίκτυπος στα διαθέσιμα αγαθά και υπηρεσίες και το άλλο είναι ο αντίκτυπος στο απόθεμα γνώσης.

2.3.4.2 Η θεωρία του Schumpeter

Η θεωρία του Schumpeter περιλαμβάνει τέσσερα βασικά σημεία τα οποία θα αναλυθούν ακριβώς παρακάτω:

- *Κυκλική ροή:* Ο Schumpeter ξεκινά την ανάλυση της διαδικασίας ανάπτυξης με την έννοια της κυκλικής ροής. Λαμβάνει ως δεδομένο μια κατάσταση όπου η οικονομική δραστηριότητα παράγεται συνεχώς με σταθερό ρυθμό στο χρόνο.

Η κυκλική ροή είναι παρόμοια με την κυκλοφορία στο αίμα σε έναν οργανισμό ζώου. Βασίζεται στην κατάσταση άριστης ανταγωνιστικής ισορροπίας στην οποία οι ακτές είναι ίσες με τα έσοδα και τις τιμές με το μέσο κόστος. Σύμφωνα με τον Schumpeter:

"Η κυκλική ροή είναι ένα ρεύμα που τροφοδοτείται από τις συνεχώς ρέουσες πηγές της εργατικής δύναμης, της γης και της ροής σε κάθε οικονομική περίοδο στη δεξιαμενή που ονομάζουμε εισόδημα, προκειμένου να μετατραπεί σε ικανοποίηση των επιθυμιών".

Τα βασικά χαρακτηριστικά της κυκλικής ροής είναι τα ακόλουθα:

- Ø Όλες οι οικονομικές δραστηριότητες είναι ουσιαστικά επαναλαμβανόμενες και ακολουθούν μια γνωστή πορεία ρουτίνας.
- Ø Όλοι οι παραγωγοί γνωρίζουν τη συνολική ζήτηση για αγαθά και προσαρμόζουν ανάλογα την προσφορά παραγωγής. Αυτό σημαίνει ότι η ζήτηση και η προσφορά βρίσκονται σε ισορροπία σε κάθε χρονική στιγμή.
- Ø Το οικονομικό σύστημα έχει το βέλτιστο επίπεδο παραγωγής και τη μέγιστη δυνατή χρήση του και δεν υπάρχει πιθανότητα σπατάλης πόρων.
- Ø Οι επιχειρήσεις που εργάζονται σε ένα σύστημα βρίσκονται σε κατάσταση ανταγωνιστικής ισορροπίας.

Ø Κάτω από τη στάσιμη ισορροπία, οι τιμές είναι ίσες με το μέσο κόστος.

Τα παραπάνω χαρακτηριστικά υποδηλώνουν ότι η κυκλική ροή χρησιμοποιείται σε μια στατική ρύθμιση. Για να γίνει δυναμική και συνεπής με την ανάπτυξη, πρέπει να πραγματοποιηθούν αλλαγές στο σύστημα ροής. Αυτές οι αλλαγές μπορούν να επιτευχθούν μέσω καινοτομιών.

Επίσης εξέφρασε ότι η καινοτομία μπορεί να οριστεί ως μια αλλαγή στο υφιστάμενο σύστημα παραγωγής που πρόκειται να εισαχθεί από τον επιχειρηματία με σκοπό την αύξηση των κερδών και τη μείωση του κόστους. Η καινοτομία συνδέεται στενά με την έννοια της ανάπτυξης του Schumpeter.

Ο Schumpeter όρισε την ανάπτυξη ως μια "αυθόρμητη και ασυνεχής αλλαγή στους διαύλους ροής, ως μια διαταραχή της ισορροπίας που μεταβάλλει για πάντα και μετατοπίζει την κατάσταση ισορροπίας που υπήρχε προηγουμένως". Όταν πραγματοποιούνται αλλαγές στην οικονομία, διαταράσσεται η κυκλική ροή και ξεκινά η διαδικασία ανάπτυξης. Υπολόγισε ότι η αλλαγή είναι το βασικό στοιχείο της δυναμικής διαδικασίας, και αυτές οι αλλαγές έρχονται με τη μορφή καινοτομιών.

Σύμφωνα με τη θεωρία του συγκεκριμένα πράγματα μπορούν να χαρακτηριστούν ως καινοτομία. Αυτά είναι η εισαγωγή ενός νέου προϊόντος, η εισαγωγή μιας νέας μεθόδου παραγωγής, το άνοιγμα μιας νέας αγοράς, η κατάκτηση μιας νέας πηγής προμήθειας πρώτων υλών ή ημικατεργασμένων προϊόντων και η πραγματοποίηση της νέας οργάνωσης οποιουδήποτε κλάδου, όπως η δημιουργία μονοπωλίου.

Σύμφωνα με τη θεωρία οι νέοι συνδυασμοί αυτών των παραγόντων είναι απαραίτητοι για την έναρξη της αναπτυξιακής διαδικασίας. Η ενεργοποίησή τους πρέπει να γίνεται από τους αναπτυξιακούς παράγοντες και παράγοντες αυτοί είναι είτε καινοτόμοι είτε επιχειρηματίες. Από αυτά φαίνεται ότι επιχειρηματίας θεωρείται ο ήρωας στην θεωρία ανάπτυξης του Schumpeter.

□ *Ο ρόλος του επιχειρηματία:* Ο επιχειρηματίας ή ο καινοτόμος είναι το βασικό στοιχείο της ανάλυσης του Schumpeter της διαδικασίας ανάπτυξης.

Ασχολείται με την κεντρική θέση της αναπτυξιακής διαδικασίας, διότι προωθεί την ανάπτυξη σε μια κοινωνία. Η επιχειρηματικότητα διαφέρει από τη διοικητική δραστηριότητα.

Σύμφωνα με την θεωρία όπως σε κάθε οικονομικό σύστημα, υπάρχει υψηλός βαθμός κινδύνου, οπότε ο επιχειρηματίας έχει κίνητρα:

- Ø Την επιθυμία να βρεθεί ένα ιδιωτικό εμπορικό βασίλειο.
- Ø Την θέληση να κατακτήσει και να αποδείξει την ανωτερότητα του.
- Ø Την χαρά της δημιουργίας, της εκτέλεσης των πράξεων ή απλά της άσκησης της ενέργειας και της εφευρετικότητας.

Τρία πράγματα είναι απαραίτητα για την εκτέλεση της επιχειρηματικής λειτουργίας: (Α) Πρέπει να υπάρχει τεχνογνωσία στον επιχειρηματία για την εισαγωγή νέων προϊόντων και νέων συνδυασμών παραγωγής των προϊόντων αυτών. (Β) Οι κεφαλαιουχικοί πόροι μπορούν να επιτρέψουν στους επιχειρηματίες να διαχειριστούν τους παράγοντες παραγωγής. Για το σκοπό αυτό, χρειάζεται αγοραστική δύναμη με τη μορφή πίστωσης και κεφαλαίου, την οποία μπορεί να δανειστεί από τράπεζες και άλλα χρηματοπιστωτικά ιδρύματα. Από αυτό φαίνεται ότι η πίστωση και η τράπεζα διαδραματίζουν ζωτικό ρόλο στην οικονομική ανάπτυξη. Η πίστωση επιτρέπει στον επιχειρηματία να αγοράζει τα αγαθά του παραγωγού που χρειάζεται για τη διεξαγωγή νέων πειραμάτων και καινοτομιών. Η εφεύρεση σε ένα τομέα της οικονομικής δραστηριότητας θα προκαλέσει εφευρέσεις στους συναφείς τομείς. Έτσι, η δημιουργία πίστωσης γίνεται ένα σημαντικό μέρος του αναπτυξιακού μοντέλου που προτείνει ο Schumpeter.

Για τα κέρδη ο Schumpeter διατηρεί μια συγκεκριμένη αντίληψη. Πιστεύει ότι ένας επιχειρηματίας καινοτομεί για να αποκτήσει κέρδη. Τα κέρδη προκύπτουν λόγω των δυναμικών αλλαγών που προκύπτουν από την καινοτομία. Κέρδη συνεχίζουν να υφίστανται έως ότου η καινοτομία γίνει γενική.

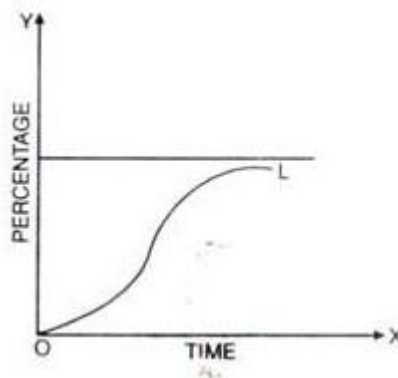
Ο Schumpeter θεωρεί την οικονομική ανάπτυξη ως μια δυναμική και ασυνεχή διαδικασία. Η κοινωνία προχωρά μέσα από τους εμπορικούς κύκλους. Για να

σπάσουν την κυκλική ροή, οι καινοτόμοι επιχειρηματίες χρηματοδοτούνται από την πιστωτική επέκταση των τραπεζών. Δεδομένου ότι οι επενδύσεις στην καινοτομία είναι επικίνδυνες, πρέπει να τους καταβληθούν τραπεζικά ενδιαφέροντα. Μόλις οι καινοτομίες γίνουν επιτυχείς και κερδοφόρες, άλλοι επιχειρηματίες την ακολουθούν. Οι καινοτομίες σε ένα πεδίο μπορεί να προκαλέσουν άλλες καινοτομίες σε συναφή πεδία. Για παράδειγμα, η εμφάνιση μιας αυτοκινητοβιομηχανίας μπορεί με τη σειρά της να προωθήσει ένα κύμα νέων επενδύσεων στην κατασκευή αυτοκινητοδρόμων, ελαστικών και πετρελαιοειδών κλπ.

Η εφαρμογή της καινοτομίας θα μπορούσε να εξηγηθεί με τη βοήθεια ενός διαγράμματος σαν αυτό που ακολουθεί. Στον άξονα Y φαίνεται το ποσοστό της επιχείρησης που υιοθετεί μια καινοτομία ενώ στον X φαίνεται το πέρασμα του χρόνου. Όπως φαίνεται από το γράφημα η καμπύλη OL δείχνει ότι οι επιχειρήσεις υιοθετούν μια καινοτομία σιγά-σιγά για να ξεκινήσουν, αλλά σύντομα η υιοθέτηση της καινοτομίας κερδίζει άνοδο, αλλά ποτέ δεν φτάνει το 100% της εφαρμογής από τις επιχειρήσεις.

Διάγραμμα 6: Υιοθέτηση της καινοτομίας σε συνάρτηση με τον χρόνο

Πηγή: <http://www.economicdiscussion.net>

- *Ο επιχειρηματικός κύκλος ή η κυκλική διαδικασία:* Το επόμενο στοιχείο ανάπτυξης σύμφωνα με τον Schumpeter είναι ο επιχειρηματικός κύκλος. Η προσέγγιση του Schumpeter στον επιχειρηματικό κύκλο είναι ιστορική, στατιστική και αναλυτική. Πιστεύει ότι ο επιχειρηματικός κύκλος δεν είναι

απλά αποτέλεσμα οικονομικών παραγόντων, αλλά και μη οικονομικών παραγόντων. Ο Schumpeter καταλήγει στο συμπέρασμα ότι η κρίση είναι η διαδικασία με την οποία η οικονομική ζωή προσαρμόζεται στις νέες οικονομικές συνθήκες. Μετά την εξήγηση της προσέγγισης του Schumpeter στον επιχειρηματικό κύκλο, πρέπει να αναλυθεί και ο τρόπος λειτουργίας του επιχειρηματικού κύκλου. Σε αυτό το κομμάτι αναφέρεται στην τραπεζική πίστωση που αποτελεί βασικό στοιχείο του μοντέλου του. Σύμφωνα με τον Schumpeter, η δημιουργία τραπεζικών πιστώσεων θεωρείται ότι επιταχύνει τα εισοδήματα και τις τιμές χρήματος στην οικονομία. Όλα αυτά δημιουργούν μια επέκταση σε όλη την οικονομία. Με την αύξηση της αγοραστικής δύναμης των καταναλωτών, η ζήτηση για τα προϊόντα αυξάνεται σε σχέση με την προσφορά. Οι αυξανόμενες τιμές και τα υψηλά ποσοστά κέρδους τονώνουν τους παραγωγούς να αντλούν επενδύσεις δανεισμού από τις τράπεζες και με αυτόν τον τρόπο ενισχύεται ο επιχειρηματικός κύκλος.

3. Θεωρίες οικονομικής ανάπτυξης στον τουρισμό

3.1 Εισαγωγή

Το κεφάλαιο αυτό θα μπορούσε να χωριστεί σε διαφορετικά τμήματα. Αρχικά, ιδιαίτερα σημαντική είναι η ανάπτυξη των θεωριών που επικρατούν τα τελευταία χρόνια και η εφαρμογή τους στον τουρισμό ως εργαλείο ανάπτυξης. Τέλος, από όλες αυτές τις μελέτες θα είναι χρήσιμο να εξαχθούν κάποια συμπεράσματα.

3.2 Σύντομη παρουσίαση θεωριών

Η κατανομή των θεωριών ανάπτυξης που σχετίζονται άρρηκτα με την ανάπτυξη του τουρισμού θα μπορούσαν να χωριστούν χρονολογικά. Οι πιο σημαντικές θεωρίες που ξεχωρίζουν σε αυτήν την κατανομή είναι η θεωρία του εκσυγχρονισμού (1950 με 1960), η θεωρία της εξάρτησης (1960 με 1970), η θεωρία του οικονομικού νεοφιλελευθερισμού (1970 με 1980) και η θεωρία της εναλλακτικής

ανάπτυξης(1980 με 1990). Το τρίτο κεφάλαιο της εργασίας θα κάνει μια σύντομη αναφορά στις δύο πρώτες και θα δώσει έμφαση στις θεωρίες του νεοφιλελευθερισμού και της εναλλακτικής ανάπτυξης.

3.2.1 Θεωρία του εκσυγχρονισμού

Σύμφωνα με τον Schmidt(1989):

"Ο εκσυγχρονισμός ορίζεται ως η κοινωνικοοικονομική ανάπτυξη, η οποία ακολουθεί μια εξελικτική πορεία από μια παραδοσιακή κοινωνία σε μια σύγχρονη κοινωνία όπως το Βορρά Αμερική ή Δυτική Ευρώπη."

Σε αυτή την θεωρία υπάρχει μια στροφή από τη γεωργία στη βιομηχανία και από την αγροτική στην αστική οικονομία (Lewis, 1954) και η χρηματαγορά παίζει ιδιαίτερα σημαντικό ρόλο. Η επιρροή της οικογένειας μειώνεται και τα θεσμικά όργανα γίνονται πιο διαφοροποιημένα ενώ οι σύγχρονες αξίες και εισάγονται οι θεσμοί που αντιτίθενται στην παράδοση (Harrison , 1988).

Ο εκσυγχρονισμός έχει τις ρίζες του σε μια ποικιλία διαφορετικών προοπτικών που υποστηρίχθηκαν από μη μαρξιστές στις αναπτυσσόμενες χώρες στη δεκαετία του 1950 και του 1960 (Harrison, 1988). Οι πρώιμες ρίζες της θεωρίας μπορούν να ανιχνευθούν στην θεωρία της ανάπτυξης στηριγμένη στα οικονομικά με βάση τη μεταφορά των κεϋνσιανών μοντέλων(Keynesianmodels) για την ανάλυση της οικονομικής ανάπτυξης στις ΗΠΑ και την Ευρώπη (Brohman, 1996). Το χρονικό διάστημα αμέσως μετά τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο κυριαρχείται από τον λειτουργικό εκσυγχρονισμό (Svenson, 1991) και επηρεάζεται από την κεϋνσιανή οικονομία, η οποία υποστηρίζει υψηλό βαθμό συμμετοχής του κράτους στην οικονομία (Asimakopulos, 1991). Σε αυτήν την θεωρία ανήκουν και τα στάδια της οικονομικής ανάπτυξης του Rostow (1967) σύμφωνα με τα οποία για να συμβεί η ανάπτυξη, μια χώρα περνάει από τα στάδια της παραδοσιακής κοινωνίας, τις προϋποθέσεις για την ανάπτυξη,την ανάπτυξη, την ωρίμανση και την ηλικία υψηλής κατανάλωσης μαζών. Υποστηρίχθηκε ότι οι ανεπτυγμένες χώρες είχαν περάσει το στάδιο της απογείωσης σε αυτοσυντηρούμενη ανάπτυξη, ενώ οι υποανάπτυκτες

χώρες ήταν ακόμα στην παραδοσιακή κοινωνία ή βρίσκονταν στο στάδιο των προκαταρκτικών συνθηκών. Ο Rostow (1967) υποστήριξε ότι τα στάδια ήταν "μια θεωρία για την οικονομική ανάπτυξη και μια γενικότερη θεωρία για τη σύγχρονη ιστορία στο σύνολό της".

Οι υποστηρικτές στα Στάδια της Οικονομικής Ανάπτυξης πιστεύουν ότι οι χώρες πρέπει να αποταμιεύσουν και να επενδύσουν ένα μέρος του ΑΕΠ τους προκειμένου να υπάρξει οικονομική ανάπτυξη. Χώρες ικανές να εξοικονομήσουν 1520% του ΑΕΠ θα αναπτυχθούν με πολύ ταχύτερο ρυθμό (Todaro, 1994).

Η αρχική οικονομική επικέντρωση επεκτάθηκε στις κοινωνιολογικές παραδόσεις του εξελικισμού, της διάχυσης, της δομικής λειτουργικότητας, της θεωρία των συστημάτων καθώς και σε αλληλεπίδραση με εισροές από άλλους κλάδους όπως η πολιτική επιστήμη, η ανθρωπολογία, η ψυχολογία, η οικονομία και η γεωγραφία (Harrison, 1988). Η οικονομική ανάπτυξη μετρήθηκε με βάση το κατά κεφαλήν εισόδημα και το ΑΕΠ, ενώ οι διδάκτορες της κοινωνικής ανάπτυξης, περιλάμβαναν ποσοστά αλφαριθμητισμού, πρόσβαση σε ιατρικές υπηρεσίες και ιδιοκτησία διαρκών καταναλωτικών αγαθών (Harrison, 1988). Ο Harrison (1992) αναγνωρίζει τον εκσυγχρονισμό ως διαδικασία της "δυτικοποίησης", όπου οι εσωτερικές δομές της ανάπτυξης γίνονται περισσότερο σαν αυτές της Δύσης και υποτίθεται ότι εξομοιώνουν το δυτικό αναπτυξιακό μοντέλο.

Οι επικριτές της θεωρίας του εκσυγχρονισμού αμφισβήτησαν την μονοκατευθυντική πορεία ανάπτυξης της καθώς και την παραδοχή ότι οι παραδοσιακές τιμές δεν είναι συμβατές με τον νεωτερισμό (Έτσι, 1990). Η κριτική είχε επίσης στραφεί στον δυτικό εθνοκεντρισμό στο γεγονός ότι δεν προτείνει εναλλακτική λύση ή παραδοσιακές μεθόδους ανάπτυξης (Mehmet 1995, Said 1978 1993, Schmidt 1989, Galli 1992, Wiarda 1983). Οι θεωρητικοί του εκσυγχρονισμού έχουν επικριθεί για τα υψηλά επίπεδα αφαίρεσης (So, 1990). Οι θεωρητικοί της θεωρίας της εξάρτησης διατυπώνουν ότι ο εκσυγχρονισμός είναι μια ιδεολογία που χρησιμοποιείται για να δικαιολογήσει τη δυτική εμπλοκή και κυριαρχία του αναπτυσσόμενου κόσμου. Ο εκσυγχρονισμός έχει επίσης υποστεί επίθεση από όσους βρίσκονται στο μεταμοντερνιστικό στρατόπεδο που υποστηρίζουν ότι οι μεγάλης κλίμακας θεωρίες ισχύουν σε μια ποικιλία περιβαλλόντων.

3.2.2 Θεωρία της εξάρτησης

Το παράδειγμα της θεωρίας της εξάρτησης κέρδισε έδαφος στη δεκαετία του 1960 ως αντίπαλος της θεωρίας του εκσυγχρονισμού. Είναι μία από τις πιο γνωστές νεο-μαρξιστικές θεωρίες ανάπτυξης (Schuurman, 1993). Οι υποστηρικτές της θεωρούν ότι οι αναπτυσσόμενες χώρες έχουν εξωτερικές και εσωτερικές πολιτικές, θεσμικές και οικονομικές δομές, που τους κρατούν σε μια εξαρτημένη θέση σε σχέση με τις ανεπτυγμένες χώρες (Todaro, 1997). Διεθνώς τα μοντέλα εξάρτησης απέκτησαν αυξημένη υποστήριξη, ιδίως μεταξύ των διανοουμένων σε αναπτυσσόμενες χώρες, ως αποτέλεσμα της αυξανόμενης απογοήτευσης με στάδια και διαρθρωτικές αλλαγές (Todaro, 1997). Οι θεωρητικοί της θεωρίας εξάρτησης υποστήριζαν ότι στην Ευρώπη για παράδειγμα, η ανάπτυξη βασίστηκε στην εξωτερική καταστροφή με βίαιες κατακτήσεις, αποικιακό έλεγχο και την απογύμνωση των μη-δυτικών κοινωνιών των λαών και των πλεονασμάτων τους (Peet, 1999). Με τον κίνδυνο απλοποίησης της θεωρητικής εξέλιξης της θεωρίας τουρισμού και ανάπτυξης ο Hettne (1995) παρουσίασε μερικές από τις κοινές πτυχές της προσέγγισης εξάρτησης από την ανάπτυξη και την υπανάπτυξη. Το πιο σημαντικό εμπόδιο στην ανάπτυξη δεν είναι η έλλειψη κεφαλαίων ή επιχειρηματικών δεξιοτήτων αλλά ο διεθνής καταμερισμός της εργασίας. Αυτό το εμπόδιο στην ανάπτυξη θεωρείται τότε μια εξωτερική δύναμη σε αντίθεση με μια εσωτερική δύναμη. Το διεθνές τμήμα της εργασίας αναλύεται σε όρους περιφερειών με κέντρο όπου τα πλεονάσματα κινούνται από την περιφέρεια στο κέντρο. Με τα πλεονάσματα να κινούνται από την περιφέρεια έως το κέντρο, η ανάπτυξη σημειώνεται στο κέντρο ενώ συγχρόνως, υπάρχει υπανάπτυξη στην περιφέρεια. Με την περιφέρεια καταδικασμένη σε υπανάπτυξη λόγω των συνδέσεων της με το κέντρο, είναι απαραίτητο ένα αναπτυσσόμενο έθνος να διαχωριστεί από την παγκόσμια αγορά, να σπάσει τις αλυσίδες της πλεονασματικής εξόρυξης και να προσπαθήσει για εθνική αυτοδυναμία (Hettne, 1995).

Παρόμοια με την θεωρία του εκσυγχρονισμού, η εξάρτηση έχει τις ρίζες της σε διάφορες διαφορετικές οπτικές γωνίες και προσεγγίσεις. Η απαρχή της εξάρτησης προέκυψε από τη σύγκλιση δύο μεγάλων πνευματικών τάσεων. Η πρώτη πνευματική τάση έχει τις ρίζες της στον λατινοαμερικανικό δομικό χαρακτήρα που οδήγησε τη

σύσταση της Οικονομικής Επιτροπής για τη Λατινική Αμερική (ECLA) υπό την ηγεσία του "Prebisch" (Cardoso 1979, Hettne, 1995) και ο δεύτερος έχει τις ρίζες του στον μαρξισμό συμπεριλαμβανομένου τον κλασικό μαρξισμό, τον μαρξισμολενινισμό και τον νεο-μαρξισμό. Ενώ μερικές από τις προσεγγίσεις που σχετίζονται με την εξάρτηση έχουν επικριθεί επειδή είναι ασαφείς στις πολιτικές συστάσεις (So, 1990), η ECLA ανέπτυξε μια σειρά εσωτερικών πολιτικών εκβιομηχάνισης που βασίζονται στο πλαίσιο της αυτοπεποίθησης. Θεωρητικά, το ECLA πίστευε ότι μόνο τα "κεντρικά" έθνη επωφελήθηκαν από το εμπόριο ενώ τα "περιφερειακά" έθνη υπέφεραν. Η στρατηγική ανάπτυξης της ECLA περιλάμβανε εγχώρια εκβιομηχάνιση, προστατευτισμό και υποκατάσταση των εισαγωγών. Ιδεολογικά, η προσέγγιση της ECLA αποτέλεσε μια μορφή οικονομικού εθνικισμού (Hettne, 1995).

Η θεωρία της εξάρτησης έχει αντιμετωπίσει ένα ευρύ φάσμα κριτικών, που αντικατοπτρίζουν την ποικιλομορφία της προσέγγισης που ακολουθεί. Η θεωρία επικρίνεται επειδή είναι εξαιρετικά αφηρημένη, απαισιόδοξη, ρητορική και δίνει έμφαση στις εξωτερικές συνθήκες πάνω σε εσωτερικούς παράγοντες (So, 1990). Η γνωστή κριτική της θεωρίας από τον Booth (1985) υποστήριξε μια σειρά από αντιλήψεις συμπεριλαμβανομένου και του γεγονότος ότι οι μετα-θεωρητικές επιρροές στο μαρξισμό έχουν οδηγήσει σε μεγάλες απλουστεύσεις, οι οποίες είναι είτε λανθασμένες είτε πολύ γενικές για να είναι συναφείς με τα πιο σημαντικά πρακτικά ζητήματα που αντιμετωπίζουν οι οικονομολόγοι της ανάπτυξης (Booth, 1993). Οι επικριτές υποστηρίζουν ότι η θεωρία εξάρτησης, είναι αόριστη στις συστάσεις πολιτικής και δεν προσδιορίζει συγκεκριμένα σχέδια για τα νέα ανεξάρτητα κράτη (το 1990). Ο Friedmann και Douglas (1978) έχουν δημοσιεύσει μια κριτική της αναπτυξιακής στρατηγικής της θεωρίας δυαδικής εξάρτησης. Οι προστατευτικές πολιτικές και ο απομονωτισμός έχουν επίσης επικριθεί ότι είναι υπερβολικά αισιόδοξες αντιλήψεις ως προς την εκβιομηχάνιση που σύμφωνα με την θεωρία θα θέσει τέλος σε όλα τα αναπτυξιακά προβλήματα.

3.2.3 Θεωρία του οικονομικού νεοφιλελευθερισμού

Ενώ ορισμένοι θεωρητικοί ζήτησαν τη δημιουργία μιας υβριδικής προσέγγισης που να ενσωματώνει την θεωρία του εκσυγχρονισμού και της εξάρτησης μαζί, άλλοι άρχισαν να κινούνται προς την κατεύθυνση της θεωρίας του νεοφιλελευθερισμού (Brohman, 1996). Η ανάπτυξη του οικονομικού νεοφιλελευθερισμού αποτελούσε αντίδραση ενάντια στις πολιτικές ισχυρής κρατικής παρέμβασης, μεταξύ άλλων και αυτών που προωθούνταν από θεωρητικούς της θεωρίας εξάρτησης. Η νεοφιλελεύθερη θεωρία εμφανίστηκε ως επανάσταση με στόχο την εξουδετέρωση των επιπτώσεων που είχε ο Κεϋνσιανισμός στις θεωρίες ανάπτυξης (Brohman, 1996). Ο οικονομικός νεοφιλελευθερισμός κέρδισε δημοτικότητα με την εμφάνιση της πετρελαϊκής κρίσης στις αρχές της δεκαετίας του 1970 και το επόμενο διάστημα με την αναδιάρθρωση του διεθνούς καπιταλισμού, που είχε ως αποτέλεσμα τον επαναπροσδιορισμό του ρόλου του και κατ' επέκταση το τέλος του κεϋνσιανισμού και του κράτους πρόνοιας (Schuurman 1993). Η άνοδος των συντηρητικών κυβερνήσεων στις ΗΠΑ, τον Καναδά, τη Βρετανία και στη δυτική Γερμανία στη δεκαετία του 1980 συνέχισε να επηρεάζει αυτή την επανάσταση στη σκέψη (Todaro, 1994). Ο νεοφιλελευθερισμός βασίζεται στη νεοκλασική οικονομική θεωρία που "αντιμετωπίζει τους ανθρώπους ως άτομα μονάδες που συνδέονται μόνο μέσω των δυνάμεων της αγοράς" (Brohman, 1995). Έχει επίσης ρίζες στο έργο του AdamSmith και της αρχής του Laissez-faire και τη θεωρία του συγκριτικού πλεονεκτήματος του DavidRicardo, που και οι δύο υποστηρίζουν μια μινιμαλιστική προσέγγιση της συμμετοχής του κράτους στις οικονομικές συναλλαγές (Brohman, 1996). Το κίνημα ευνοεί την μακροοικονομική πλευρά της προσφοράς, ελεύθερες ανταγωνιστικές αγορές και την ιδιωτικοποίηση των κρατικών επιχειρήσεων. Οι αναπτυσσόμενες χώρες σύμφωνα με αυτήν την θεωρία καλούνται να καλωσορίσουν ιδιώτες επενδυτές από ανεπτυγμένες χώρες. Όπως περιγράφεται από τον Lal (1985), τα προβλήματα των αναπτυσσόμενων χωρών δεν οφείλονται σε προβλήματα της αγοράς, αλλά στις "παράλογες κυβερνητικές παρεμβάσεις", συμπεριλαμβανομένων του ελέγχου(χειραφέτησης) του εξωτερικού εμπορίου, του ελέγχου των τιμών και της πληθωριστικής χρηματοδότησης των δημοσιονομικών ελλειμμάτων. Η θεωρία του νεοφιλελευθερισμού δίνει ιδιαίτερη έμφαση στους παράγοντες της προσφοράς, τις ιδιωτικές επενδύσεις, την ανάπτυξη με βάση την αγορά και την εξέλιξη προς τα έξω, ενώ απομακρύνεται από τις παλαιότερες αναπτυξιακές πολιτικές που βασίζονται στη

διέγερση της ζήτησης, την υποκατάσταση των εισαγωγών, την κρατική παρέμβαση και την κεντρική διαχείριση προγραμματισμού ανάπτυξης (Brohmam, 1996).

Τα πρώτα μοντέλα ανάπτυξης της διαρθρωτικής προσαρμογής αποτελούν μέρος της θεωρίας του εκσυγχρονισμού και εστίαζαν στους μηχανισμούς της οικονομίας που θα είχαν ως στόχο να μετατρέψουν μια γεωργική κοινωνία επιβίωσης σε μια σύγχρονη αστικοποιημένη κοινωνία (Lewis, 1954). Οι συγκριτικές μελέτες (δια τομεακή και διαχρονική) των Chenery και Syrquin's (1975) στις αναπτυσσόμενες χώρες που προσδιόρισαν τον ορθό συνδυασμό αναπτυξιακών πολιτικών για τη βιώσιμη ανάπτυξη. Αυτές οι πολιτικές περιλάμβαναν μετατόπιση από τη γεωργία στη βιομηχανία και αλλαγή της ζήτησης των καταναλωτών σε μεταποιημένα αγαθά και υπηρεσίες. Σχετικά πρόσφατα, η Διεθνής Τράπεζα, το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο (ΔΝΤ) και άλλοι διεθνείς οργανισμοί έχουν επενδύσει μεγάλα ποσά πόρων στη

Προγράμματα Δανεισμού Διαρθρωτικής Προσαρμογής (Structural Adjustment Lending Programmes-SALPs) (Mosley & Toye, 1988). Τα SALP απευθύνονται σε συγκεκριμένες αλλαγές στις πολιτικές για τις χώρες που τα εφαρμόζουν. Οι στόχοι των SALP επικεντρώνονται στις οικονομικές, μακροοικονομικές και μικροοικονομικές προσαρμογές, οι οποίες περιλαμβάνουν: την εξάλειψη των ποσοστώσεων εισαγωγής, τη μεταρρύθμιση των προϋπολογισμών, τη διάλυση των εμπορικών εξουσιών του κράτους, την υποτίμηση του νομίσματος, τη μείωση του πληθωρισμού, τη μείωση του δημόσιου χρέους, την ιδιωτικοποίηση δημόσιων επιχειρήσεων και προώθηση των εξαγωγών (Mosley & Toye 1988, Konadou-Agyemang 2000, Mohanet 2000). Τα SALP υποδηλώνουν ότι οι στρατηγικές των διεθνών νομισματικών οργανισμών θα οδηγήσει στη σωστή πορεία του (Singer & Ansari, 1992) και είναι οι ενδογενείς παράγοντες που χρησιμεύουν ως εμπόδια στην ανάπτυξη και όχι στους εξωγενείς παράγοντες όπως αναφέρει η θεωρία της εξάρτησης (Konadu-Agyemang, 2000). Τα SALP του Διεθνούς Νομισματικού Ταμείου και η νεοφιλελεύθερη θεωρία έχουν ισχυρούς δεσμούς με τα νομισματικά οικονομικά (monetary economics ή μονεταρισμός). Τα νομισματικά οικονομικά μπορούν να ανιχνευθούν στους θεωρητικούς ισορροπίας κατά το τέλος του 19ου και της αρχής του 20ου αιώνα οι οποίοι υποστήριζαν τη χρήση προσαρμογών επιτοκίων για τη διατήρηση οικονομικής ισορροπίας με χαμηλότερα ποσοστά επιτοκίων που προάγουν την αυξημένη ανάπτυξη. Επιπλέον, η θεωρία ποσότητα των χρημάτων είναι κεντρική στο μονεταρισμό. Μακροοικονομικά προβλήματα όπως ο πληθωρισμός και

οι πιέσεις για το χρέος των αναπτυσσόμενων χωρών θεωρούνται νομισματικά προβλήματα που είναι αποτέλεσμα των υπερβολικών κυβερνητικών δαπανών και της λαικής ζήτησης που οδήγησε την ποσότητα των χρημάτων στην οικονομία σε ένα μη βιώσιμο επίπεδο (Brohman, 1996).

Ο οικονομικός νεοφιλελευθερισμός έχει επικριθεί για τις οικονομικές του στρατηγικές (SALP) και ότι αυτές κυριαρχούνται από δυτικές χώρες. Τα SALP έχουν επικριθεί για τις εθνικές ή περιφερειακές προοπτικές τους. Οι πολιτικές έχουν επικριθεί για τις κακές τους κοινωνικές επιπτώσεις όπως η μείωση του βιοτικού επιπέδου και η αύξηση της φτώχειας. Υπάρχει αντιπαράθεση σχετικά με το ότι οι προνομιούχες ομάδες που έχουν πρόσβαση σε πόρους και βασικές επαφές μπορούν να επωφεληθούν από τη νέα εξερχόμενη οικονομία, ενώ οι μειονεκτούσες ομάδες αντιμετωπίζουν την συρρίκνωση της εγχώριας οικονομίας, την πτώση των μισθών, την κατάργηση των κανόνων εργασίας, την άνοδο στις τιμές βασικής κατανάλωσης και τις περικοπές στα προγράμματα κοινωνικής πρόνοιας (Brohman, 1996). Οι φτωχές γυναίκες και τα παιδιά έχει αναφερθεί ότι υποφέρουν από τις επιπτώσεις των πολιτικών διαρθρωτικής προσαρμογής (SAP). Πρόσφατες επικρίσεις στο Δ.Ν.Τ. για την πολιτική υποτίμησης του για το μεξικάνικο πέσο (Drouin, 1995) και για τα πακέτα διάσωσης που δόθηκαν στην Ταϊλάνδη, την Ινδονησία και τη Νότια Κορέα εν μέσω της ασιατικής οικονομικής κρίσης (Hale, 1998) αντικατοπτρίζουν την απογοήτευση από αυτές τις πολιτικές. Ένα άλλο παράδειγμα αποτελεί αυτό της Ελλάδας όπου έχουν ασκηθεί έντονες κριτικές για τις πολιτικές λιτότητας. Ο Kendie (1995) υποστηρίζει ότι τα SAP χρειάζονται αναδιάρθρωση για να συμπεριλάβουν το περιβάλλον διαστάσεις.

3.2.4 Η θεωρία της εναλλακτικής ανάπτυξης

Από την πρώιμη μεταπολεμική περίοδο, οι γενικές στρατηγικές ανάπτυξης έχουν επίκεντρο την οικονομική ανάπτυξη και τη διάχυση των ωθήσεων ανάπτυξης από την κορυφή προς τη βάση (Brohman, 1996). Το εναλλακτικό παράδειγμα ανάπτυξης ή αλλιώς η εναλλακτική θεωρία είναι ένα ρεαλιστικό σε γενικές γραμμές μοντέλο, που προέκυψε από τις επικρίσεις των υπολοίπων μοντέλων. Ο Schmidt (1989) υποστηρίζει ότι υπάρχουν ενδογενείς αντιφάσεις στις κοινωνικές θεωρίες της

οικονομικής αλλαγής που αναπτύχθηκαν από τους αστικοποιημένους στοχαστές και βασίστηκαν στην ανάπτυξη από τις βιομηχανικές χώρες. Ο Edwards (1989) γράφει για την έλλειψη σπουδαιότητας των αναπτυξιακών μελετών που υποστηρίζουν την πιο πρακτική έρευνα, η οποία εκτιμά τα συστήματα ιθαγενών γνώσεων και τη λαϊκή συμμετοχή. Οι διάφορες εναλλακτικές λύσεις στα ευρωκεντρικά, μετα-αφηγηματικά, οικονομικά μοντέλα είναι μοντέλα που έχουν ως επίκεντρο τους ανθρώπους και το περιβάλλον. Το επίκεντρο του σχεδιασμού είναι συχνά από κάτω προς τα πάνω.

Η δυσaréσκεια με τα βασικά αναπτυξιακά μοντέλα έγινε ευρέως διαδεδομένη στις αρχές της δεκαετίας του 1970 όταν πολλές διεθνείς και διμερείς υπηρεσίες βοήθειας άρχισαν να αναζητούν εναλλακτικές προσεγγίσεις προσανατολισμένες προς τον άνθρωπο (Brohman, 1996). Η προσέγγιση των βασικών αναγκών αρχίζει με την παροχή ευκαιριών για την πλήρη σωματική, πνευματική και κοινωνική ανάπτυξη της ανθρώπινης προσωπικότητας (Streeten 1977, Maslow 1970 για την ιεραρχία των αναγκών). Οι άμεσες επιθέσεις γίνονται προβλήματα όπως η παιδική θνησιμότητα, ο υποσιτισμός, οι ασθένειες, η παιδεία και η υγιεινή (Streeten, 1977). Εν τω μεταξύ προωθούνται οι αυτόχθονες θεωρίες ανάπτυξης που ενσωματώνουν τοπικές συνθήκες και συστήματα γνώσης (Schafer 1989, Chipeta 1981). Υπάρχει μια έκκληση για αυξημένη τοπική συμμετοχή στη διαδικασία ανάπτυξης (Bock 1989, Haq 1988, Alamgir 1988, Pretty 1994, Telfer). Η αυξημένη συμμετοχή συνδέεται στη συνέχεια με τις έννοιες της ενδυνάμωσης και του τοπικού ελέγχου λήψης αποφάσεων (Brohman, 1996). Στο πλαίσιο της θεωρίας της αυτοχθόνων ανάπτυξης είναι η αυξημένη αναγνώριση του ρόλου των γυναικών στην τοπική ανάπτυξη (Gladwin 1980, Awa 1989, Norem 1989, Brohman 1996). Ο Moser (1989) προσδιόρισε πέντε προσεγγίσεις στις μελέτες για το φύλο, στις οποίες περιλαμβάνονται η ευημερία, η ισότητα, η καταπολέμηση της φτώχειας, η αποδοτικότητα και ενδυνάμωση. Τα Ηνωμένα Έθνη κήρυξαν τη δεκαετία από 1975-85 ως τη δεκαετία για τις γυναίκες.

Μαζί με την εστίαση στους ανθρώπους, η εναλλακτική θεωρία ανάπτυξης είναι στενά συνδεδεμένη με το περιβάλλον και τη βιωσιμότητα. Η έννοια της βιωσιμότητας έχει αναπτυχθεί με την παραδοχή ότι οι περιβαλλοντικοί πόροι είναι περιορισμένοι στον πλανήτη μας (Loening, 1990). Τονίστηκε από την παγκόσμια επιτροπή για το περιβάλλον και την ανάπτυξη (World Committee of Environment and Development-WCED) ότι βιωσιμότητα σημαίνει την κάλυψη των αναγκών του παρόντος χωρίς να διακυβεύονται οι ανάγκες των μελλοντικών γενεών. Σύμφωνα με

τον Redclift (1987), ο κυρίαρχος εκσυγχρονισμός, η εξάρτηση και τα νεοκλασικά παραδείγματα δεν ενσωμάτωσαν το περιβάλλον στην ανάπτυξη. Τώρα όμως, οι οικολογικές διεργασίες και οι πόροι θεωρούνται ολοένα και περισσότερο ως μέρος της ανάπτυξης (Barbier, 1989). Οι δεσμοί μεταξύ περιβάλλοντος και πολιτικής έχουν επίσης έρθει στο επίκεντρο στον τομέα της πολιτικής οικολογίας, που προσπαθεί να περιγράψει τις χωρικές και χρονικές επιπτώσεις του καπιταλισμού στους ανθρώπους και τον τρίτο κόσμο (Bryant&Bailey, 1997).

Οι επικρίσεις της εναλλακτικής ανάπτυξης είναι τόσο ποικίλες όσο και οι προσεγγίσεις της. Η κριτική που ασκείται στη θεωρία αυτή αφορά θέματα σχετικά με την προσέγγιση βασικών αναγκών και περιλαμβάνουν το γεγονός ότι μπορεί να παρεμποδίσει την οικονομική ανάπτυξη στην ΕΕ. Επιπλέον σε μακροπρόθεσμο πλάνο οι επικριτές θεωρούν ότι υποτιμά τη σημασία της πολιτικής αλλαγής και μπορεί να οδηγήσει σε υπερβολικό κρατικό έλεγχο (VanDerHoeven, 1988). Κριτικοί της εγχώριας ανάπτυξης αναφέρουν ότι η θεωρία αυτή οδηγεί σε προβλήματα οικοδόμησης συναίνεσης, εμπόδια στη συμμετοχή, έλλειψη λογοδοσίας, αδύναμα θεσμικά όργανα και έλλειψη ανάπτυξης με πηγές διεθνούς χρηματοδότησης (Brinkerhoff&Ingle, 1989, Wiarda, 1983).

Ο όρος βιώσιμη ανάπτυξη επικρίνεται επειδή είναι ασαφής. Υπάρχουν πολλοί ορισμοί για αυτόν τον όρο ανάλογα με το πρόβλημα που αντιμετωπίζεται (Arnold, 1989). Οι υπεύθυνοι για τη χάραξη πολιτικής αναγκάζονται να αποφασίσουν τι συνιστά κριτήριο βιωσιμότητας και σε ποιο επίπεδο θα πρέπει να εφαρμοστεί (έργο, περιφερειακό, εθνικό, παγκόσμιο). Ερωτήσεις ανακύπτουν σχετικά με το τι πρέπει να διατηρηθεί και ποιος αποφασίζει τι πρέπει να γίνει. Μια συναίνεση που περιβάλλει τον ορισμό είναι ότι μπορεί να οριστεί και να ερμηνευτεί διαφορετικά από την άποψη της κάθε κουλτούρας, ωστόσο, ο Redclift (2000) υποστηρίζει ότι αυτό είναι επιφανειακά βολικό. Υπάρχουν επίσης δυσκολίες στη μέτρηση και την ποσοτικοποίηση των επιπτώσεων του περιβάλλοντος. Υπήρξε επίσης μια αλλαγή(στην κατεύθυνση των περιβαλλοντολόγων), η οποία έχει εγείρει κριτική. Στη δεκαετία του '80, οι περιβαλλοντολόγοι ασχολούνταν συνήθως με το τοπικό ή εθνικό περιβάλλον και με ιδέες όπως η οικολογική ανάπτυξη ή η αυτοπεποίθηση που έχουν ως στόχο να αυξήσουν την πολιτική και οικονομική ανεξαρτησία ενός τόπου με την επανασύνδεση των ροών των οικολογικών πόρων.

3.3 Θεωρίες ανάπτυξης στον τουρισμό

3.3.1 Εισαγωγή

Η θεωρία ανάπτυξης και ο τουρισμός έχει εξελιχθεί σε παρόμοια χρονικά διαστήματα από τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο και μοιράζονται παρόμοια ενδιαφέροντα. Η έρευνα για τον τουρισμό έχει προχωρήσει κυρίως μετά το Δεύτερο Παγκόσμιος Πόλεμο με την άνοδο του μαζικού τουρισμού (Britton, 1982). Η έρευνα για τον τουρισμό αρχικά λειτουργούσε ως εργαλείο ανάπτυξης με την πλειονότητα των ερευνών που διεξάγονται από τους υπεύθυνους σχεδιασμού και οικονομολόγους που εργάζονταν σε οργανώσεις, στην Παγκόσμια Τράπεζα και τον Οργανισμό Οικονομικής Συνεργασίας και Ανάπτυξης (Graburn&Jafari, 1991).

Κατά τη δεκαετία του '60, ο τουρισμός ουσιαστικά εξομοιώνεται με την ανάπτυξη, που ήταν μέρος της θεωρίας του εκσυγχρονισμού. Υπήρχε μια πεποίθηση ότι ο τουρισμός δημιούργησε αυξήσεις στο ξένο συνάλλαγμα και την απασχόληση και ότι οι τουριστικές δαπάνες δημιούργησαν ένα μεγάλο πολλαπλασιαστικό αποτέλεσμα, το οποίο τόνωσε την τοπική οικονομία (Davis 1968, Peppelenbosch&Templeman 1973, Graburn&Jafari, 1991). Ωστόσο, με την πάροδο του χρόνου, οι οικονομικοί συγγραφείς άρχισαν να αμφισβητούν τα οφέλη του τουρισμού (Bryden 1973), υποδεικνύοντας ότι οι μικρότερες πολλαπλασιαστικές επιπτώσεις και τα υψηλά επίπεδα διαρροών ήταν πιο κοντά στην πραγματικότητα.

Γενικότερα, και από άλλα συγγράμματα φάνηκε ευρέως η αβεβαιότητα όσον αφορά στη χρήση του τουρισμού ως αναπτυξιακού εργαλείου. Οι αρνητικές επιπτώσεις του τουρισμού στις αναπτυσσόμενες χώρες άρχισε να τεκμηριώνονται όλο και περισσότερο (UNESCO, 1976) σε κλάδους όπως η ανθρωπολογία και η κοινωνιολογία (Graburn&Jafari, 1991). Στη δεκαετία του 1980 και του 1990, το νεοφιλελεύθερο οικονομικό πρότυπο και οι τουριστικές μελέτες επικεντρώθηκαν στις διεθνείς αγορές και τις ανταγωνιστικές εξαγωγές, καθώς ο τουρισμός είναι μια αόρατη εξαγωγική βιομηχανία στον τριτογενή τομέα. Πιο πρόσφατα, η έρευνα στον τομέα του τουρισμού έχει αγκαλιάσει την έννοια της βιωσιμότητας, η οποία αποτελεί μέρος του εναλλακτικού μοντέλου ανάπτυξης (Butler 1993, Pigram 1990, Wall 1993,

Holden 2000). Η αξιολόγηση της έρευνας για τους εναλλακτικούς τύπους τουριστικής ανάπτυξης, συμπεριλαμβανομένου του οικοτουρισμού, έχουν αυξηθεί (Smith & Eadington 1992).

Παρά την ταυτόχρονη εξέλιξη, υπήρξε μικρή αλληλεπίδραση μεταξύ των τομέων ανάπτυξης και του τουρισμού. Λίγα έχουν γραφτεί στη βιβλιογραφία ανάπτυξης για τον τουρισμό παρά την αυξανόμενη οικονομική και κοινωνική του σημασία και τη χρήση του ως αναπτυξιακή στρατηγική από τις αναπτυσσόμενες χώρες (Pearce 1989). Στον τουρισμό τα έγγραφα που αναφέρονται στην ανάπτυξη, είναι πιο συχνά γραμμένα από την άποψη των επιπτώσεων του τουρισμού (Pearce, 1989). Οι συγγραφείς της τουριστικής λογοτεχνίας αναγνωρίζουν τη σημασία του τουρισμού ως αναπτυξιακής στρατηγικής, αλλά μόνο ένας μικρός αριθμός μελετών κάνουν αυτήν την σύνδεση. Είναι απαραίτητη η κατανόηση της ανάπτυξης του τουρισμού. Τα τέσσερα βασικά σημεία ανάπτυξης (εκσυγχρονισμός, εξάρτηση, οικονομικός νεοφιλελευθερισμός και εναλλακτική ανάπτυξη) συνάδουν με τις θεωρίες που αναφέρθηκαν στην προηγούμενη παράγραφο και θα αναλυθούν υπό το πρίσμα του τουρισμού στο τμήμα του κεφαλαίου που ακολουθεί.

3.3.2 Θεωρία του εκσυγχρονισμού και τουρισμός

Ο εκσυγχρονισμός αποτελεί τη σιωπηρή βάση για πολλές τουριστικές σπουδές στις αναπτυσσόμενες χώρες. Ο τουρισμός έχει προωθηθεί ως αναπτυξιακή στρατηγική για τη μεταφορά τεχνολογίας, την αύξηση της απασχόλησης, την δημιουργία συναλλάγματος, την αύξηση του ΑΕΠ, την προσέλκυση αναπτυξιακού κεφαλαίου (Britton 1982, Cater 1987) και την προώθηση ενός σύγχρονου τρόπου ζωής με δυτικές αξίες (Mathieson & Wall 1982, Harrison 1992). Έχει υποστηριχθεί ότι ο τουρισμός δημιουργεί αγροτικές μεταμορφώσεις των παραδοσιακών κοινωνιών (Pi-Sunyer, 1989).

Οι αρχικές μελέτες επικεντρώθηκαν στις θετικές οικονομικές πτυχές του τουρισμού (Davis 1968, Bond & Ladman, 1972) πριν μετατραπεί αργότερα σε ερώτηση για την αξία του (Diamond 1977, Bryden 1973, Young 1973, De Kadt 1979). Σε πλήρη σύμπλευση με την θεωρία του εκσυγχρονισμού, η διάσκεψη των

Ηνωμένων Εθνών για το διεθνές ταξίδι και τον τουρισμό στο Λονδίνο το 1963 σημείωσε ότι οι κυβερνήσεις πρέπει να δώσουν μεγαλύτερη προσοχή στον τουρισμό σε σχέση με τα σχέδια οικονομικής ανάπτυξης και τις εμπορικές συμφωνίες (Peters 1969). Η αύξηση στο ισοζύγιο πληρωμών είναι ένας από τους πιο δημοφιλείς οικονομικούς προβληματισμούς του τουρισμού (Mathieson & Wall, 1982). Ο Baretje (1982) προτείνει ότι το ισοζύγιο πληρωμών πρέπει να αντικατασταθεί από μια ευρύτερη έννοια, δηλαδή τον τουριστικό εξωτερικό λογαριασμό, ο οποίος θα συμπεριλαμβάνει τις τουριστικές δαπάνες και τις εισπράξεις κατά μήκος των διεθνών συναλλαγών που συνδέονται έμμεσα με τον τουρισμό. Ο Baretje (1982) προτείνει ότι οι δυσμενείς κοινωνικές παρενέργειες του τουρισμού θα μπορούσαν να είναι να εισαχθούν στην εξίσωση.

Ο VanDoorn (1979) ισχυρίστηκε ότι η τουριστική ανάπτυξη θα μπορούσε να γίνει κατανοητή μόνο στο πλαίσιο της φάσης ανάπτυξης της χώρας. Αυτό το σχόλιο μπορεί να φανεί αντανακλαστικό στις προτεινόμενες εξελικτικές μορφές τουρισμού που συνδέονται με τον εκσυγχρονισμό. Ο Krapf (1961) επικεντρώθηκε στην οικονομική ανάπτυξη του τουρισμού και επέστρεψε στο μοντέλο του Rostow. Ο Thurot (1973) συνέδεσε την ανάπτυξη του διεθνούς τουρισμού με την εξέλιξη του αεροπορικών γραμμών. Ο Plog (1977) διαχώρισε τα στάδια ανάπτυξης των θερέτρων σύμφωνα με τα συμφέροντα και τις δραστηριότητες των τουριστών. Ο Miossec (1976) ανέπτυξε ένα μοντέλο, το οποίο απεικονίζει τη διαρθρωτική εξέλιξη των τουριστικών περιοχών. Ο VanDoorn (1979) πρότεινε μια τυπολογία, η οποία συνδυάζει το στάδιο της τουριστικής ανάπτυξης με τα επίπεδα της κοινωνικής και της οικονομικής ανάπτυξης. Σε ένα ευρέως παραδεκτό μοντέλο, ο Butler (1980) ανέπτυξε ένα εξελικτικό μοντέλο μιας τουριστικής περιοχής που βασίζεται στον κύκλο του προϊόντος. Ο Keller (1984) αργότερα κατάφερε να προσαρμόσει το μοντέλο Butler ώστε να συμπεριληφθούν αυξανόμενα επίπεδα διεθνούς ελέγχου όσο ο αριθμός των τουριστών διαρκώς αυξανόταν.

Οι παράγοντες της τουριστικής ανάπτυξης προέρχονται τόσο από τον ιδιωτικό όσο και από τον δημόσιο τομέα. Στις αναπτυσσόμενες χώρες όπου υπάρχει ασθενής ιδιωτικός τομέας, η κυβέρνηση μπορεί και πρέπει να ενεργεί ως επιχειρηματίας για να προσελκύσει ξένες επενδύσεις για την ανάπτυξη του τουρισμού (Jenkins, 1980). Αυτή η έννοια είναι παρόμοια με τις έννοιες της θεωρίας του εκσυγχρονισμού όπου μπορεί να χρειαστεί να δημιουργηθούν οι προϋποθέσεις οικονομικής ανάπτυξης.

Τέλος, τα ταξίδια και ο τουρισμός θεωρούνται μέρος της σύγχρονης κοινωνίας (ΠΟΕ, 1983). Η παραγωγή του τουρισμού υπό την θεωρία του εκσυγχρονισμού έχει τη μορφή κατανάλωσης. Ο τουρισμός είναι εμπορευματοποιημένος και καταναλώνεται ως τελικό προϊόν των εμπειριών και της απόλαυσης. Εμφανίζεται επίσης ως συμβολική κατανάλωση, η οποία σχετίζεται με τον πολιτισμό της διαφοροποίησης της κατάστασης και τον κατακερματισμό της αγοράς (Wang 2000). Στον προορισμό ωστόσο, οι ντόπιοι μπορεί να υιοθετήσουν αυτές τις δυτικές αξίες και να μεταναστεύσουν σε αστικές περιοχές και ειδικά σε περιοχές που αναζητούν υψηλότερα εισοδήματα(Mathieson & Wall 1982, Macnaught 1982).

3.3.3 Θεωρία της εξάρτησης και τουρισμός

Όπως αναφέρθηκε παραπάνω, μια από τις βασικές ιδέες της θεωρίας της εξάρτησης είναι η σχολή του δομισμού, η οποία έχει τον εγχώριο βιομηχανισμό ως μία από τις κύριες στρατηγικές της. Κατά τη διάρκεια της μεταπολεμικής επέκτασης του τουρισμού, πολλά νέα ανεξάρτητα κράτη συνέχισαν την κρατική ανάπτυξη τουρισμού, συμπεριλαμβανομένης της δημιουργίας εγχώριων αλυσίδων ξενοδοχείων για τον εκσυγχρονισμό της χώρας και την προώθηση της οικονομικής αυτοδυναμίας (Curry 1990). Στην Τυνησία, για παράδειγμα, χτίστηκε το 40% των καταλυμάτων με χρήση κρατικών κονδυλίων μεταξύ 1960 και 1965 (de Kadt, 1979). Η δυσκολία με αυτήν την προσέγγιση που έχει ως στόχο την οικοδόμηση μιας τουριστικής βιομηχανίας υπό την ηγεσία του κράτους, θα επισημανθούν παρακάτω και πιο συγκεκριμένα στη θεωρία του οικονομικού νεοφιλελευθερισμού που ακολουθεί αμέσως μετά. Τέλος, πολλές από αυτές τις χώρες είχαν αναγκάστηκαν να δανειστούν χρήματα από διεθνείς οργανισμούς δανεισμού για να υλοποιήσουν σχέδια τουρισμού μεγάλης κλίμακας.

Σε σχέση με τις άλλες προοπτικές στη θεωρία εξάρτησης, έχει υποστηριχθεί ότι ο τουρισμός ισοδυναμεί με ένα νέο είδος "οικονομίας φυτειών". Οι ανάγκες των μητροπολιτικών κέντρων εφαρμόζονται από τις αναπτυσσόμενες χώρες και ο πλούτος που παράγεται μεταφέρεται από την "αποικία στην πατρίδα" (Mathews, 1978). Η κυριαρχία της ξένης ιδιοκτησίας στη βιομηχανία επιβάλλει δομική εξάρτηση των

αναπτυσσόμενων χωρών (Britton, 1989) από μια κεντρική περιφέρεια που εμποδίζει τους προορισμούς να επωφεληθούν πλήρως από τον τουρισμό (Nash&Smith 1991).

Η θεωρία της εξάρτησης υπήρξε μία από τις κυρίαρχες θεωρίες ανάπτυξης που χρησιμοποιήθηκαν στην έρευνα για τον τομέα του τουρισμού, ειδικά όσο αναφορά τις αρνητικές επιπτώσεις του τουρισμού. Η συζήτηση για την θεωρία της εξάρτησης και του τουρισμού έχει διερευνηθεί από διάφορους συντάκτες (Britton, Hills&Lundgren, Turner, Mathews&Richter, Wu, Wellings&Crush, Harrison, Hoivik&Heiberg). Η βάση του επιχειρήματος της θεωρίας της εξάρτησης έγκειται στην οργάνωση του τουρισμού στη βιομηχανία και στη δομή των οικονομιών του Τρίτου Κόσμου (Lea, 1988). Ο Muller (1979) έχει υποστηρίξει ότι οι πολυεθνικές εταιρείες έχουν οδηγήσει στην υπανάπτυξη του Τρίτου Κόσμου. Η δύναμη ελέγχου και ένταξης στον διεθνή τουρισμό γίνεται από τις μεγάλες πολυεθνικές εταιρείες First World που ελέγχουν τις αεροπορικές εταιρείες, την χονδρική πώληση ξενώνων και ξενοδοχειακών αλυσίδων. Αυτές οι εταιρείες είναι σε θέση να δημιουργήσουν και να συντονίσουν την ανάπτυξη ενός τουριστικού προϊόντος (Britton, 1982).

Η θεωρία της εξάρτησης συζητείται επίσης στην τουριστική βιβλιογραφία όσον αφορά την πολιτισμική εξάρτηση, που αναπτύσσεται με τον μαζικό τουρισμό (Nash 1989, Erisman, 1989). Ο Din (1990) διαπίστωσε ότι στις περισσότερες μουσουλμανικές χώρες, η θρησκεία δεν έχει σημαντική επιρροή στις τουριστικές επιχειρήσεις. "Σχεδόν όλες οι ιδέες και οι αρχές πολιτικής που συμβάλουν στον σχεδιασμό και τη διαχείριση του τουρισμού είναι εμπνευσμένες από τη δύση" (Din 1990).

Μεγάλο μέρος των εργασιών στον τομέα του τουρισμού επικεντρώθηκε στις αρνητικές επιπτώσεις (κοινωνικές, οικονομικές και περιβαλλοντολογικές) του τουρισμού (Mathieson & Wall 1982, Duffield 1982). Οι αναπτυσσόμενες χώρες θεωρήθηκαν ότι βρίσκονται στο τέλος της αλυσίδας επιρροής αυτών των επιπτώσεων, αλλά ακόμη εξαρτώνται από ξένους τουρίστες. Ο Bertram (1986) υποστηρίζει ότι υπάρχουν περιφέρειες τέτοιες όπου η "εξαρτημένη ανάπτυξη" είναι βιώσιμη και προτιμότερη από την ώθηση για αυτάρκεια και ότι αυτές θα πρέπει να επιδιώξουν έσοδα από μεταναστευτικά εμβάσματα, τέλη αδειοδότησης από ξένα αλιευτικά σκάφη και από τον τουρισμό.

3.3.4 Θεωρία του οικονομικού νεοφιλελευθερισμού και τουρισμός

Τα αποδεικτικά στοιχεία του οικονομικού νεοφιλελευθερισμού στην έρευνα στον τομέα του τουρισμού έχουν λάβει λιγότερο σαφή χαρακτήρα από τα άλλα τρία αναπτυξιακά παραδείγματα. Σημαντικές πτυχές αυτής της περίπτωσης περιλαμβάνει μια έμφαση στις ανταγωνιστικές εξαγωγές και την χρήση των SALP. Ο τουρισμός είναι ένας τομέας εξαγωγών στον τριτογενή και διεθνή πρακτορεία παρέχουν υπηρεσίες βοήθειας και χρηματοδότησης για την ανάπτυξη τουριστικών σχεδίων και υποδομών. Αυτά τα δάνεια άρχισαν να αυξάνονται στη δεκαετία του 1960 (Diamond, 1977). Η Ευρωπαϊκή Ένωση, για παράδειγμα, έχει παράσχει βοήθεια προς τις αναπτυσσόμενες χώρες το 2004 στους ακόλουθους τομείς: υποδομή, ανθρωπίνι πόροι, ανάπτυξη προϊόντων και αγοράς, διατήρηση πόρων και ανάπτυξη στρατηγικής. Πιο συγκεκριμένα, η ΕΕ παρείχε χρηματοδότηση στις χώρες ACP (Αφρική, Καραϊβική και Ειρηνικός) στο πλαίσιο των συμβάσεων Lome. Ο Lome (1986-90) ήταν ο πρώτος που ανέφερε τον τουρισμό σε μεγάλο βαθμό ως αναπόσπαστο μέρος των υπηρεσιών συνεργασίας και εμπορίου (Lee, 1987). Η Ευρωπαϊκή Ένωση παρέχει επίσης χρηματοδότηση για την ανάπτυξη του τουρισμού μέσω του προγράμματος LEADER. Η διεθνής χρηματοδότηση του τουρισμού άρχισε στο πλαίσιο του εκσυγχρονισμού στη δεκαετία του 1960.

Η σημασία του τουρισμού ως οικονομικής δραστηριότητας με στόχο την απόκτηση συναλλάγματος αυξήθηκε μετά τη στροφή προς τον οικονομικό νεοφιλελευθερισμό. "Η εξυπηρέτηση ως κεντρικό κομμάτι της νεοφιλελεύθερης στρατηγικής της εξωστρεφούς ανάπτυξης σε πολλές χώρες είναι η προώθηση νέων τομέων ανάπτυξης όπως ο τουρισμός ή των μη παραδοσιακών εξαγωγών (NTEs Non Traditional Exports)" (Brohman, 1996). Η Παγκόσμια Τράπεζα έχει χρηματοδοτήσει μια σειρά από σχέδια πολιτικής τουρισμού και θέρετρα συμπεριλαμβανομένου του Nusa Dua Resort στο Μπαλί (14,3 εκατομμύρια δολάρια.), Pomun Lake Reso, Δημοκρατία της Κορέας (25 εκατομμύρια δολάρια), Puerto Plata Resort, Δομινικανή Δημοκρατία (25 εκατομμύρια δολάρια ΗΠΑ) και για την ανάπτυξη τουρισμού της Νότιας Αττάλειας Project, Τουρκία (26 εκατομμύρια δολάρια). Ενώ η Παγκόσμια Τράπεζα δεν διαθέτει τμήμα αφιερωμένο στον

τουρισμό, από το 1979 δύο οργανισμοί του ομίλου της Παγκόσμιας Τράπεζας, συμμετέχουν ενεργά στον τομέα. Οι τουριστικές επενδύσεις περιλαμβάνουν:

- Πρώιμες επενδύσεις στις μεταβατικές οικονομίες που ανοίγουν στον ιδιωτικό τομέα
- Δημιουργία κρίσιμης ξενοδοχειακής υποδομής για την ανάπτυξη των επιχειρήσεων
- Υποστήριξη για την αποκατάσταση και αναβάθμιση της υφιστάμενης και απαρχαιωμένης ξενοδοχειακής υποδομής.

Οι επενδύσεις αυτές στοχεύουν σε χώρες με λίγες αναπτυξιακές προοπτικές. Ο τουρισμός μπορεί να αποτελέσει σημαντικό μέρος της οικονομίας και να συμβάλλει στη διασπορά της οικονομικής δραστηριότητας καθ' όλη τη διάρκεια του έτους (Pryce, 1998). Η Παγκόσμια Τράπεζα είχε ως στόχο να προωθήσει τη ροή των ξένων επενδύσεων στις αναπτυσσόμενες χώρες. Ενώ οι προσπάθειες βρίσκονται σε εξέλιξη με στόχο την αύξηση του προφίλ του τουρισμού στο πλαίσιο του ομίλου της Παγκόσμιας Τράπεζας, τα περισσότερα από τα έργα που πραγματοποιούνται μπορούν να ταξινομηθούν σε μία από τις ακόλουθες κατηγορίες:

- Έργα υποδομής γενικότερα.
- Περιβαλλοντικά προγράμματα όπου η εστίαση είναι συχνά στον οικοτουρισμό.
- Πολιτιστικά προγράμματα με στόχο την προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς.
- Προγράμματα μικρών και μεσαίων επιχειρήσεων.

Ο Poirier (1995) δήλωσε ότι το μέλλον της τουριστικής ανάπτυξης (χρησιμοποιώντας ως παράδειγμα την Τυνησία), έδινε έμφαση στο συγκριτικό πλεονέκτημα της οικονομικής σκέψης και των εξωτερικών πιέσεων. Επιπλέον, τονίζει ότι δίνεται έμφαση στην ιδιωτικοποίηση με την ολοκλήρωση των αγορών. Το 1980, η κυβέρνηση της Τουρκίας μετατόπισε τις πολιτικές της προς τον ιδιωτικό τομέα και

πέρασε νόμους σχετικά με τις ξένες επενδύσεις. Αυτοί οι νόμοι επέτρεψαν μέχρι και 100% ξένες επενδύσεις σε έργα ή κοινοπραξίες με τις τουρκικές τράπεζες ανάπτυξης και τις εταιρείες.

Πίνακας 5:Γεωγραφική κατανομή των παγκόσμιων επενδύσεων στον τουρισμό από τον όμιλο της Τράπεζας

Περιοχή	Δαπάνες(σε εκατομμύρια δολάρια)	Αριθμός έργων
Αφρική	97	41
Ασία	99	16
Ευρώπη	78	9
Λατινική Αμερική και Καραϊβική	90	10
Κεντρική Ασία, Μέση Ανατολή και Βόρεια Αφρική	83	10
Σύνολο	447	86

Πηγή: Tourism and Development Concepts and issues

3.3.5 Θεωρία της εναλλακτικής ανάπτυξης και τουρισμός

Το εναλλακτικό πρότυπο που πηγάζει από την αντίστοιχη θεωρία υιοθετήθηκε πιο πρόσφατα από τους τουριστικούς ερευνητές και έχει τη μεγαλύτερη δυνατότητα ενημέρωσης για την ανάπτυξη του τουρισμού, καθώς αντιμετωπίζει το θέμα χρησιμοποιώντας την έννοια της βιωσιμότητας. Στο πλαίσιο του εναλλακτικού μοντέλου ανάπτυξης, οι τουριστικοί συγγραφείς έχουν γράψει για μια σειρά από θέματα στις αναπτυσσόμενες χώρες, που περιλαμβάνουν τον αυτόχθον αναπτυξιακό τουρισμό, την τοπική επιχειρηματική ανταπόκριση, την ενδυνάμωση των τοπικών κοινοτήτων στη διαδικασία λήψης αποφάσεων, του ρόλου των γυναικών στον τουρισμό και της αειφορίας στην ανάπτυξη του τουρισμού.

Παρόμοια με τις τάσεις που εξέφραζαν δυσαρέσκεια με τις υπάρχουσες φιλοσοφίες ανάπτυξης, πολλοί αναλυτές του τουρισμού έχουν απογοητευθεί από την μαζική τάση υπέρ του "εναλλακτικού τουρισμού", (Brohman, 1995). Η δυσκολία στον καθορισμό της εναλλακτικής τουριστικής ανάπτυξης έχει αναφερθεί από τους Butler (1992) και Brohman (1995). Η δυσκολία στον καθορισμό της εναλλακτικής τουριστικής ανάπτυξης έχει αναφερθεί από τους Butler (1992) και Brohman (1995). Ο Butler (1992) αρέσκεται στην εναλλακτική λύση για τον τουρισμό (αειφόρος ανάπτυξη), επειδή είναι ελκυστική και προτείνει μια νέα προσέγγιση και φιλοσοφία σε ένα παλιό πρόβλημα. Ο Brohman (1995) υποστηρίζει ότι ενώ ο όρος έχει καταστρατηγηθεί, υπάρχουν μια σειρά από επαναλαμβανόμενα θέματα στον εναλλακτικό τουρισμό, τα οποία μπορούν να χρησιμοποιηθούν για να καθοριστεί η έννοια. Οι εναλλακτικές τουριστικές στρατηγικές υπογραμμίζουν τα εξής κεντρικά σημεία: "μικρής κλίμακας, Τοπικές εξελίξεις, συμμετοχή της κοινότητας, πολιτιστική και περιβαλλοντική βιωσιμότητα" (Brohman 1995). Ο Brohman προειδοποιεί ότι παρά αυτές τις ομοιότητες, είναι σημαντικό να ληφθούν υπόψη οι μεταβαλλόμενες συνθήκες και τα συμφέροντα των μεμονωμένων χωρών πριν υιοθετηθούν οποιεσδήποτε στρατηγικές.

Οι ερευνητές έχουν αρχίσει να διερευνούν το γεγονός ότι οι αυτόχθονες κοινότητες δεν είναι επηρεασμένες μόνο από τον τουρισμό, αλλά ανταποκρίνονται σε αυτό μέσω επιχειρηματικής δραστηριότητας (Long & Wall 1993, Shaw & Williams 1990, Wahnschafft 1982, Lundgren 1975). Οι Long και Wall (1993) μελέτησαν στα πλαίσια μιας έρευνας μικρής κλίμακας διάφορα καταλύματα στο Μπαλί. Στο Tufi, στην Παπούα Νέα Γουινέα, ο Ranck (1987) διαπίστωσε ότι μικρής κλίμακας ξενώνες με βάση την τοπική ιδιοκτησία αποτελούν μια βιώσιμη βιομηχανία. Χρησιμοποίησαν

τοπικό εργατικό και οικοδομικό υλικό σε συνδυασμό με λίγα εισαγόμενα τρόφιμα. Ο Archer (1978) διαπίστωσε ότι ο εγχώριος τουρισμός μπορεί να είναι καλύτερη γεννήτρια τοπικού εισοδήματος από τον διεθνή τουρισμό, καθώς βασίζεται περισσότερο στις τοπικές πηγές. Ο Telfer και Wall (1996) εξέτασαν την αντίδραση των τοπικών αγροτών και αλιέων στην είσοδο του τουρισμού στο νησί Lombok της Ινδονησίας.

Ο Dahles (1997) εξέτασε επίσης τις σχέσεις μεταξύ μικρών επιχειρηματιών και αειφόρου ανάπτυξης. Οι συγγραφείς στον τομέα του τουριστικού σχεδιασμού έχουν αρχίσει να τονίζουν την ανάγκη για συμμετοχή και ενδυνάμωση της τοπικής κοινότητας στη διαδικασία σχεδιασμού (Murphy 1983, Jamal&Getz 1995, Simmons 1994, Inskoop 1991, Gunn 1994). Ενώ προωθείται η συμμετοχή της κοινότητας, υπάρχουν συχνά θεσμικά εμπόδια στις αναπτυσσόμενες χώρες, τα οποία μπορεί να είναι δύσκολο να ξεπεραστούν (Sofield 1993). Σαν μέρος της κατανόησης της ενδυνάμωσης των τοπικών ανθρώπων στην τουριστική βιομηχανία, οι συγγραφείς έχουν αρχίσει επίσης να διερευνούν τη φύση του φύλου, της εργασίας και του τουρισμού (Kinnaird&Hall 1994, Sinclair 1997, Wilkinson&Pratiwi 1995, Apostolopoulos 2001).

Μαζί με την πρόσκληση για συμμετοχή της κοινότητας σημαντική είναι η αναγνώριση ότι ο τουριστικός σχεδιασμός πρέπει να καθοδηγείται από τις αρχές της βιώσιμης ανάπτυξης (Inskoop 1991, Gunn 1994, Holden 2000). Οι συζητήσεις και οι επικρίσεις γύρω από τον όρο "βιώσιμη ανάπτυξη" έχουν ενσωματωθεί στην έρευνα για τον τουρισμό (Hall&Lew 1998, Mowforth&Munt 1998, Hall 2000). Τι είναι η βιώσιμη τουριστική ανάπτυξη και ποιος αποφασίζει τι είναι βιώσιμο σε διάφορα πλαίσια είναι μια ερώτηση που έχει εγείρει πολλή συζήτηση. Αυτή η στροφή προς την αειφορία στον τουρισμό είναι εμφανής με την κυκλοφορία της εφημερίδας του αειφόρου τουρισμού ("The Journal of Sustainable Tourism") το 1993. Οι ερευνητές του τουρισμού έχουν επίσης διερευνήσει τις προσπάθειες του τουριστικού κλάδου να υιοθετήσει πιο βιώσιμες πρακτικές, συμπεριλαμβανομένου του περιβάλλοντος ελέγχων, του κώδικα δεοντολογίας και πρωτοβουλιών όπως το πρόγραμμα GreenGlobe (ένα διεθνές πρόγραμμα περιβαλλοντικής ευαισθητοποίησης για την τουριστική βιομηχανία) που προέκυψε από τη Διάσκεψη του Ρίο το 1992 και ξεκίνησε το 1994 (Mowforth&Munt, 1998). Διάφοροι συγγραφείς και πρακτορεία περιέγραψαν αρχές και κατευθυντήριες γραμμές για βιώσιμη ανάπτυξη του τουρισμού

(Eber 1992, Pigram 1990). Ένα παράδειγμα ενσωμάτωσης της αειφόρου ανάπτυξης στον τουρισμό μπορεί να βρεθεί στο σχέδιο βιώσιμης ανάπτυξης του Μπαλί (Bali Sustainable Development Project-BSDP), το οποίο δημιούργησε ένα πρόγραμμα αειφόρου ανάπτυξης για το Μπαλί (Wall 1993). Τα τρία χαρακτηριστικά του BSDP για να επικρατήσουν συνθήκες βιώσιμης ανάπτυξης είναι:

- Η συνέχεια των φυσικών πόρων και της παραγωγής.
- Η συνέχεια του πολιτισμού και οι ισορροπίες στον πολιτισμό.
- Η ανάπτυξη ως διαδικασία να βελτιώνει την ποιότητα ζωής.

Ένα σύνολο κριτηρίων ήταν που αναπτύχθηκε για την έννοια της αειφόρου ανάπτυξης BSDP είναι η οικολογική ακεραιότητα, η αποτελεσματικότητα, η ισότητα, η πολιτιστική ακεραιότητα, η κοινωνία, η ολοκλήρωση, ισορροπία και αρμονία για την ανάπτυξη ως συνειδητοποίηση του εργατικού δυναμικού. Το BSDP εργάστηκε μέσα στα υπάρχοντα ιδρύματα της τοπικής κοινωνίας. Συστάσεις του BSDP για τον τουρισμό περιλαμβάνουν:

- Ο πολιτιστικός τουρισμός πρέπει να αποτελεί το κλειδί για την ανάπτυξη του τουρισμού.
- Ο πολιτισμός στο Μπαλί θα πρέπει να διαδραματίσει εξέχοντα ρόλο στην προώθηση.
- Ο κώδικας δεοντολογίας πρέπει να διανέμεται στους επισκέπτες.
- Θα πρέπει να επιχειρείται η συλλογή περισσότερων πληροφοριών σχετικά με τους τουρίστες.
- Πρέπει να προωθηθεί ο οικοτουρισμός και ο αγροτουρισμός.

- Θα πρέπει να τεθεί σε ισχύ ένα μορατόριουμ σχετικά με την οικοδόμηση ξενοδοχείων. (Wall 1993)

Με την αυξημένη ανησυχία για την αειφορία έχει έρθει και η προώθηση εναλλακτικών τύπων τουρισμού. Ο τύπος που έχει λάβει την μεγαλύτερη προσοχή και είναι και ο ταχύτερα αναπτυσσόμενος στον κλάδο είναι ο οικοτουρισμός (Ceballos&Lascurain 1991, Fennell 1999). Χρησιμοποιώντας τις έννοιες της βιωσιμότητας και της συμμετοχής της κοινότητας, ο οικοτουρισμός μπορεί να επιτύχει τη διατήρηση ευαίσθητων και προστατευόμενων περιοχών. Οι Rickard και Carmichael (1995) ορίζουν τον οικοτουρισμό ως "ταξίδι σε μια φυσική περιοχή όπου τα έσοδα που παράγονται από τη δραστηριότητα χρησιμοποιούνται σε προσπάθειες διατήρησης των πόρων για τη συντήρηση της βάσης φυσικών πόρων και την επίτευξη βιώσιμων μεθόδων οικονομική ανάπτυξη για την τοπική κοινότητα". Σε ένα ειδικό τεύχος ενός έργου σχετικά με έρευνα του τουρισμού αναψυχής (Tourism Recreation Research) για τις Μ.Κ.Ο. του τουρισμού, οι Horochowski και Moisey (1999) διερεύνησαν τον ρόλο των περιβαλλοντικών Μ.Κ.Ο. στη βιώσιμη τουριστική ανάπτυξη για το έτος 2004 στην Βόρεια Ονδούρα. Η μελέτη διερεύνησε την υποστήριξη των τοπικών πληθυσμών στον οικοτουρισμό και διαπίστωσε ότι οι στρατηγικές που υιοθετήθηκαν από τις Μ.Κ.Ο. που τόνιζαν την τοπική συμμετοχή βοηθούσαν στην επίτευξη ανάπτυξης και βιωσιμότητας των πόρων. Μία από τις Μ.Κ.Ο. που έχει λάβει μεγάλη προσοχή στα μέσα ενημέρωσης είναι η Concerning του Τουρισμού, με έδρα το Ηνωμένο Βασίλειο. Ένας από τους ρόλους της είναι να σχεδιάζει προσεκτικά την στρατηγική στα αναπτυξιακά ζητήματα που θέτει ο τουρισμός στις αναπτυσσόμενες χώρες. Δεδομένο ότι η τουριστική ανάπτυξη βασίζεται σε φυσικούς και πολιτιστικούς πόρους, δημιουργείται ένα ηθικό ζήτημα σχετικά με το ποιος επωφελείται από την τουριστική ανάπτυξη. Αυτή η επέκταση της περιβαλλοντικής δεοντολογίας στον τουρισμό μόλις ξεκίνησε να υφίσταται σύμφωνα με τον Holden (2000).

4. Ερευνητικό μέρος

4.1 Ερευνητική διαδικασία

Μετά από τη σύσταση του θεωρητικού υπόβαθρου της παρούσας εργασίας ακολουθεί το ερευνητικό μέρος, το οποίο ολοκληρώνει τη συνολική εργασία. Η έρευνα έχει διεξαχθεί υπό τη μορφή της δομημένης συνέντευξης.

Η συγκεκριμένη μεθοδολογία αποτελεί την πιο διαδεδομένη μορφή της ποιοτικής έρευνας, στο πλαίσιο της οποίας αναπτύσσεται ένα κατάλληλο περιβάλλον προφορικής επικοινωνίας μεταξύ δύο ατόμων, του συνεντευκτή και του ερωτώμενου. Ο συνεντευκτής έχει ως κύριο στόχο τη συλλογή συγκεκριμένων πληροφοριών για το υπό διερεύνηση ζήτημα. Η πηγή αυτών των πληροφοριών είναι ο ερωτώμενος. Η διεξαγωγή της συνέντευξης προϋποθέτει τη σύνταξη των κατάλληλων ερευνητικών ερωτημάτων. Μέσα από αυτή τη διαδικασία οι σκοποί της έρευνας διασπóνται σε επιμέρους ερωτήματα, τα οποία πρέπει να διέπονται από ευκρίνεια. Επιπλέον, οι ερωτήσεις θα πρέπει να είναι δομημένες με τέτοιο τρόπο, ώστε ο ερωτώμενος να απαντά αυθόρμητα προσφέροντας έτσι τις προσδοκώμενες πληροφορίες.

Στην παρούσα έρευνα οι τιθέμενες ερωτήσεις είναι 11 στο σύνολό τους. Οι ερωτήσεις απευθύνονται στη διευθύντρια της ξενοδοχειακής μονάδας «RadissonBluHotel» που βρίσκεται στην Αθήνα. Πιο συγκεκριμένα, η εν λόγω ξενοδοχειακή μονάδα εδράζεται στην περιοχή της Ομόνοιας.

Τα ερωτήματα της έρευνας καλύπτουν τα τελευταία 5 έτη, δηλαδή από το 2012 - 2016. Ο γενικός σκοπός της έρευνας είναι η συσχέτιση του τουριστικού φαινομένου με την οικονομική διάσταση αυτού. Πιο συγκεκριμένα, οι ερωτήσεις αποσκοπούν στην ανάδειξη των συνεπειών που έχουν επιφέρει ορισμένες αλλαγές που έλαβαν χώρα τα τελευταία 5 έτη, καθώς και στην οριοθέτηση της εξελικτικής πορείας που βιώνει το συγκεκριμένο κατάλυμα κατά την τελευταία πενταετία.

Η συνέντευξη πραγματοποιήθηκε στο γραφείο της διεύθυνσης του προαναφερθέντος ξενοδοχείου, προκειμένου να διευκολυνθεί ο ερωτώμενος. Ταυτοχρόνως, η επιλογή του συγκεκριμένου χώρου διαμόρφωσε το κατάλληλο κλίμα, ώστε οι απαντήσεις να είναι όσο γίνεται πιο αυθόρμητες.

Στη συνέχεια παρατίθενται τα ερωτήματα που διατυπώθηκαν κατά τη διάρκεια της συνέντευξης. Το καθένα συνοδεύεται από το σκοπό που εξυπηρετεί, τη δοθείσα

απάντηση και το συμπέρασμα που προκύπτει από τη συσχέτιση ερώτησης – απάντησης.

4.1.1 Διερευνητικό ερώτημα 1^ο

Ερώτηση:

Κατά τη διάρκεια ποιου έτους συνέβη η μετάβαση από το PARKATHENS στην πολυεθνική εταιρεία CARLSONREZIDOR και ποιοι ήταν οι κύριοι λόγοι που οδήγησαν σε αυτήν την επιλογή;

Στόχος:

Η ερώτηση αυτή αποσκοπεί στο να αντληθούν πληροφορίες σχετικές με τη μεγάλη αλλαγή που υπέστη η ξενοδοχειακή μονάδα. Κύριος στόχος είναι οι πληροφορίες αυτές να συνδυαστούν με τα δεδομένα που θα προκύψουν από τις απαντήσεις των επόμενων ερωτήσεων, προκειμένου να διεξαχθούν γενικότερα συμπεράσματα.

Απάντηση ερωτώμενου:

Η μετάβαση από το PARKATHENS στο CARLSONREZIDOR συνέβη την 1/1/2012. Η συνεργασία με αυτήν την πολυεθνική εταιρεία, η οποία είναι πολύ αναγνωρισμένη στον τομέα της, φάνηκε να χαράζει μία νέα και πιο ελπιδοφόρα πορεία για τη γενικότερη λειτουργία του ξενοδοχείου. Το διάστημα πριν τη μετάβαση αυτή ήταν αρκετά προβληματικό δεδομένης της οικονομικής κρίσης και των βαρύτερων μέτρων που είχαν ληφθεί στο πλαίσιο αυτής, με αποτέλεσμα το ξενοδοχείο να αντιμετωπίζει δυσκολίες στη ρευστότητα. Τα έσοδα της επιχείρησης ήταν μειωμένα κι ως απόρροια αυτού προέκυψε μία αδυναμία κάλυψης των αναγκών και των υποχρεώσεων. Η ένταξη του ξενοδοχείου στο CARLSONREZIDOR επέφερε αλλαγές, οι οποίες ενίσχυσαν σημαντικά τη λειτουργία αυτού και άνοιξαν νέους ορίζοντες στον τρόπο οργάνωσης και λειτουργίας του. Φυσικά, οι αλλαγές άνοιξαν το δρόμο για τη βιωσιμότητα του ξενοδοχείου μέσα σε ένα τόσο ανταγωνιστικό περιβάλλον.

Συμπέρασμα:

Η αλλαγή που σημειώθηκε την 1/1/2012 ενίσχυσε την ανταγωνιστικότητα του ξενοδοχείου, η οποία είχε πληγεί με το ξέσπασμα της οικονομικής κρίσης και των αρνητικών συνεπειών αυτής. Όπως φαίνεται, αν και η αλλαγή συνέβη σε μία δυσμενή περίοδο, κατάφερε να ανατρέψει αυτή την κατάσταση και να τη βελτιώσει.

4.1.2 Διερευνητικό ερώτημα 2^ο**Ερώτηση:**

Η μετάβαση στην πολυεθνική εταιρεία CARLSONREZIDOR με ποιον τρόπο και σε ποιους τομείς βοήθησε, ώστε να αναβαθμιστεί η λειτουργία του ξενοδοχείου;

Στόχος:

Η ανωτέρω ερώτηση έχει ως κύριο στόχο την ανάδειξη των επιδράσεων που άσκησε η νέα εταιρεία στη λειτουργία του ξενοδοχείου και των αλλαγών που προέκυψαν μέσα από αυτήν την νέα τάξη πραγμάτων.

Απάντηση ερωτώμενου:

Η μετάβαση που πραγματοποιήθηκε στις αρχές του 2012 δημιούργησε ένα θετικό κλίμα για το μέλλον του ξενοδοχείου. Οι αλλαγές που προέκυψαν μετά από αυτή τη μετάβαση δεν απέφεραν αμέσως καρπούς. Τα νέα μέτρα που λήφθηκαν άρχιζαν να οδηγούν σε βελτίωση από τα τέλη του 2013. Το πρώτο θετικό αποτέλεσμα ήταν η βελτίωση του brandnamelόγω της ύπαρξης της μητέρας εταιρείας. Επιπλέον, η μετάβαση αυτή άσκησε θετική επίδραση στα επίπεδα ρευστότητας του ομίλου, καθώς και στα ταμειακά διαθέσιμα. Αυτή η θετική εξέλιξη ήταν ιδιαίτερα αισθητή κατά τα έτη 2015 – 2016, όπου το ξενοδοχείο ήταν σε θέση να καλύπτει τις υποχρεώσεις του έχοντας αυξημένα έσοδα. Όλα αυτά είχαν ως βασικό έρεισμα τη βελτίωση της τεχνικής και διοικητικής κατάρτισης που καθιερώθηκε από τη νέα εταιρεία. Με τον τρόπο αυτό αξιοποιήθηκαν νέες μέθοδοι στρατηγικού σχεδιασμού, ελέγχου ρευστότητας, επίβλεψης εσόδων – εξόδων. Επίσης, η περαιτέρω κατάρτιση του προσωπικού πάνω σε πιο βελτιωμένες τεχνικές εξυπηρέτησης βοήθησε στην

προσαρμογή του ξενοδοχείου στις νέες ανάγκες του τουριστικού προϊόντος. Οι νέες συνθήκες ενίσχυσαν τη βιωσιμότητα του ξενοδοχείου και διαμόρφωσαν νέες προοπτικές εξέλιξης.

Συμπέρασμα:

Σύμφωνα με την απάντηση της διευθύντριας η μετάβαση που επιτεύχθηκε λειτούργησε ευεργετικά για το ξενοδοχείο, καθώς σε σύντομο χρονικό διάστημα σημειώθηκε σημαντική ανάκαμψη.

4.1.3 Διερευνητικό ερώτημα 3^ο

Ερώτηση:

Το προσωπικό του ξενοδοχείου ήταν θετικά προσκείμενο προς τη μετάβαση του ξενοδοχείου στην πολυεθνική εταιρεία CARLSONREZIDOR ή τήρησε επιφυλακτική στάση στο άκουσμα αυτής της απόφασης κι ,επιπλέον, η διεύθυνση του ξενοδοχείου έλαβε κάποια μέτρα για την ομαλή προσαρμογή στη νέα συνθήκη;

Στόχος:

Η ερώτηση αυτή αναμένεται να αναδείξει τη στάση που τήρησε το προσωπικό του ξενοδοχείου μπροστά σε μία τέτοια απόφαση. Επιπλέον, αποσκοπεί στο να εντοπίσει αν υπήρξε μέριμνα για το σχεδιασμό προγράμματος προσαρμογής του προσωπικού στις νέες συνθήκες, ώστε οι εργαζόμενοι να αισθάνονται ότι εξακολουθούν να εργάζονται σε ένα ασφαλές περιβάλλον.

Απάντηση ερωτώμενου:

Η μετάβαση στην πολυεθνική εταιρεία CARLSONREZIDOR σαφώς και επηρέασε το προσωπικό του ξενοδοχείου. Αρκετοί εργαζόμενοι τήρησαν μία επιφυλακτική στάση στο άκουσμα αυτής της αλλαγής. Εν μέρει, η στάση τους αυτή ήταν αναμενόμενη, διότι κάθε νέα κατάσταση διαμορφώνει ένα κλίμα αμφιβολίας κι ανασφάλειας. Παρόλα αυτά, η επίδοση των εργαζομένων δεν επηρεάστηκε. Επίσης, κανένας υπάλληλος δεν αισθάνθηκε απειλή, ώστε να παραιτηθεί. Αναγνωρίζοντας το δικαίωμα του κάθε ανθρώπου να αισθάνεται ανασφάλεια μπροστά σε μία νέα πρόκληση, η διεύθυνση του ξενοδοχείου φρόντισε να ενημερώσει το προσωπικό για

τις αλλαγές που θα ακολουθούσαν, ώστε οι εργαζόμενοι να έχουν γνώση για να νιώσουν ασφάλεια και σιγουριά για το επαγγελματικό τους μέλλον. Προς αυτήν την κατεύθυνση διαμορφώθηκαν και σεμινάρια για περαιτέρω κατάρτιση του υπάρχοντος προσωπικού, προκειμένου να εκπαιδευτούν πάνω σε νέες πρακτικές, χωρίς να γίνουν απολύσεις.

Συμπέρασμα:

Όπως φαίνεται, το προσωπικό, αν και ένιωθε ανασφάλεια, συνέχισε τη συνεργασία του με το ξενοδοχείο, καθώς η διεύθυνση φρόντισε να διαμορφώσει κατάλληλα την περιρρέουσα ατμόσφαιρα μέσω της σωστής ενημέρωσης και της κατάρτισης.

4.1.4 Διερευνητικό ερώτημα 4^ο

Ερώτηση:

Κατά τη γνώμη σας, ύστερα από τη μετάβαση αυτή, η πελατεία του ξενοδοχείου αυξήθηκε ή ακολούθησε μία φθίνουσα κατεύθυνση;

Στόχος:

Η ερώτηση αυτή αποσκοπεί στην εξέταση των επιπτώσεων που, ενδεχομένως, προκάλεσε η μετάβαση σε μία πολυεθνική εταιρεία όσον αφορά στον τομέα της πελατείας με ό,τι αυτό συνεπάγεται.

Απάντηση ερωτώμενου:

Η μετάβαση από το PARKATHENS στην πολυεθνική εταιρεία CARLSONREZIDOR αποτελεί μία πραγματικότητα. Η απόφαση γι' αυτή την αλλαγή πάρθηκε λαμβάνοντας υπόψη όλες τις συνθήκες, υπό τις οποίες θα πραγματοποιούνταν η μετάβαση αυτή, καθώς κι οι επιπτώσεις που θα προέκυπταν μετά από μία τέτοιας φύσεως αλλαγή. Πιο συγκεκριμένα, όσον αφορά στην περίπτωση της πελατείας του ξενοδοχείου η αλλαγή αυτή βοήθησε σημαντικά. Μετά την προαναφερθείσα μετάβαση παρατηρήθηκε μία βαθμιαία αύξηση της πελατείας. Ειδικότερα, την τελευταία τριετία η πελατεία αυξήθηκε κατά 20% όσον αφορά στον εγχώριο τουρισμό και κατά 35% όσον αφορά στον εξωτερικό τουρισμό. Οι πελάτες

που εξυπηρετεί το ξενοδοχείο από χώρες του εξωτερικού έχουν αυξηθεί κατά πολύ και σε αυτό συνέβαλε σε μεγάλο βαθμό η δράση της πολυεθνικής εταιρείας, καθώς βοήθησε στο να αναβαθμιστούν οι παροχές με βάση το καινοτόμο πρόγραμμά τους. Πλέον, κάθε χρόνο προσφέρονται οι παροχές της φιλοξενίας του ξενοδοχείου σε χιλιάδες ξένους τουρίστες που επισκέπτονται τη χώρα τόσο για αναψυχή όσο και για επαγγελματικούς λόγους.

Συμπέρασμα:

Η απάντηση καθιστά σαφές το γεγονός ότι η πολυεθνική εταιρεία CARLSONREZIDOR λειτούργησε ενισχυτικά στον τομέα της πελατείας από τη στιγμή που υλοποιήθηκε η μετάβαση του ξενοδοχείου σε αυτή. Ιδιαίτερα, συντέλεσε στην αύξηση των ξένων τουριστών που επιλέγουν τη συγκεκριμένη ξενοδοχειακή μονάδα.

Συνεπώς, η μετάβαση αυτή άσκησε θετική επιρροή σε αυτόν τον τομέα.

4.1.5 Διερευνητικό ερώτημα 5^ο

Ερώτηση:

Σε τι βαθμό επηρέασε η οικονομική κρίση των τελευταίων πέντε χρόνων το ξενοδοχείο και σε ποιους τομείς εντοπίστηκε αυτή η επίδραση;

Στόχος:

Μέσα από την απάντηση της ερώτησης αυτής επιδιώκεται να προκύψουν στοιχεία σχετικά με τις επιπτώσεις της οικονομικής κρίσης κατά την κρίσιμη τελευταία πενταετία. Τα στοιχεία αυτά είναι απαραίτητα, καθώς θα συνδυαστούν με τα δεδομένα των υπόλοιπων απαντήσεων, ώστε να διεξαχθούν γενικά συμπεράσματα.

Απάντηση ερωτώμενου:

Τα τελευταία χρόνια η οικονομική κρίση αποτέλεσε και συνεχίζει να αποτελεί μία μεγάλη απειλή για κάποιους, αλλά και πρόκληση για κάποιους άλλους. Όλα τα στελέχη του ξενοδοχείου επέλεξαν να αντιμετωπίσουν την κρίση αυτή ως πρόκληση. Σίγουρα, υπήρξαν προβληματικές καταστάσεις, ειδικά κατά τα έτη 2012 - 2013. Ο

τομέας που είχε επηρεαστεί πιο πολύ ήταν η πληρότητα του ξενοδοχείου. Οι κρατήσεις είχαν μειωθεί αρκετά. Επίσης, το έτος εκείνο πραγματοποιήθηκαν μειώσεις των υψηλά αμειβόμενων υπαλλήλων, ώστε να υπάρξει ένα μικρό αντιστάθμισμα. Επιπλέον, ένας ακόμη τομέας που ακολούθησε φθίνουσα πορεία ήταν οι εκδηλώσεις που είναι δυνατό να διοργανωθούν εντός του ξενοδοχείου. Ωστόσο, η κατάσταση αυτή δεν άργησε να αντιμετωπιστεί. Ήδη από τα τέλη του 2013 και τις αρχές του 2014 σημειώθηκε μία ενθαρρυντική ανάκαμψη όσον αφορά στις κρατήσεις του ξενοδοχείου. Κατά τα επόμενα έτη αυτή η αυξητική τάση των κρατήσεων συνεχίστηκε επιφέροντας θετικές επιπτώσεις και στους υπόλοιπους τομείς που είχαν πληγεί. Στη διετία 2015 – 2016 έγιναν αρκετές εκδηλώσεις στους συνεδριακούς χώρους του ξενοδοχείου, με αποτέλεσμα να αυξάνονται τα έσοδα.

Συμπέρασμα:

Η οικονομική κρίση επηρέασε ουσιαστικά τρεις τομείς του ξενοδοχείου, καθώς και τα έσοδα. Ωστόσο, όπως προκύπτει από τη δοθείσα απάντηση, οι αρνητικές επιπτώσεις δεν είχαν μεγάλη διάρκεια και δεν αποτέλεσαν σοβαρό τροχοπέδη για τη λειτουργία του ξενοδοχείου.

4.1.6 Διερευνητικό ερώτημα 6^ο

Ερώτηση:

Κατά τη διάρκεια των τελευταίων πέντε χρόνων υπήρξε η ανάγκη λήψης δανείου ή ήταν εφικτό να καλύπτονται τα έξοδα της ξενοδοχειακής μονάδας με τα έσοδα που προέκυπταν από τις παρεχόμενες υπηρεσίες;

Στόχος:

Μέσα από την ερώτηση αυτή αναμένεται να προκύψουν στοιχεία που να επιδεικνύουν τη δυναμική του ξενοδοχείου κατά την τελευταία πενταετία όσον αφορά στους οικονομικούς του πόρους.

Απάντηση ερωτώμενου:

Τα τελευταία πέντε χρόνια τα έσοδα του ξενοδοχείου υπέστησαν μεγάλες διακυμάνσεις. Η οικονομική κρίση, οι φορολογικές επιβαρύνσεις κι η περιορισμένη πελατεία κατά τα έτη 2012 – 2013 είχαν ως αποτέλεσμα οι οικονομικοί πόροι του ξενοδοχείου να μειωθούν αρκετά και να αρχίζουν να αναδύονται τα προβλήματα. Ωστόσο, οι ανάγκες του ξενοδοχείου εξακολουθούσαν να είναι μεγάλες, καθώς υπήρχε η θέληση να παραμείνει σταθερή η ποιότητα των παροχών. Αυτό οδήγησε αυτόματα στη λήψη τραπεζικού δανείου, προκειμένου να καλύπτονται τα έξοδα του ξενοδοχείου χωρίς εκπτώσεις στην ποσότητα και την ποιότητα των παροχών, αλλά και για να αναβαθμιστούν ορισμένοι τομείς. Το δάνειο λήφθηκε λαμβάνοντας υπόψη ότι θα πρέπει να αποπληρώνονται οι αντίστοιχες δόσεις του εγκαίρως, προκειμένου να αποφευχθούν εκ των προτέρων μελλοντικά οικονομικά προβλήματα. Οπότε το ύψος του δανείου ήταν βιώσιμο και ανάλογο των δυνατοτήτων του ξενοδοχείου. Ήδη, από το 2015 είχε καλυφθεί ένα μέρος αυτού και η αποπληρωμή συνεχίζεται μέχρι και σήμερα με βάση τους προβλεπόμενους ρυθμούς.

Συμπέρασμα:

Σύμφωνα με την απάντηση η ανάγκη για λήψη τραπεζικού δανείου ήταν μεγάλη, ειδικά το έτος 2012, όπου οι επιπτώσεις της οικονομικής κρίσης ήταν πλέον εμφανείς. Ωστόσο, το δάνειο λειτούργησε βοηθητικά, προκειμένου να μην μειωθεί η ποιότητα των παροχών και να εξελιχθούν ορισμένοι τομείς, δηλαδή για κινήσεις που θα εξασφάλιζαν τη διατήρηση κι αύξηση του πελατολογίου.

4.1.7 Διερευνητικό ερώτημα 7^ο

Ερώτηση:

Μία βασική πηγή εσόδων του ξενοδοχείου αποτελεί η διοργάνωση εκδηλώσεων. Κατά το διάστημα της τελευταίας πενταετίας οι διεξαχθείσες εκδηλώσεις σημείωσαν υψηλό ποσοστό ή χαμηλό και ποιοι ήταν οι κύριοι λόγοι γι' αυτό το αποτέλεσμα;

Σκοπός:

Η ερώτηση αυτή στοχεύει στον εντοπισμό της παραγωγικότητας ενός από τους δυνατούς τομείς λειτουργίας του ξενοδοχείου, ο οποίος είναι η λειτουργία ειδικών

χώρων του ως κέντρα εκδηλώσεων. Επίσης, αναμένεται να εντοπιστούν οι λόγοι που οδήγησαν στην αύξηση ή τη μείωση αυτής της λειτουργίας.

Απάντηση ερωτώμενου:

Κατά το πέρας των τελευταίων πέντε χρόνων ο τομέας των εκδηλώσεων σημείωσε ορισμένες διακυμάνσεις. Πιο συγκεκριμένα, το έτος 2012 οι εκδηλώσεις που διεξήχθησαν ήταν αρκετά λιγότερες συγκριτικά με τα προηγούμενα έτη. Την ίδια πτωτική τάση σημείωσαν και για το έτος 2013. Αν και επρόκειτο για λίγες αριθμητικά, ήταν εκδηλώσεις, οι οποίες οδήγησαν σε άνοδο των εσόδων. Κατά τα επόμενα έτη αυξήθηκε σταδιακά η ζήτηση για τη διεξαγωγή εκδηλώσεων. Οι περισσότερες αφορούσαν σε επιστημονικά συνέδρια, τα οποία οδήγησαν και στην αύξηση των κρατήσεων, καθώς σε αυτά τα συνέδρια συμμετείχαν άτομα από διαφορετικές περιοχές της Ελλάδας κι από το εξωτερικό. Σαφώς, οι πτωτικές τάσεις σε αυτόν τον τομέα οφείλονταν σε ένα μεγάλο βαθμό στη βαθιά οικονομική ύφεση, οι επιπτώσεις της οποίας ήταν ιδιαίτερα αισθητές κατά τα έτη 2012 – 2013. Ωστόσο, στη συνέχεια η καλύτερη προώθηση αυτής της παροχής και η αναβάθμιση των χώρων οδήγησαν στη σταδιακή ανάκαμψη.

Συμπέρασμα:

Οι εκδηλώσεις της υπό μελέτη ξενοδοχειακής μονάδας αποτέλεσαν και συνεχίζουν να αποτελούν ένα βασικό έσοδο με μοναδική εξαίρεση τα έτη 2012 – 2013 εξαιτίας της οικονομικής κρίσης. Οι στοχευμένες κινήσεις για την εξέλιξη αυτού τομέα φάνηκαν αποτελεσματικές, καθώς αυξήθηκε η ζήτηση κι ο αριθμός των εκδηλώσεων που διεξήχθησαν.

4.1.8 Διερευνητικό ερώτημα 8^ο

Ερώτηση:

Ποια είναι τα τμήματα του ξενοδοχείου που στο διάστημα των τελευταίων πέντε ετών παρουσίασαν εξέλιξη και ποιοι είναι οι κυριότεροι λόγοι που συνέβαλαν σε αυτό;

Στόχος:

Μέσω της ανωτέρω ερώτησης επιχειρείται η ανάδειξη των πιο λειτουργικών τμημάτων του ξενοδοχείου κατά τη διάρκεια των τελευταίων πέντε ετών, καθώς κι οι κινήσεις που οδήγησαν στην εξέλιξη αυτή κι οι παράγοντες που την προκάλεσαν.

Απάντηση ερωτώμενου:

Το πρώτο τμήμα που αναβαθμίστηκε σε έναν αξιοσημείωτο βαθμό ήταν το τμήμα του marketing. Αυτή η εξέλιξη συνέβη προς τα τέλη του 2012, όπου κρίθηκε απαραίτητο να ληφθούν άμεσα αλλαγές στον τομέα αυτό, ώστε να μπορέσει το ξενοδοχείο να είναι σε θέση να ικανοποιεί της ανάγκες των καταναλωτών και να εξασφαλίσει ως εκ τούτου τη βιωσιμότητά του. Αυτή η ανάγκη καλύφθηκε μέσα από τη συνεργασία με άτομα εξειδικευμένα και με αναγνωρίσιμα χρόνια προϋπηρεσίας στον τομέα αυτό. Ο στρατηγικός τους σχεδιασμός για τη θέσπιση – υλοποίηση στόχων και για την αντιμετώπιση προβλημάτων απέφεραν κερδοφόρα αποτελέσματα, καθώς οι καινοτόμες προτάσεις τους εξυπηρετούσαν και συνεχίζουν να εξυπηρετούν τις ανάγκες των καταναλωτών μέσα από την αναβάθμιση των επιμέρους τμημάτων. Μέσα από τις νέες προτάσεις προέκυψαν αλλαγές κατά τα έτη 2013 - 2014 στο τμήμα προσωπικού, το οποίο επιμορφώθηκε κι εξελίχθηκε, καθώς και στο τμήμα επισιτιστικών, το οποίο βίωσε αρκετές αλλαγές, όπως ανακαινίσεις μέχρι κι αλλαγές στο μενού του εστιατορίου και του μπαρ. Επιπροσθέτως, αλλαγές έγιναν και στο οικονομικό τμήμα του ξενοδοχείου όσον αφορά στις λογιστικές εργασίες και στη μέθοδο των πληρωμών και της μισθοδοσίας.

Συμπέρασμα:

Συνοψίζοντας τα δεδομένα της απάντησης συνάγεται το συμπέρασμα ότι το ιδιαίτερα ανταγωνιστικό περιβάλλον οδήγησε τους υπεύθυνους του ξενοδοχείου να προβούν σε αλλαγές αρχίζοντας από το τμήμα marketing, προκειμένου το ξενοδοχείο να ακολουθήσει τις σύγχρονες τάσεις και να επιβιώσει.

4.1.9 Διερευνητικό ερώτημα 9^ο

Ερώτηση:

Ποια ήταν τα επίπεδα ρευστότητας του ομίλου κατά τα τελευταία πέντε χρόνια και ποιες διαδικασίες ακολουθήθηκαν για τη βελτίωσή της;

Στόχος:

Η ερώτηση αυτή αποσκοπεί στο να εντοπιστεί η ικανότητα του ομίλου να καλύπτει τις βραχυπρόθεσμες υποχρεώσεις του προς τρίτους εντός των προκαθορισμένων χρονικών ορίων, όπως αυτά έχουν συμφωνηθεί.

Απάντηση ερωτώμενου:

Η ρευστότητα του ομίλου υπέστη διακυμάνσεις εξαιτίας της ευρύτερης οικονομικής κατάστασης. Κατά τη διάρκεια του έτους 2012 υπήρξε η ανάγκη λήψης δανείου, προκειμένου να καλύπτονται τα έξοδα του ξενοδοχείου, καθώς και οι οφειλές προς τρίτους. Ωστόσο, από τα τέλη του 2013 άρχισε η κατάσταση να βελτιώνεται. Τα επίπεδα ρευστότητας του ομίλου αυξήθηκαν, με αποτέλεσμα να υπάρχει η δυνατότητα έγκαιρης κάλυψης των υποχρεώσεων προς τρίτους. Ο βέλτιστος στρατηγικός σχεδιασμός βοήθησε σημαντικά σε αυτήν την αλλαγή των δεδομένων ρευστότητας. Η χρήση νέων τεχνολογιών κι ο εβδομαδιαίος έλεγχος των εξόδων βοήθησαν στη μείωση και στην καλύτερη διαχείριση των εξόδων. Η χρήση των αποθεμάτων άρχισε να γίνεται με μεγαλύτερη σύνεση. Επίσης, η βελτίωση της τιμολόγησης των παρεχόμενων υπηρεσιών λειτούργησε ενισχυτικά προς αυτήν την κατεύθυνση. Κατά τη διάρκεια των ετών 2014 – 2016 η ρευστότητα του ομίλου ανήλθε σε ικανοποιητικά επίπεδα με αποτέλεσμα η επιχείρηση να αντεπεξέρχεται ικανοποιητικά στις υποχρεώσεις της τόσο προς τους προμηθευτές της όσο και προς την τράπεζα.

Συμπέρασμα:

Καθίσταται σαφές το γεγονός ότι η ρευστότητα του ομίλου σημείωσε σημαντικές διακυμάνσεις, οι οποίες οδήγησαν και στη λήψη των απαραίτητων μέτρων, όπως οι προαναφερθείσες αλλαγές στα τμήματα και η λήψη δανείου, προκειμένου να καλύπτονται οι υποχρεώσεις της επιχείρησης. Με την εφαρμογή ενός σωστού προγραμματισμού η ρευστότητα ανήλθε σε ικανοποιητικά επίπεδα.

4.1.10 Διερευνητικό ερώτημα 10^ο

Ερώτημα:

Τι διακυμάνσεις σημειώθηκαν όσον αφορά στον τομέα της πληρότητας του ξενοδοχείου κατά την τελευταία πενταετία;

Στόχος:

Το εν λόγω ερώτημα διατυπώθηκε στην προσπάθεια να συλλεχθούν πληροφορίες για το επίπεδο πληρότητας της ξενοδοχειακής μονάδας που μελετάται. Η πληροφορία αυτή θεωρείται σημαντική, καθώς συνδέεται απευθείας με τις οικονομικές εισροές του ξενοδοχείου.

Απάντηση ερωτώμενου:

Τα πιο δύσκολα έτη όσον αφορά στα επίπεδα πληρότητας του ξενοδοχείου ήταν τα έτη 2012 και 2013. Κατά τη διάρκεια αυτών των χρονικών περιόδων η πληρότητα του ξενοδοχείου παρουσίαζε αρκετές αυξομειώσεις. Ως η πιο δύσκολη χρονιά χαρακτηρίστηκε το έτος 2012, κατά το οποίο σημειώθηκαν τα χαμηλότερα ποσοστά σε πληρότητα παρά τις συμφέρουσες παροχές. Το γεγονός αυτό οφείλεται στην οικονομική κρίση και τη βαθιά ύφεση εκείνης της περιόδου. Εντούτοις, η κατάσταση αυτή δεν αποτέλεσε μεγάλη απειλή. Η ίδια κατάσταση συνεχίστηκε και κατά το έτος του 2013. Ωστόσο, κατά την καλοκαιρινή σεζόν του έτους αυτού παρατηρήθηκε μία μικρή ανάκαμψη, η οποία κατά τα επόμενα έτη συνεχίστηκε. Ιδιαίτερα, κατά τα έτη 2015 και 2016 η πληρότητα του ξενοδοχείου άγγιξε μέχρι και το 85% εξαιτίας ως επί το πλείστον του εξωτερικού τουρισμού. Η ανοδική πορεία της πληρότητας του ξενοδοχείου παρουσιάστηκε από το καλοκαίρι του 2013 – 2016 λόγω του αυξημένου τουριστικού ρεύματος ξένων επισκεπτών που κάλυψε το χάσμα του εσωτερικού τουρισμού.

Συμπέρασμα:

Από την ανωτέρω απάντηση καθίσταται σαφές ότι η πληρότητα του ξενοδοχείου κυμάνθηκε σε υψηλά επίπεδα κατά την τελευταία πενταετία παρά τη μακρά οικονομική ύφεση. Εξαίρεση αποτελεί το έτος 2012, κατά το οποίο σημειώθηκαν τα

πιο χαμηλά ποσοστά πληρότητας, χωρίς ωστόσο να απειλείται η βιωσιμότητα του ξενοδοχείου.

4.1.11 Διερευνητικό ερώτημα 11^ο

Ερώτημα:

Σε τι επίπεδα κυμάνθηκε το ποσοστό αύξησης ή μείωσης της μέσης τιμής των δωματίων κατά το διάστημα της τελευταίας πενταετίας και ποιες ήταν οι αιτίες:

Στόχος:

Η συγκεκριμένη ερώτηση έχει ως στόχο την ανάδειξη της αυξομείωσης στις τιμές των δωματίων του καταλύματος κατά το διάστημα 2012 – 2016. Πιο συγκεκριμένα, επιχειρείται ο εντοπισμός του βαθμού επίδρασης που άσκησαν τόσο η οικονομική κρίση όσο κι οι προαναφερθείσες αλλαγές στο κόστος των δωματίων.

Απάντηση ερωτώμενου:

Οι τιμές στα δωμάτια του ξενοδοχείου υπέστησαν αρκετές αλλαγές κατά τη διάρκεια της τελευταίας πενταετίας. Συγκεκριμένα, το έτος 2012 πραγματοποιήθηκε μία μείωση της τάξεως του 20%, προκειμένου να ενθαρρυνθεί η ζήτηση. Η μείωση αυτή εφαρμόστηκε για όλη τη διάρκεια του έτους 2012 εκτός από την περίοδο της καλοκαιρινής σεζόν λόγω της πιο υψηλής ζήτησης. Το ποσοστό έπεσε στο 10% και παρέμεινε σταθερό για το επόμενο έτος (2013), όπου άρχισε να παρατηρείται μία μερική ανάκαμψη. Τότε, αποφασίστηκε να επαναφερθούν οι τιμές στα ίδια επίπεδα με τα αρχικά. Οι εσωτερικές αλλαγές που σημειώθηκαν ενίσχυσαν θετικά την απόφαση απαλοιφής της μείωσης. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα να συνεχίζεται η τήρηση των αρχικών τιμών δωματίων πριν τη μείωση του 2012. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσίασαν τα έτη 2015 και 2016, κατά τη διάρκεια των οποίων ακολουθήθηκε αύξηση της τιμής των δωματίων λόγω της μεγάλης αύξησης του τουριστικού ρεύματος. Η αύξηση αυτή άγγιξε το 15% χωρίς να σημειωθεί κάποια επίπτωση στον αριθμό των κρατήσεων.

Συμπέρασμα:

Από τη δοθείσα απάντηση του ερωτωμένου προκύπτει ότι η μέση τιμή των δωματίων βίωσε αυξομειώσεις. Η μείωση (20%) διήρκησε σχεδόν ενάμιση χρόνο λόγω της οικονομικής κρίσης. Αντιθέτως, η αύξηση (15%) εφαρμόστηκε για 2 έτη παρά την οικονομική ύφεση. Σε αυτό συνηγόρησε σε μεγάλο βαθμό η αύξηση του τουρισμού, καθώς και οι εσωτερικές αλλαγές.

4.2 Γενικά Συμπεράσματα

Μετά από την ολοκλήρωση της έρευνας και των επιμέρους συμπερασμάτων που προέκυπταν κάθε φορά, κρίνεται απαραίτητη η ανασκόπηση της συνολικής εργασίας κι ο συγκερασμός του θεωρητικού πλαισίου με το ερευνητικό μέρος για τη διεξαγωγή γενικότερων συμπερασμάτων.

Η σύμπτυξη της θεωρητικής προσέγγισης της σχέσης του τουρισμού και της οικονομίας με τα δεδομένα της έρευνας που διεξήχθη παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον. Το πρώτο γενικό συμπέρασμα που προκύπτει μέσα από αυτή τη διαδικασία είναι το γεγονός ότι η οικονομική συνδρομή του τουρισμού οφείλεται σε πολύ μεγάλο βαθμό στον εξωτερικό τουρισμό παρά στον εγχώριο.

Επιπλέον, οι σύγχρονες οικονομικές θεωρίες, όπως αναλύθηκαν στα προηγούμενα κεφάλαια της εργασίας, επιτάσσουν την ανάγκη για ενίσχυση του ανθρώπινου δυναμικού και τη χρήση νέων τεχνολογιών και μεθόδων, ώστε να εξασφαλιστεί η βιωσιμότητα και η εξέλιξη μίας επιχείρησης. Αυτοί οι παράγοντες αποδείχθηκαν πως ήταν κάποιοι από τους σημαντικούς λόγους που εξασφάλισαν την ανάκαμψη στο υπό μελέτη ξενοδοχείο, το οποίο ως ένα από τα θύματα της οικονομικής κρίσης κλήθηκε να αντιμετωπίσει ορισμένες δυσκολίες. Η εφαρμογή νέων τεχνολογιών για την εκπόνηση συγκεκριμένων εργασιών έστησε ένα βασικό έρεισμα για την οικονομική άνθιση που βίωσε η ξενοδοχειακή μονάδα, γεγονός που αποδεικνύεται και μέσα από το θεωρητικό πλαίσιο περί των θεωριών οικονομικής ανάπτυξης, στις οποίες η τεχνολογική πρόοδος θεωρείται ως ένας εξισορροπητικός κι εξελικτικός παράγοντας οικονομίας.

Εν κατακλείδι, η σχέση της τουριστικής βιομηχανίας με την εκάστοτε οικονομία παρουσιάζει μία ιδιομορφία. Ένα στρατηγικά δομημένο και οργανωμένο τουριστικό προϊόν είναι εφικτό να επιβιώσει ακόμα και όταν η ευρύτερη οικονομική

κατάσταση του χώρου, όπου εδράζεται, είναι δυσμενής. Παράλληλα, είναι δυνατόν ένα τέτοιο προϊόν να λειτουργήσει ενισχυτικά για την οικονομία. Το πιο βασικό στοιχείο, λοιπόν, είναι ο στρατηγικός σχεδιασμός λαμβάνοντας υπόψη την ευρύτερη οικονομική κατάσταση και τον ανταγωνισμό, καθώς οι αποφάσεις που θα ληφθούν μέσα στο πλαίσιο αυτού θα επηρεάσουν τη συνολική απόδοση του τουριστικού προϊόντος.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Κεφάλαιο 1

Σιταράς, Θ., και Τζένος, Χ., (2007), «Εισαγωγή στη θεωρία του τουρισμού», Εκδόσεις Interbooks, Αθήνα

Σταθόπουλος, Λ., (2006), « Εναλλακτικές μορφές τουρισμού» από www.traveldailynews.gr/makeof.asp?central_id=1244&permanent_id=1

Βαρβαρέσος Σ., (2000), «Τουρισμός, έννοιες, μεγέθη, δομές», Αθήνα, εκδόσεις Προπομπός

Κούτουλας, Δ, (2005), Η πορεία του τουρισμού στη Ρόδο, Εφημερίδα Traveldailynews, από http://www.traveldailynews.gr/makeof.asp?central_id=892&permanent_id=40

Zacharatos, G., (1984), Tourismus und Wirtschaftsstruktur: Dargestellt am Beispiel Griechenlands , Frankfurt: Peter Lang

Κεφάλαιο 2

https://www.tutorialspoint.com/managerial_economics/modern_theories_economic_growth.htm

<https://www.economicshelp.org/blog/57/growth/explaining-theories-of-economic-growth/>

<http://www.economicdiscussion.net/economic-growth/5-factors-that-affect-the-economic-growth-of-a-country/4199>

https://en.wikipedia.org/wiki/Economic_growth

<https://www.oecd.org/eco/growth/18450995.pdf>

<http://www.investopedia.com/terms/c/classical-growth-theory.asp>

http://economicsconcepts.com/classical_model_of_economic_growth.htm

<http://www.investopedia.com/terms/n/neoclassical-growth-theory.asp>

<http://www.economicdiscussion.net/neo-classical-theory/features/6-main-features-of-neo-classical-growth-model/13039>

https://en.wikipedia.org/wiki/Solow%E2%80%93Swan_model

http://economicsconcepts.com/neo_classical_theory_of_economic_growth.htm
<https://www.tutor2u.net/economics/reference/economic-growth-neo-classical-growththe-solow-model>

http://www.oocities.org/znuniverse/Economics_of_Planning/schumpeter.htm

<http://www.economicdiscussion.net/schumpeters-theory/4-main-features-ofschumpeters-theory-of-economic-development/13001>

http://economicsconcepts.com/schumpeter_model_of_economic_growth.htm

<https://www.nuffield.ox.ac.uk/users/Broadberry/ModernEconomicGrowth6a.pdf>

Κεφάλαιο 3

<http://ijaps.usm.my/wp-content/uploads/2015/09/IJAPS-113-Special-Issue-2015-Art.3-53-821.pdf>

https://www.researchgate.net/profile/Richard_Sharpley/publication/249023970_Tourism_and_Sustainable_Development_Exploring_the_Theoretical_Divide/links/5652dd4808aefe619b18df1f.pdf

[http://lib.dtc.ac.th/ebook/Hotel/tourism%20%26%20development%20\(sharpley,%20r.\)%20%5B1873150342%5D.pdf](http://lib.dtc.ac.th/ebook/Hotel/tourism%20%26%20development%20(sharpley,%20r.)%20%5B1873150342%5D.pdf)